

UNIVERZITET U NIŠU
FILOZOFSKI FAKULTET

Ivana N. Pedović

**RELACIJE OSOBINA LIČNOSTI,
SITUACIONIH VARIJABLI I STILOVA
ODGOVARANJA NA UPITNIKE
SAMOPROCENE**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Niš, 2020.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF PHILOSOPHY

Ivana N. Pedović

**RELATIONS BETWEEN PERSONALITY
TRAITS, SITUATIONAL VARIABLES AND
RESPONSE STYLES IN SELF-REPORT
QUESTIONNAIRES**

DOCTORAL DISSERTATION

Niš, 2020

Podaci o doktorskoj disertaciji

Mentor:	dr Vladimir Hedrih, redovni profesor, Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet
Naslov:	Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene
Rezime:	<p>U ovoj disertaciji je prikazano istraživanje koje je za cilj imalo ispitivanje statusa stilova odgovaranja kao latentnih varijabli koje su stabilne kroz različite upitnike i mogu se objediniti faktorom opšteg stila odgovaranja i koje se bavilo identifikacijom dispozicionih i situacionih faktora na osnovu kojih je moguće predvideti stil odgovaranja ispitanika na upitnike samoprocene. Stilovi odgovaranja razmatrani u ovom istraživanju su ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija, stil odgovaranja srednje kategorije i socijalno poželjno odgovaranje. Uzorak je bio prigodan i činio ga je 541 punoletan građanin Republike Srbije, 59,7% žeskog pola, starosti od 18 do 86 godina ($M=38,25$; $SD = 15,30$). U uzorak su bili uključeni ispitanici iz ukupno 53 naseljena mesta sa najvećim brojem ispitanika iz tri grada - Niša (32,3%), Užica (15%) i Beograda (9,2%). Kada su u pitanju međusobni odnosi stilova odgovaranja, rezultati ovog istraživanja su u velikoj meri saglasni sa onima koji se pominju u literaturi. Socijalno poželjno odgovaranje je koreliralo pozitivno sa akviesencijom i negativno sa stilom odgovaranja srednje kategorije. Stabilnost skorova stilova odgovaranja kroz različite upitnike je proveravana računanjem Pirsonovih koeficijenata korelacije za parove procena stilova odgovaranja i Intraklasnog koeficijenta korelacije (ICC) za slaganje ovih procena u globalu i rezultati su išli u prilog stabilnosti stilova odgovaranja merenih na različite načine. Potvrđeno je postojanje opšteg stila odgovaranja čiji su indikatori ekstremni stil</p>

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

odgovaranja, stil odgovaranja srednje kategorije i socijalno poželjno odgovaranje uz diskutovanje daljih smernica za njegovo istraživanje. Razlike u ispoljavanju stilova odgovaranja u zavisnosti od sociodemografskih varijabli su u skladu sa onima detektovanim u literaturi. Na osnovu teorijskih saznanja i empirijskih nalaza postavljen je kompleksan strukturalni model odnosa epistemoloških konstrukata i osobina ličnosti iz HEXACO modela sa stilovima odgovaranja, u okviru koga je opšti stil odgovaranja modelovan hijerarhijski. Dobijeni rezultati su pokazali da ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija i stil odgovaranja srednje kategorije mogu varirati u zavisnosti od stepena značajnosti koji ispitanik situaciji pripisuje, kao i načina na koji su ajtemi formulisani.

Naučna oblast:	Psihologija
Naučna disciplina:	Psihologija
Ključne reči:	Stil odgovaranja, ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija, stil odgovaranja srednje kategorije, socijalno poželjno odgovaranje, HEXACO, epistemološki konstrukti, situacija
UDK:	159.923.2/.5
CERIF klasifikacija:	S 260 Psihologija
Tip licence Kreativne zajednice:	CC BY-NC

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral Supervisor: dr Vladimir Hedrih, Proffesor (full), University of Niš, Faculty of Philosophy

Title: Relations between personality traits, situational variables and response styles in self-report questionnaires

Abstract: This dissertation presents research aimed at investigating the status of response styles as latent variables that are stable across different questionnaires and can be encompassed by a general response style factor and at identification of dispositional and situational factors that can predict a participant's response style on self-rating questionnaires. The response styles considered in this research are extreme response style, acquiescence, disacquiescence, midpoint response style and socially desirable responding. We used a convenience sample of 541 adult citizens of the Republic of Serbia (59,7% female), between 18 and 86 years of age ($M = 38.25$ years, $SD = 15.30$). Participants from 53 settlements were included in the sample with most of them coming from three cities - Niš (32.3%), Užice (15%) and Belgrade (9.2%). As for the interrelations among the response styles, findings of our research are to a great extent in line with those found in the literature. Socially desirable responding was positively correlated with acquiescence and negatively correlated with the midpoint response style. Response style score stability across different questionnaires was investigated by Pearson's correlation coefficient for pairs of response styles estimates and the intraclass correlation coefficient (ICC) for general concordance of these estimates. The results supported stability of the response styles as measured by different means. We confirmed

the existence of a general response style with the extreme response style, midpoint response style and socially desirable responding as its indicators and discussed further directions of its investigation. Differences in the response styles dependent on socio-demographic variables are in accord with those reported in the literature. Based on theoretical insights and empirical findings, a complex structural model of the relations between the epistemological constructs and HEXACO personality traits, on one side, and the response styles, on the other, was defined with the general response style modelled hierarchically. The results showed that the extreme response style, acquiescence, disacquiescence and midpoint response style may vary depending on the importance that a participant ascribes to a situation, as well as how items are formulated.

Scientific Field:	Psychology
Scientific Discipline:	Psychology
Key Words:	Response style, extreme response style, acquiescence, disacquiescence, midpoint response style and socially desirable responding, HEXACO, epistemological variables, situation
UDC:	159.923.2/.5
CERIF Classification:	S 260 Psychology
Creative Commons License Type:	CC BY-NC

SADRŽAJ

UVOD	10
TEORIJSKI DEO ISTRAŽIVANJA	12
Stilovi odgovaranja	12
Ekstremni stil odgovaranja.....	14
Stil odgovaranja srednje kategorije.....	14
Akviesencija	15
Disakviesencija.....	15
Umereni stil odgovaranja	16
Nekonzistentno odgovaranje.....	16
Socijalno poželjno odgovaranje	16
Opšti faktor stila odgovaranja	19
Međusobni odnosi stilova odgovaranja.....	20
Stabilnost stilova odgovaranja	21
Merenje stilova odgovaranja	23
Kultura i stilovi odgovaranja.....	28
Pojam i karakteristike kulture	28
Odnos stilova odgovaranja i kulture	31
Individualne razlike u stilovima odgovaranja.....	36
Relacije sociodemografskih varijabli i stilova odgovaranja	36
Relacije osobina ličnosti i stilova odgovaranja.....	40
Epistemološki konstrukti ličnosti i stilovi odgovaranja.....	48
Situacioni činioci razlika u stilovima odgovaranja.....	50
Problem istraživanja.....	53
Teorijski i praktični značaj istraživanja	53
Teorijski značaj istraživanja.....	53
Praktični značaj istraživanja.....	53
Ciljevi istraživanja.....	54
Opšti cilj	54

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Specifični ciljevi.....	54
METOD.....	56
Varijable istraživanja.....	56
Instrumenti.....	59
Hipoteze.....	66
Opšte hipoteze	66
Specifične hipoteze	66
Uzorak	67
Postupak	68
REZULTATI.....	70
Deskriptivna statistika.....	70
Stabilnost stilova odgovaranja	75
Ispitivanje postojanja opšteg stila odgovaranja na srpskom uzorku.....	88
Individualne razlike u stilovima odgovaranja.....	90
Predviđanje stilova odgovaranja na osnovu epistemoloških crta ličnosti i crta ličnosti iz HEXACO modela	93
Stilovi odgovaranja u različitim situacijama.....	110
Strukturalni model stilova odgovaranja, osobina ličnosti iz HEXACO modela i epistemoloških varijabli.....	112
Strukturalni model odnosa epistemoloških i osobina ličnosti iz HEXACO modela sa hijerarhijski modelovanim opštim stilom odgovaranja.....	115
Strukturalni model odnosa bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti sa stilovima odgovaranja u situacijama niskog i visokog uloga	118
DISKUSIJA.....	124
Međusobni odnosi stilova odgovaranja.....	124
Stabilnost stilova odgovaranja	125
Ispitivanje postojanja opšteg stila odgovaranja	127
Individualne razlike u stilovima odgovaranja.....	129
Predviđanje stilova odgovaranja na osnovu epistemoloških crta ličnosti i crta ličnosti iz HEXACO modela	130
Stilovi odgovaranja u različitim situacijama.....	135
Neka od ograničenja studije	137
ZAKLJUČAK	139
LITERATURA.....	140

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

PRILOZI.....	155
Prilog 1. Upitnik sociodemografskih varijabli.....	156
Prilog 2. Paralelna analiza - HEXACO.....	158
Prilog 3. Ajtemi Kratke skale netolerancije na dvosmislenost (SIAS) (Pedović i sar., 2019)	159
Prilog 4. Upitnik za merenje stilova odgovaranja u situaciji „niskog“ uloga.....	160
Prilog 5. Upitnik za merenje stilova odgovaranja u situaciji „visokog“ uloga.....	162
Prilog 6. Ajtemi heterogenog sadržaja za merenje stilova odgovaranja izvučeni iz matrice sa podacima iz ovog istraživanja.....	164
Prilog 7. Frekvencije ispitanika iz uzorka prema naseljenim mestima iz kojih dolaze.....	165
Prilog 8. Tabele regresionih analiza.....	167
Prilog 9. Tabele latentnih regresija	172
Prilog 10. Slike testiranih modela odnosa stilova odgovaranja i osobina ličnosti i epistemoloških konstrukata na manifestnim varijablama	175
Prilog 11. Kod za odabir ajtema za skup heterogenih ajtema korišćenih za merenje stilova odgovaranja	180
Prilog 12. Informisana saglasnost	183

UVOD

Pri psihološkom ispitivanju, najčešće korišćen metod je metod samoprocene ispitanika čije se osobine ispituju (McDonald, 2008; Paulhus, 1991; Paulhus & Vazire, 2007). Paradigma testiranja ličnosti, ispitivanja stavova ili bilo kog ispitivanja koje se vrši Likertovim skalama, odn. skalama procene, podrazumeva da se odgovori ispitanika na stavke koje im se zadaju kako bi se ispitali različiti konstrukti zasnivaju na značenju tih stavki (Baumgartner & Steenkamp, 2001). Odgovaranje ispitanika na stavke iz upitnika se može objasniti iz perspektive Mehrabianovog i Russellovog (1974) stimulus (S) – organizam (O) – response (odgovor, prim.prev) (R) – odgovor (response) modela. Posmatrano iz ovog ugla, stavke testa ne predstavljaju jedino tekst koji nosi određeno značenje, već i stimulusni materijal za koji se smatra da može da izazove određeni set reakcija u vidu odgovora ispitanika na test. Smatra se da su ove reakcije, odnosno ti odgovori, posledica one osobine koja je merena datim testom. Stimulusi u vidu stavki u testu služe aktivaciji unutrašnjih faktora (O) koji bi trebalo da proizvedu reakcije (R) u obliku odgovora na te stavke, a koji zavise od unutrašnjih osobina ili procesa koje imamo za cilj da merimo. Hedrih (2018) u svojoj knjizi navodi:

Prema ovoj koncepciji mi ina ispitanike delujemo istim stimulusima (stavkama testa (S), na koje oni reaguju različito, a pošto su stimulusi isti, mi zaključujemo da ta razlika u reakcijama mora poticati od razlika u unutrašnjim psihološkim svojstvima ispitanika. Reakcije će biti različite od ispitanika do ispitanika shodno razlikama u pogledu unutrašnjih psiholoških karakteristika koje postoje između ispitanika (O). Prema ovoj koncepciji mi na ispitanike delujemo istim stimulusima (stavkama testa, S), na koje oni reaguju različito, a pošto su stimulusi isti, mi zaključujemo da ta razlika u reakcijama mora poticati od razlika u unutrašnjim psihološkim svojstvima ispitanika (str. 70).

Ipak, pored nivoa unutrašnje osobine koja se meri, na odgovore ispitanika može uticati više faktora od kojih je jedan i stil odgovaranja ispitanika (Harzing, 2006). Stilovi odgovaranja predstavljaju tendenciju ispitanika da na ajtme u upitniku odgovara sistematski bez obzira na njihov sadržaj (Baumgartner & Steenkamp, 2001). Najprihvaćenija je Paulhusova definicija (1991) prema kojoj stil odgovaranja predstavlja sistematsku tendenciju ispitanika da na pitanja u upitniku odgovara ne na osnovu konstrukta čijem su merenju ta pitanja namenjena, već nečeg drugog.

Popunjavanjem upitnika samoprocene, ispitanici daju informacije o svojim osobinama, ali pored ovoga dolazi do varijacija u odgovaranju ispitanika koje mogu biti posledica trenutnih tendencija ispitanika u odgovaranju, konteksta ispitivanja ili drugih trajnih karakteristika ispitanika (Nisbett & Wilson, 1977; Damarin & Messick, 1965).

Psihologija se proučavanjem stilova odgovaranja bavi preko 60 godina. Za ovo vreme je prikupljen veliki broj empirijskih podataka na ovu temu, međutim i dalje postoje različita tumačenja ovog koncepta. Prema tradicionalnom stanovištu, postojanje stilova odgovaranja kod ispitanika se najčešće tretira kao greška merenja i pretnja validnosti (Podsakoff et al., 2003). Novija istraživanja su ponudila i novi pogled na stilove odgovaranja. Prema njima, oni predstavljaju stilove komunikacije koji mogu biti karakteristični za određenu kulturu i duboko su ukorenjeni u kulturološkim vrednostima i ličnost (He & van de Vijver 2013; Harzing, 2006; et al., 2008; He & Vijver, 2014; Naemi et al., 2009 i mnogi drugi).

Istraživanja koja su se bavila relacijama osobina ličnosti, situacionih faktora i različitih stilova odgovaranja ili nisu dala jednoznačne rezultate ili su obuhvatala samo određene stilove odgovaranja, zanemarujući ostale. Iz tog razloga, ova teza će se baviti dubljim rasvetljavanjem tih odnosa uz uključivanje različitih operacionalizacija kako stilova odgovaranja, tako i osobina ličnosti i situacionih varijabli.

TEORIJSKI DEO ISTRAŽIVANJA

Stilovi odgovaranja

Stilovi odgovaranja predstavljaju različite vrste kognitivnih „grešaka“ koje rezultiraju time da odgovori osoba na stavke koje se procenjuju skalama Likertovog tipa odstupaju od „tačnog statusa“ te osobe (Liu & Wang, 2019). U literaturi se pored termina „stil odgovaranja“ može naći i termin „tendencija u odgovaranju“ (eng. response set). Prema jednoj definiciji, tendencija u odgovaranju je „sistematski način odgovaranja koji nije direktno povezan sa sadržajem pitanja, ali koji predstavlja tipične bihevioralne karakteristike ispitanika“ (Oskamp, 1977, str. 37). Sa druge strane, termin tendencija u odgovaranju može predstavljati i privremene tendencije u odgovaranju, koje mogu zavisi od faktora kao što su privremene varijacije u raspoloženju ispitanika (Paulhus, 1991). Međutim, neki od setova odgovaranja predstavljaju i relativno stabilne karakteristike ispitanika, pa se govori o tome da oni mogu odražavati i neke aspekte ličnosti (Cronbach, 1946; Messick, 1968 prema Herk et al., 2004). Ovo je razlog zbog kog su Jackson i Messick (1958) predložili korišćenje termina „stil odgovaranja“ kako bi se bolje ukazalo na svojstvo stabilnosti kroz vreme i situacije. Oba ova termina se i dalje mogu naći u literaturi. Neki autori koriste „set odgovora“ (npr. Cheung & Rensvold, 2000) a neki „stil odgovaranja“ (Baumgartner & Steenkamp, 2001; Herk & sar., 2004; He & Vijver 2013... itd.). U ovom radu biće korišćen termin „stil odgovaranja“. Zajednička karakteristika stilova odgovaranja o kojima će biti reči, osim socijalno poželjnog odgovaranja, je to da se oni javljaju nezavisno od sadržaja ajtema u određenom upitniku. Pregledni prikaz postojećih stilova odgovaranja i njihovih efekata na merene konstrukte dat je u Tabeli 1, dok je u tekstu koji sledi dat opis najčešće ispitivanih stilova odgovaranja i njihovih karakteristika.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Tabela 1

Pregledni prikaz stilova odgovaranja i njihovih efekata

Stil	Definicija	Izgled odgovora	Posledice	Reprezentativne studije
Akviesencija	Tendencija slaganja sa ajetemima nezavisno od njihovog sadržaja.	□□□■	Povećava srednju vrednost, pojačava vrednost odnosa među varijablama.	Baumgartner i Steenkamp (2001); Greenleaf (1992b)
Disakviesencija	Tendencija neslaganja sa ajetemima nezavisno od njihovog sadržaja.	■□□□	Snižava srednju vrednost, pojačava vrednost odnosa među varijablama.	Baumgartner i Steenkamp (2001); Stenning i Everett (1984)
Stil odgovaranja srednje kategorije	Tendencija davanja odgovora biranjem srednje vrednosti na skali procene.	□□■□□	Čini srednje vrednosti bližima sredini skale, smanjuje varijansu, pojačava vrednost odnosa među varijablama.	Baumgartner i Steenkamp (2001); Weijters, Geuens i Schillwaert (2008)
Ekstemni stil odgovaranja	Tendencija davanja odgovora koji se nalaze na krajnjim polovima skale procene.	■□□□■	Povećava (smanjuje) varijansu posmatranih srednjih vrednosti, smanjuje vrednost odnosa među varijablama.	Baumgartner i Steenkamp (2001); Greenleaf (1992b)
Umereni stil odgovaranja	Tendencija izbegavanja odgovora koji se nalaze na krajnjim polovima skale procene.	□■□□□	Čini srednje vrednosti bližima sredini skale, smanjuje varijansu, pojačava vrednost odnosa među varijablama.	Hurley (1998); Moors (2008)

Stil	Definicija	Izgled odgovora	Posledice	Reprezentativne studije
Nekonzistentno odgovaranje	Tendencija davanja odgovara koji su nesvrshodni, nasumični ili nemarni.		Nije moguće <i>a priori</i> postaviti hipotezu uticaja efekta.	Baumgartner i Steenkamp (2001); Watkins i Chueng (1995)

Tabela preuzeta i prilagođena iz Van Vaerenbergh, Y., & Thomas, T. D. (2013). Response styles in survey research: A literature review of antecedents, consequences, and remedies. *International Journal of Public Opinion Research*, 25(2), str. 197.

Ekstremni stil odgovaranja

Ekstremni stil odgovaranja predstavlja tendenciju ispitanika da na pitanja koja se postavljaju u upitnicima samoprocene daju odgovore koji se nalaze na krajnjim polovima skale procene. Za ovu tendenciju se smatra da je nezavisna od sadržaja pitanja, odnosno ajtema (Paulhus, 1991; Greenleaf, 1992). Ovo znači da će oni ispitanici koji imaju visoko izražen ekstremni stil odgovaranja imati tendenciju da, na skali procene od 1 do 5, zaokružuju 1 ili 5, zanemarujući ostale vrednosti. Zbog navedenog se ovaj stil negde naziva i „ekstremno odgovaranje“ (Batchelor, Miao & Mcdaniel, 2013). Do ekstremnog odgovaranja može doći i zbog toga što ispitanik zaista poseduje ekstreman stav o pojavi ili situaciji na koju se ajtem određenog upitnika odnosi, pa se zato naglašava da je razlika između ekstremnog stava i ekstremnog stila odgovaranja prevashodno u stabilnosti kroz ispitanikove odgovore na ajteme različitog sadržaja, odn. ajteme koji se odnose na različite domene (Morren, Gelissen & Vermunt, 2012).

Stil odgovaranja srednje kategorije

Za stil odgovaranja srednje kategorije se može reći da je suprotan ekstremnom stilu odgovaranja (Naemi, Beal & Payne, 2009). Ovaj stil predstavlja tendenciju ispitanika da na ajteme u upitniku odgovara biranjem srednje vrednosti na skali procene, nezavisno od sadržaja ajtema (Weijters, Geuens & Schillewaert, 2008). Ovo znači da će oni ispitanici koji imaju visoko izražen

stil odgovaranja srednje kategorije imati tendenciju da, na skali procene od 1 do 5, zaokružuju 3, zanemarujući ostale kategorije odgovora.

Akviesencija

Cronbach (1942) je bio jedan od prvih istraživača koji je popularizovao pitanje akviesencije (pogledati i Block, 1965; Lentz, 1938; Lorge, 1937). Prilikom testiranja grupe studenata u kome su popunjavani upitnici sa opcijama „tačno“ i „netačno“, Cronbach je primetio da pojedini ispitanici češće, u odnosu na ostale, biraju „tačno“ kao odgovor. Akviesencija predstavlja tendenciju ispitanika da se češće slaže nego ne slaže sa ajetemima u upitniku, nezavisno od sadržaja tih ajtema. Naziva se i tendencijom slaganja, a u stranoj literaturi se često na nju referiše i engleskim terminom „yea-saying“ (Van Herk, Poortinga & Verhallen, 2004). Ispitanici sa visoko izraženom akviesencijom će imati tendenciju da, na skali procene od 1 do 5, zaokružuju samo najviše vrednosti kategorije (4 ili 5), zanemarujući ostale kategorije odgovora. Akviesencija je tendencija ispitanika da se konzistentno slaže sa stavkama u upitniku i nije u vezi sa direkcijom tih stavki, to jest nije u vezi sa time da li su stavke negativno ili pozitivno formulisane (Jackson i Messick, 1958; Javeline, 1999 prema Kam, Schermer, Harris, & Vernon, 2013).

Disakviesencija

Nasuprot akviesenciji, kao stilu odgovaranja, stoji disakviesencija. Disakviesencija predstavlja tendenciju ispitanika da se ne slaže sa ajetemima u upitniku. Na nju se često referiše engleskim terminom „nay-saying“ (Van Herk et al., 2004). Ispitanici sa visoko izraženim ovim stilom odgovaranja će imati tendenciju da, na skali procene od 1 do 5, zaokružuju samo najniže vrednosti (1 ili 2), zanemarujući ostale kategorije odgovora.

Kod tipično „lakih“ i tipično „teških“ testova (onih na kojima se ispitanici tipično slažu ili ne slažu sa zadatim tvrdnjama) svejedno je očekivano postojanje individualnih razlika u pogledu akviesencije i disakviesencije, tako što će neki ispitanici tipično pokazivati više, odnosno niže slaganje sa zadatim tvrdnjama od drugih ispitanika.

Umereni stil odgovaranja

Ovaj stil odgovaranja predstavlja tendenciju ispitanika da pri davanju odgovora na stavke u upitniku izbegava najviše i najniže kategorije skale procene. Za njega se kaže da je komplementaran ekstremnom stilu odgovaranja (Moors, 2008). Ispitanici sa visoko izraženim ovim stilom bi na skali procene od 1 do 5 izbegavali da zaokružuju baš ove kategorije.

Nekonzistentno odgovaranje

Nekonzistentno odgovaranje predstavlja tendenciju ispitanika da na ajteme u upitniku odgovara nesvrshodno, nasumično ili nemarno (Watkins & Chueng, 1995 prema Weijters et al., 2010).

Svih šest stilova odgovaranja navedenih u ovom odeljku se diskutuje i obrađuje u literaturi ali nisu svi bili ispitivani u ovoj studiji. Ekstremni stil odgovaranja predstavlja suprotnost umerenom stilu odgovaranja kod koga postoji preklapanje sa stilom odgovaranja srednje kategorije. Status nekonzistentnog odgovaranja kao stila odgovaranja je upitan zbog toga što svi ostali diskutovani stilovi odgovaranja predstavljaju stilove validnog odgovaranja dok nekonzistentno odgovaranje ne predstavlja validno odgovaranje na ajtemske sadržaje iz nekog upitnika. Zbog ovoga, stilovi koji se ispituju u okviru naše studije su ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija i stil odgovaranja srednje kategorije.

Socijalno poželjno odgovaranje

Pored navedenih, istraživanja koja se bave stilovima odgovaranja u nemalom broju razmatraju i socijalno poželjno odgovaranje koje, za razliku od prethodno navedenih stilova odgovaranja, nije nezavisno od sadržaja ajtema. Prema Crowneu i Marloweu (1964), socijalna poželjnost se „odnosi na potrebu za društvenim odobravanjem i prihvatanjem i uverenje da se to može postići kulturološki prihvatljivim i adekvatnim ponašanjem“ (str. 109). Socijalno poželjno odgovaranje predstavlja tendenciju ispitanika da na ajteme u upitniku odgovara na način za koji misli da će ga prikazati u najboljem svetlu (Paulhus, 1991). Generalno se odnosi na tendenciju individue da prezentuje sebe u pozitivnom svetlu, bez obzira na njena istinska osećanja o nekom

pitanju ili temi (Podsakoff, MacKenzie, Lee & Podsakoff, 2003) i uključuje tendenciju ka davanju preterano pozitivnih samoopisa (Paulhus, 2002). Ovakvo odgovaranje ispitanika ima za cilj stvaranje pozitivnog, a izbegavanje negativnog utiska o ispitaniku. Prvobitna pretpostavka je bila da se socijalno poželjno odgovaranje javlja onda kada su ispitanici jako motivisani da se prikažu u što boljem svetlu i da stoga i predstavlja konstrukt koji je po svojoj prirodi jednodimenzionalan. Ipak, istraživanja su pokazala da se socijalno poželjno odgovaranje javlja i u situacijama kada motivacija ispitanika za prikazivanjem u što boljem svetlu izostane, kao i da postoje vrlo niske korelacije među različitim skalama koje bi trebalo da mere ovaj konstrukt (Paulhus, 1984; 1991). Mnoga istraživanja su pokazala da socijalno poželjno odgovaranje ne predstavlja jedinstven proces, već se može podeliti na dva odvojena (Graziano & Tobin, 2002; Gangestad & Snyder, 2000; Paulhus, 1984; Subotić, Dimitrijević i Lovrić, 2016).

Paulhus (1984) predlaže model u kome se socijalno poželjno odgovaranje može podeliti na dva domena: upravljanje impresijama i samozavaravanje. Upravljanje impresijama predstavlja svesno iskrivljenu samoprezentaciju, namerno ulepšavanje sopstvenih osobina sa ciljem stvaranja pozitivnog utiska kod drugih ljudi. Samozavaravanje nije namerno, predstavlja iskreno, ali preterano verovanje da osoba poseduje veći broj pozitivnih osobina u odnosu na realnu sliku, i stoga se može smatrati nesvesnim procesom. Trenutno možda najrasprostranjeniji instrument za merenje socijalno poželjnog odgovaranja je Balanced Inventory of Desirable Responding – BIDR (Paulhus, 1991). U našem kulturnom kontekstu proverama Paulhusovog modela su se bavili Galić i Jerneić (2006), Galić, Jerneić i Belavić, (2008) i Subotić, Dimitrijević i Lovrić (2016). Obe skale u okviru ovog modela (samozavaravanje i upravljanje impresijama) su u najvećoj meri ortogonalne (kao i u Paulhus, 2002) i na drugačiji način zahvaćene uticajem namernog lažiranja rezultata (Paulhus, Bruce, & Trapnell 1995; Pauls & Crost, 2004; de Vries, Zettler, & Hilbig, 2014; Galić i Jerneić, 2006; Galić i sar., 2016; Subotić i sar., 2016). Iako istraživanja ukazuju na opravdanost dvofaktorskog modela, rezultati koji se tiču distinkcije između ova dva procesa kao svesnog i nesvesnog nisu jednoznačni (Galić i Jerneić, 2006; Pauls & Stemmler, 2003).

Umesto fokusiranja na razlike u svesnosti samozavaravanja i upravljanja impresijama kao oblicima socijalno poželjnog odgovaranja, u nekim istraživanjima je glavni predmet predstavljala identifikacija aspekata u kojima se socijalno poželjno odgovaranje može ispoljiti. Paulhus i John (1998) tvrde da se tendencije ka samoisticanju najbolje mogu razumeti kroz dva modaliteta

ljudskog iskustva – uticaj i zajedništvo. Neki ljudi će biti skloniji da socijalno poželjno odgovaranje ispolje u situacijama koje zahtevaju određeni stepen akcije ili uticaja, a koje uključuju dominaciju, autonomiju, asertivnost, kontrolu, jedinstvenost, moć, status i nezavisnost. Oni ovu formu socijalno poželjnog odgovaranja nazivaju tendencijom ka egoističkom odgovoru (iskrivljavanju). Drugi ljudi će tendenciju ka davanju socijalno prihvatljivih odgovora koristiti u situacijama koje imaju veze sa zajedništvom i koje se odnose na pripadanje, intimnost, ljubav, povezanost i odobravanje. Paulhus i John (1998) ovu vrstu socijalno poželjnog odgovaranja nazivaju moralističkim iskrivljavanjem. Ovakav pristup ipak nije dominantan u savremenim istraživanjima i ona se mahom zasnivaju na ispitivanju dimenzija samozavaravanja i upravljanja impresijama, ali uz veliku dozu opreza u pogledu dodeljivanja bilo kojoj od ove dve dimenzije statusa svesnog ili nesvesnog konstrukta.

Postoje različita mišljenja u pogledu toga da li socijalno poželjno odgovaranje predstavlja značajan izvor greške pri proceni psiholoških konstrukata ili drugih konstrukata čije se merenje zasniva na samoproceni, kao što je slučaj i sa prethodno pobrojanim stilovima odgovaranja.

Prema jednom gledištu, ono doprinosi sistematskoj grešci u samoprocenama bilo koje vrste, prilikom procene svih konstrukata koji imaju veze sa ličnošću, ponašanjem ili stavovima. Neki autori (Ganster, Hennessey & Luthans, 1983; Holden, 2007) tvrde da sklonost ka socijalno poželjnom odgovaranju predstavlja problem, ne samo zato što može doprineti grešci merenja, tj. menjati prosečne nivoe merene crte, već i zbog toga što može maskirati odnose koji postoje između dve ili više varijabli. Oni ističu da socijalno poželjno odgovaranje može dovesti do pojave lažnih veza među varijablama, delovati kao supresivna varijabla koja može zamaskirati veze koje zaista postoje ili imati funkciju moderatorske varijable.

Zbog ovoga i generalnog stava da socijalno poželjno odgovaranje nužno dovodi do iskrivljenja u procenama, veliki broj istraživanja se bavio uklanjanjem neželjene varijanse koja potiče od njega, a kako bi se došlo do „pravih“ skorova na merenim varijablama. To je najčešće rađeno preko regresije, rezidualizovanjem skorova merenih varijabli tako da budu oslobođeni efekata socijalno poželjnog odgovaranja. U velikom broju studija nisu pronađeni dokazi za postojanje supresorskog ili moderatorskog efekta ove varijable (Li & Bagger, 2006., 1996; Ones & Viswesvaran, 1998; Paunonen & LeBel, 2012). Rezultati metaanalitičke studije sprovedene od strane Lia i Baggera (2006) su, čak, pokazali da se validnost procena nakon izuzimanja efekata

socijalno poželjnog odgovaranja smanjila umesto da se povećala. Ovakav nalaz govori u prilog tome da skale za merenje ovog konstrukta zapravo dodaju prediktivnoj moći kriterijumskih varijabli što je u skladu i sa mišljenjem nekih autora (McCrae & Costa, 1983; de Vries et al., 2014) da visoki skorovi na skalama socijalno poželjnog odgovaranja zapravo odslikavaju veći stepen iskrenosti i poštenja. Istraživanje Paunonena i Le Bela (2012), iako nije potvrdilo značajne efekte socijalno poželjnog odgovaranja na kriterijumsku validnost, generalno govori u prilog tome da pod ekstremnim uslovima njegovi efekti mogu biti nezanemarljivi (u smislu da mere ukupne kriterijumske validnosti na uzorku ne mogu detektovati pojedinačne distorzije u odgovoranju koje mogu, nedvosmisleno, dovesti do pogrešnih odluka pri selekciji).

Opšti faktor stila odgovaranja

Kako se različite studije bave različitim stilovima odgovaranja, njihovim različitim operacionalizacijama i kako su sprovedene na različitim uzorcima, javio se problem generalizacije i replikabilnosti rezultata. He i van de Vijver (2013; 2014; 2015) diskutuju postojanje opšteg faktora stila odgovaranja. Ekstrahovanje ovog faktora je za cilj imalo da integriše konvencionalne, indirektno merene stilove odgovaranja i "direktnu" meru socijalno poželjnog odgovaranja, a sa ciljem da se omogući bolja generalizabilnost kasnijih rezultata. Njihovi nalazi iz 2013. su potvrdili postojanje ovog faktora koji se sastoji iz ekstremnog stila odgovaranja, akviesencije, stila odgovaranja srednje kategorije i socijalno poželjnog odgovaranja. Prema ovim autorima, socijalno poželjno odgovaranje i ekstremni stil odgovaranja predstavljaju pozitivne, a akviesencija i stil odgovaranja srednje kategorije negativne indikatore opšteg stila odgovaranja. Da bi se izbeglo preklapanje konstrukta akviesencije sa konstruktom ekstremnog stila odgovaranja, ona je u ovoj studiji operacionalizovana (indirektno) tako što su prilikom njenog računanja eliminisani krajnji odgovori na skalama procene. U studiji sprovedenoj 2015. isti autori navode da ovako operacionalizovana akviesencija više liči na meru skromnosti (zbog negativnih korelacija sa ekstremnim i pozitivnim sa stilom odgovaranja srednje kategorije) te za računanje opšteg stila odgovaranja koriste samo ekstremni stil odgovaranja i stil odgovaranja srednje kategorije.

Opšti stil odgovaranja predstavlja preferirani stil komunikacije ispitanika koji odražava tendenciju ispitanika ka pojačavanju odgovora, odn. umerenom odgovaranju (He & Van de Vijver,

2013; 2015). Ovaj stil odgovaranja se može smatrati komunikacijskim filterom koji umanjuje ili pojačava izraze individue i povezan je kako sa individualnim, tako i sa kulturološkim faktorima.

Isti autori su u svojoj studiji (He & Van de Vijver, 2014), iz kroskulturalne perspektive, ispitivali psihološko značenje opšteg stila odgovaranja koji je u ovom slučaju definisan kao kombinacija akviesencije, ekstremnog stila odgovaranja i stila odgovaranja srednje kategorije. Postojanje ovog faktora je potvrđeno na oba nivoa - individualnom i na nivou zemlje.

Naredno istraživanje (He et al., 2014) se bavilo pitanjem da li i koliko stilovi odgovaranja, osobine ličnosti i vrednosti mogu biti posmatrani kao manifestacije stila samoprezentacije prilikom samoprocene i koliko samoprezentacija ima efekta na druge mere samoprocene tokom vremena. Ekstrahovan je opšti stil odgovaranja koji se sastojao od ekstremnog stila odgovaranja, socijalno poželjnog odgovaranja, stila odgovaranja srednje kategorije, opšteg faktora ličnosti i opšteg faktora vrednosti od kojih su svi pokazali skalarnu invarijantnost kroz vreme. Nakon ovoga, modelovana je latentna dimenzija samoprezentacije koja se nalazi u osnovi tri navedena generalna faktora. Stil samoprezentovanja se pokazao stabilnim kroz domene i kroz vreme.

Međusobni odnosi stilova odgovaranja

Na osnovu prikazanih definicija stilova odgovaranja moguće je očekivati i korelacije među njima koje su i potvrđene u istraživanjima (Batchelor, Miao & Mcdaniel, 2013; Van De Vijver & He, 2014;). Ekstremni stil odgovaranja je negativno povezan sa stilom odgovaranja srednje kategorije, a pozitivno sa socijalno poželjnim odgovaranjem i akviesencijom.

U literaturi je najviše izučavana veza između akviesencije i ekstremnog stila odgovaranja. Baumgartner i Steenkamp (2001) su ispitivali pet formi stilova odgovaranja i detektovali korelaciju od $r = 0,59$ između tendencije ka slaganju (što bi u našem istraživanju bila akviesencija) i ekstremnog stila odgovaranja, dok je korelacija između tendencije ka nesaganju (disakviesencije) iznosila $r = 0,41$. Van Herk, Poortinga i Verhallen (2004) su pronašli da broj stepeni/kategorija slaganja može imati efekat na visinu korelacije između akviesencije i ekstremnog stila odgovaranja. Ova korelacija je iznosila $r = 0,23$ kada je broj kategorija slaganja na upitničkoj skali bio dve (npr. ako se ispitanik slaže sa tvrdnjom mogao je izabrati 4 - uglavnom se slažem ili 5 - u

potpunosti se slažem, na petostepenoj skali). U drugom slučaju, kada je broj ovih kategorija bilo samo jedna (na skali od 1 do 3, 3 je značilo „slažem se“) koeficijent korelacije se povećavao na $r = 0,45$. I u jednom i u drugom slučaju korelacija između akviesencije i ekstremnog stila odgovaranja nije bila trivijalna.

Stabilnost stilova odgovaranja

Bachman i O'Malley (1984) izveštavaju o stabilnosti akviesencije i ekstremnog stila odgovaranja u periodu od 4 godine kroz pet upitničkih formi. U istraživanju koje su sproveli Weijters i saradnici (2010) ispitivana je stabilnost stilova odgovaranja u periodu od jedne godine. Ispitanci su popunjavali online upitnik koji se sastojao od stavki koje nisu bile povezane sadržajem, a bio je namenjen merenju stilova odgovaranja. Autori su modelovali četiri stila odgovaranja: akviesenciju, disakviesenciju, stil odgovaranja srednje kategorije i ekstremni stil odgovaranja, i njihov nalaz je da stilovi odgovaranja poseduju bitnu stabilnu komponentu. U istraživanju iz 2016. Wetzel i saradnici su pokazali da su ekstremni stil odgovaranja i akviesencija u velikoj meri stabilni u periodu od 8 godina. U drugom istraživanju sprovedenom od strane Weijtersa, Geunsa i Schillewaerta (2010) utvrđeno je da da akviesencija i ekstremni stil odgovaranja pokazuju stabilnost i kada se mere preko slučajno izabranih stavki uzetih iz marketinških i istraživanja stavova. U studiji iz 2013. (Wetzel et al.), stabilnost ekstremnog i neekstremnog stila odgovaranja procenjivana je kroz različite latentne varijable koje su merene posredstvom nekoliko skala stavova iz PISA istraživanja 2006 i nemačke verzije NEO-PI-R-a (Costa & McCrae, 1992). Rezultati ovog istraživanja su pokazali da su, u oba navedena instrumenta, stilovi odgovaranja za većinu ispitanika bili stabilni. Ovakav nalaz je u saglasnosti i sa istraživanjem iz 2006. u kome su Austin i saradnici (2006) pronašli da ispitanici ispoljavaju isti stil odgovaranja kroz različite domene NEO-FFI upitnika. Kad su u pitanju istraživanja akviesencije, postoji nezanemarljiv broj istraživača koji smatraju da ona predstavlja crtu vrednu istraživanja u kontekstu individualnih razlika jer poseduje određeni stepen stabilnosti, konzistencije i generalizabilnosti kroz različite kontekste (Eysenck & Eysenck, 1963; Morf & Jackson, 1972; Billiet & Davidov, 2008).

Nalazi koji idu u prilog tretiranju stilova odgovaranja kao crte, ali iz nešto drugačijeg ugla, su oni u kojima se ističe njihova biološka osnova. Plieger i saradnici (2014) govore o povezanosti

između polimorfnog gena zaduženog za transport serotonina (5-HTTLPR) i ekstremnog stila odgovaranja uz indikacije da je ekstremni stil odgovaranja delom nasledan. U ovom istraživanju nosioci L-alela su ispoljili značajno veći broj ekstremnih odgovora što je dovedeno u vezu sa tim da endogena serotoninska aktivnost može predstavljati biološki koren ekstremnog odgovaranja. Ovakav nalaz nije iznenađujući ako se uzme u obzir da je poznato da serotoninergički sistem ima uticaja na raspoloženje, emocije i kogniciju (Lasky et al., 2005; Heils, Mößner & Lesch, 1997). Rezultati studije sa monozigotnim blizancima (Melchers et al., 2018) su pokazali da se čak 37% akviesencije i 57% ekstremnog stila odgovaranja može smatrati naslednim. Autori ovu razliku u procentima objašnjavaju različitim mehanizmima nastajanja ovih stilova gde se akviesencija uglavnom vezuje za socijalnu adaptaciju i stoga će se najpre zasnivati na iskustvima sa okolinom, dok je ekstremni stil odgovaranja u vezi sa anksioznošću i temperamentom, koji su u velikoj meri nasledni. Ovi autori smatraju da stilovi odgovaranja nikako ne predstavljaju samo konfundirajuću varijablu, već se mogu tretirati kao veoma važan način implicitne procene ličnosti na osnovu njenog ponašanja prilikom odgovaranja (Melchers & sar., 2018). Iz svega do sada navedenog, autor ove teze je mišljenja da se može se reći da je opravdano o fenomenu stilova odgovaranja govoriti kao o „crti odgovaranja“ (eng. response trait) kako je naziva i Moors (2008).

Sa ciljem daljeg doprinosa konceptualizaciji stilova odgovaranja, ovo istraživanje će tretirati stil odgovaranja kao konstrukt nalik crtama koji je definisan kao tendencija u odgovaranju ispitanika koja se može smatrati stabilnom kroz različite metode, ajteme, domene ponašanja i kroz vreme . Ovakav pristup imala su i neka prethodna istraživanja (Herk et al., 2004, Wetzel et al., 2016; Weijters et al., 2010; He & Van de Vijver, 2014, itd.), ali su njihovi rezultati i dalje ostavili otvorenim pitanje u kojoj meri se stilovi odgovaranja mogu posmatrati kao latentne varijable koje su nalik crtama. Usled toga, ovo pitanje ostaje od interesa za istraživanja u ovoj oblasti.

Merenje stilova odgovaranja

Stanovišta u istraživanjima stilova odgovaranja su se kretala duž kontinuuma koji ide od toga da se stil odgovaranja kao problem u istraživanju u potpunosti zanemaruje ili pak, ističe kao jako bitna pretnja validnosti dobijenim merama samoprocene. Kada je Spearman davne 1904. (Spearman, 1904) postulirao osnove svoje teorije da se izmereni skorovi latentnih varijabli sastoje od pravog skora i greške merenja rođena je „mantra“ moderne psihologije. Ovo je dovelo do toga da stremljenja istraživača budu velikim delom usmerena ka pronalaženju načina smanjivanja te greške. Do ovog trenutka, razvijen je veliki broj metoda uključujući standardizovano zadavanje i strogu statističku evaluaciju dobijenih mera, uz razvijanje struje u okviru jednog dela naučne javnosti koja je išla u drugom smeru razmatrajući koje značenje može ležati u osnovi samih grešaka, odnosno same greške merenja (Costello & Roodenburg, 2015). Shodno navedenom, takođe se mogu izdvojiti dva doimantna trenda u ispitivanju stilova odgovaranja. Sa jedne strane, veliki broj istraživanja se bavi stilovima odgovaranja kao striktno statističkom smetnjom i načinima na koje ona može biti kontrolisana pri postavljanju empirijskih modela (Khorramdel & von Davier, 2014; Liu et al., 2017; Mellenbergh, 2001; Morren et al., 2011; Podsakoff et al., 2003; Zettler et al., 2016...). Sa druge strane, postoji i veliki broj istraživanja koja se problemom stilova odgovaranja bave iz druge perspektive, a to je ona u kojoj se oni posmatraju kao značajni lični konstrukti (He & Van de Vijver, 2014; Jackson & Messick, 1965; Weijters & Schillewaert, 2010; Wetzel et al., 2016; Wetzel et al., 2013).

Hyman (1958) je bio zagovornik struje koja je smatrala da iako u istraživanjima postoji greška u merenju prouzrokovana stilom odgovaranja ispitanika, ona je obično minimalna, te nije potrebno preduzimati dalje mere kako bi se ona uklonila i može se anulirati sprovođenjem istraživanja na dovoljno velikom uzorku ispitanika. Tokom godina istraživanja, ovakvo ekstremno stanovište je uglavnom napušteno jer su empirijski podaci ipak govorili u prilog tome da stil odgovaranja ima efekta na mere koje se dobijaju u određenom istraživanju i da kao takav predstavlja izvor sistematske greške, kao i da ga je potrebno kontrolisati u određenim istraživanjima kako bi se osigurala validnost merenja (Fischer, 2004; Furnham, 1986; Podsakoff et al., 2003). Ono što bi smo istakli ovde je formulacija „određeno istraživanje“. Naime, nalazi novijih istraživanja govore u prilog tome da, iako kontrolisanje stilova odgovaranja i primena

različitih strategija u tom kontrolisanju predstavljaju trend u savremenoj literaturi, možda ovakvo automatsko izuzimanje efekata stilova odgovaranja ipak nije neophodno.

Najčešća zamerka istraživanjima koja su se bavila relacijama osobina ličnosti sa stilovima odgovaranja se odnosi na činjenicu da same mere ličnosnih konstrukata mogu biti kontaminirane stilom odgovaranja ispitanika (Bentler, Jackson & Messick, 1971). Naemi i saradnici (2009) su u svom istraživanju pokušali da prevaziđu ovo ograničenje tako što su mere ličnosti bile računate na osnovu procena ispitaniku bliskih osoba, ali se ni ovo nije pokazalo u potpunosti adekvatnim rešenjem (Vaerenbergh & Thomas, 2013). Podaci dobijeni preko ovakvih procena imaju svojih nedostataka (McCrae & Weiss, 2007). Iako su osobe koje vrše procenu bliske osobi čije se osobine procenjuju one, ipak, nikada nemaju potpuni uvid u njihova unutrašnja stanja i samim tim imaju manje informacija na osnovu kojih mogu doneti procenu (Paulhus & Vazire, 2007). Ovakvo prikupljeni podaci nisu oslobođeni potencijalnog efekta stila odgovaranja, s tim što se u ovom slučaju mere osobina koje se procenjuju mogu naći pod uticajem stila odgovaranja onog koji daje procenu bliske osobe, ili se u težnji da se bliska osoba prikaže u što povoljnijem svetlu neke osobine mogu preuveličati ili umanjiti. Može se javiti i fundamentalna greška atribucije - sklonost naglašavanju dispozicija nad situacionim faktorima u objašnjavanju ponašanja druge osobe (Gilbert, 1998 prema Lazaravić i Orlić, 2015). Kada se razmatraju relacije mera samoprocena i ocena procenjivača, istraživanja pokazuju da podaci dobijeni ovim dvema metodama umereno koreliraju (Vazire, 2006; Costa & McCrae, 2008, prema Lazarević i Orlić, 2015) što ukazuje na to da se samo oko polovine objašnjene varijanse skala može pripisati crtama koje stoje u osnovi.

Rezultati istraživanja Hea, Van De Vijvera, Espinose i Muia (2014) pokazuju da u stilu odgovaranja postoje moćni indikatori individualnih razlika, što može biti uslovljeno ličnim preferencijama ili kulturološki usađenim vrednostima. U svom radu, He i van de Vijver (2014) iznose svoje neslaganje sa neophodnošću kontrolisanja efekata samoprezentovanja u istraživanjima anketnog tipa. U ovom istraživanju faktor samoprezentovanja je imao efekta na sve razmatrane psihološke varijable razmatrane, ali nije imao jakog efekta na njihove korelacije sa eksternim varijablama, kao ni na interkorelacije tih varijabli. Ovakav nalaz sugerise da samoprezentacija, koja je delom izvedena i iz opšteg stila odgovaranja, nije nezavisan faktor "šuma", već integralni deo merenih psiholoških konstrukata, što je u skladu i sa već navedenim gledištem da stilovi odgovaranja predstavljaju stabilan konstrukt nalik crti koji je integrisan u ličnost individue i nije

prost izvor greške merenja (Jackson & Messick, 1965; Melchers i sar., 2008; Plieger, 2016; Weijters i Schillewaert, 2010; Weijters et al., 2010; Wetzel et al., 2016; Wetzel et al., 2013). Stil odgovaranja predstavlja deo celine nečije psihološke „šminke“ (eng. psychological makeup) iz koje ne može biti tako lako izdvojen (He & van de Vijver, 2014), stoga nije ni verovatno da bi statističko uklanjanje stila odgovaranja (koji predstavlja deo stila samoprezentovanja) povećalo validnost dobijenih mera. He et al. (2014) ne preporučuju korigovanje skorova na osnovu stilova odgovaranja.

Takođe, stabilnost stila samoprezentovanja (iako praćena promenama u aritmetičkim sredinama merenih konstrukata) i njegovog efekta na veliki broj psihosocijalnih mera tokom vremena, govori protiv efikasnosti sprovođenja temporalne separacije mera kao načina kontrole stilova odgovaranja (Bert Weijters, Geuens, & Schillewaert, 2010). U istraživanju Melchersa i saradnika (2018), korigovanje eksplicitnih mera ličnosti na osnovu efekata stilova odgovaranja nije promenilo procene naslednosti ANPS crta (Afektivno neuronaučne skale ličnosti, eng. Affective Neuroscience Personality Scales). U istraživanju sprovedenom od strane Möttusa i saradnika (2012) na uzorcima iz 20 zemalja testirano je u kojoj meri je uklanjanje efekata ekstremnog stila odgovaranja i stila odgovaranja srednje kategorije iz samoprocena Savesnosti moglo da promeni rangiranje ljudi i uzoraka na ovoj crti. Da bi se ovo postiglo, skorovi na Savesnosti su bili rezidualizovani (korišćenjem višestruke regresije) za ekstremni stil odgovaranja i stil odgovaranja srednje kategorije na nivou ispitanika i na nivou aritmetičkih sredina uzoraka. Na individualnom nivou, rezidualni skorovi su korelirali visoko sa originalnim skorovima Savesnosti ($r = 0,98$), što sugeriše da ne postoji skoro nikakav supstantivan efekat na individualne rezultate gledajući uzorak u celini. Korigovanje samoprocena za ekstremno i neutralno odgovaranje je, sa druge strane, promenilo rangove različitih uzoraka na dimenziji Savesnosti, kao i prediktivnu validnost ovih rangova za eksterne kriterijume.

U pogledu samog računanja stilova odgovaranja, takođe se mogu izdvojiti dva pristupa: kategorijalni i dimenzionalni. Kategorijalni pristup stilove odgovaranja posmatra kao kategoričke varijable. Ispitanik može posedovati samo jedan stil odgovaranja, tj. posedovanje jednog stila odgovaranja isključuje posedovanje drugih. U okviru ovog pristupa stilovi se najčešće mere preko konfirmatorne faktorske analize latentnih klasa (eng. latent class confirmatory factor analysis -

LCFA) ili postavljanja mešovitog Raschovog modela¹ (eng. mixed Rasch model) sa latentnim klasama za koje se pretpostavlja da se razlikuju u svojim načinima odgovora (Austin et al., 2006; Wetzel et al., 2016).

Dimenzionalni pristup posmatra stilove odgovaranja kao kontinualne varijable na kojima se ispitanici mogu razlikovati u pogledu stepena u kome ispoljavaju različite stilove odgovaranja. U okviru ovog pristupa merenju, stilovi odgovaranja se mogu meriti preko sumativnih skorova (Baumgartner & Steenkamp, 2001; Greenleaf, 1992; Wetzel et al., 2016), modelovati u modelima stavskog odgovora (eng. IRT- based method) (Bolt & Newton prema Wetzel et al., 2016) ili meriti preko definisanih pseudoajtema za odvojene podprocese procesa odgovaranja koji su ili vezani za crtu koja se ispituje ili za stil odgovaranja (De Beuckelaer et al. 2010; Kieruj i Moors, 2013; Wetzel et al, 2016; Zettler et al, 2016).

Pristup koji će biti korišćen u ovoj disertaciji je dimenzionalni zasnovan na računanju sumativnih skorova. Ovakav pristup pogoduje ispitivanju kvantitativnih individualnih razlika u pogledu ispoljavanja različitih stilova odgovaranja. Iako postoje upitnici koji su namenjeni isključivo merenju određenog stila odgovaranja (npr. ekstremni stil odgovaranja), preporuka Hea i Van de Vijvera (2014) je da, tamo gde to uslovi ispitivanja dozvoljavaju, istraživač koristi više mera nekog stila odgovaranja kako bi se dobili validniji i pouzdaniji indeksi stila odgovaranja. Weijtersova (2008) preporuka je da se za studije koje uključuju stil odgovaranja kosntruiše 10-14 indikatora za kvantifikovanje sumativnih mera stilova odgovaranja. De Beuckelaer i saradnici (2010) su mišljenja da bi za računanje stila odgovaranja trebalo koristiti najmanje 15 ajtema heterogenog sadržaja kako bi se se došlo do validnog i pouzdanog indeksa stila odgovaranja. Ovakav pristup je korišćen u velikom broju studija (Baumgartner & Steenkamp, 2001; Greenleaf, 1992; Weijters et al., 2010) i poznat je pod imenom RIRS (eng. Representative Indicators of Response Styles) (Vaerenbergh & Thomas, 2013; Weijters et al., 2008). RIRS metod podrazumeva zadavanje seta ajtema koji pokrivaju maksimalno različita područja sadržaja, tako da se stil odgovaranja može izračunati iz seta ajtema koji su dovoljno heterogeni (i idealno predstavljaju nasumičan uzorak iz domena crta koje su pokriveno). Ovako bi svi obrasci odgovaranja koji su

---

¹ Mešoviti Raschov model (Rost, 1990 prema Kaiser & Keller, 2001) je ekstenzija tradicionalnog Raschovog modela. Omogućava detekciju različitih performansi unutar latentnih grupa ljudi. Koristi se za identifikaciju različitih grupa, zasnovano na skupu prediktora (ajtema u testu).

posledica sadržaja odnosno varijanse crte bili poništeni ostavljajući samo onaj deo varijanse koji vodi poreklo od SO (Weijters et al., 2010a). Da bi se ovo postiglo, interkorelacije među ajtemima bi trebalo da budu što je moguće niže. U većini studija koje su koristila ovaj pristup prosečna korelacija među ajtemima ovakvog tipa se kretala od 0,071 (Greenleaf, 1992) do 0,12 (Baumgartner & Steenkamp, 2001). Preporuka Weijtersa et al. istraživačima koji koriste RIRS pristup se odnosi na to da je potrebno koristiti minimum 30 ajtema u istraživanjima koja za svoj glavni predmet imaju stilove odgovaranja. Sa druge strane, Greenleaf (1992) tvrdi da je minimizovanje korelacija među ajtemima efikasniji put za dolaženje do tačnijeg indeksa stila odgovaranja nego povećavanje broja ajtema. U praksi, ajtemi na koje ispitanici daju odgovore nikada nisu u potpunosti nekorelirani, i niske korelacije među ajtemima je lakše postići na manjem broju ajtema. Ovi ajtemi ne bi trebalo da potiču iz malog broja skala koje su zadate u tipičnoj psihološkoj studiji, već bi trebalo da budu namenski uključeni u dizajn istraživanja sa ciljem detektovanja stilova odgovaranja po ugledu na Weijtersa i saradnike, a da poreklo vode iz relevantne populacije ajtema kako bi rezultati nalaza vezanih za stilove odgovaranja mogli biti generalizabilni na druge ajteme (Weijters et al., 2008; Weijters et al., 2010a; Weijters et al., 2010b).

Iako se ne poriče da stilovi odgovaranja mogu nositi određeni deo nepoželjne greške u merenju, na njih otpada relativno mali deo zajedničke varijanse među ajtemima (Costa & Filho, 2019; Wetzel & Carstensen, 2015). Prema mišljenju Plieningera (2016), greška uzrokovana stilovima odgovaranja je mala ili čak zanemarljiva u velikom broju situacija, stoga ovaj autor tvrdi da je vreme da se opovrgne generalizovana tvrdnja i pobedi strah da stilovi odgovaranja uvek, i u velikoj meri, iskrivljuju nalaze dobijene u istraživanjima u kojima su korišćeni upitnici. Plieninger je mišljenja da bi naučnici koji rade u ovom polju trebalo da nastave dalje i da fokus stave na druga važna pitanja, kao što su razumevanje suštine stilova odgovaranja radi identifikovanja situacija u kojima može da dođe do konfundacije sadržaja koji se ispituje sa stilom odgovaranja (Plieninger, 2016, 2017). Istraživanje predstavljeno u ovoj disertaciji će pokušati da da odgovor na bar deo tih pitanja.

Postojanje predstavljene „struje“ među istraživačima nikako ne znači da prilikom istraživanja sprovedenih upitnicima samoprocene treba uvek zanemariti stilove odgovaranja kao izvore sistematske greške u merenju. Ovo se najviše odnosi na kroskulturalna istraživanja (kakvo je npr. već pomenuto istraživanje Möttusa i saradnika (2012), o kojima će biti više reči nešto kasnije.

Dakle, imajući u vidu da stilovi odgovaranja mogu predstavljati supstantivan izvor greške prilikom merenja upitnicima samoprocene, ali uzevši u obzir i gore navedeno, zbog samog obima našeg istraživanja i njegove praktične izvodljivosti smatramo da je opravdano koristiti upitnike samoprocene bez kontrolisanja i odstranjivanja efekata konkretnih stilova odgovaranja na merene dimenzije uz postavljanje određenih ograda i oprez prilikom izvođenja zaključaka.

Kultura i stilovi odgovaranja

Pojam i karakteristike kulture

Za kulturu se može reći da predstavlja onaj okvir koji ponašanjima, gestovima, rečima i odnosima između ljudi daje značenje i predstavlja opšti kontekst u kome se oni dešavaju (Hedrih, 2018). U monografiji Kroebera i Kluckhohna (1952, prema Jahoda, 2014) u kojoj se navodi 160 definicija kulture, navodi se i njihova definicija koja je imala snažan uticaj na kroskulturnu psihologiju: „Kultura se sastoji od obrazaca, eksplicitnih i implicitnih, ponašanja stečenih i prenesenih preko simbola, koji konstituišu karakteristično postignuće ljudi i uključuju njihova ostvarenja u pogledu artefakta; srž kulture se sastoji od tradicionalnih (tj. istorijski izvedenih i selektovanih) ideja i njima pripadajućih vrednosti; kulturni sistemi mogu, sa jedne strane, biti smatrani proizvodima akcije, a sa druge strane, uslovljavajući elementi dalje akcije“ (str. 181). Obrasci mišljenja zasnovani na vrednostima se nalaze u osnovi definicije koju predlaže Hofstede (2011), jedan od najistaknutijih naučnika u ovoj oblasti. On kulturu definiše kao „kolektivno programiranje uma koje razlikuje članove jedne grupe ili kategorije ljudi od drugih (Hofstede, 2011). Matsumoto (2009) kaže da je kultura „jedinствен sistem značenja i informacija, zajednički nekoj grupi i prenošen kroz generacije, a koji pomaže toj grupi da zadovolji osnovne potrebe preživljavanja, kroz koordinisanje socijalnih ponašanja sa ciljem postizanja održive egzistencije, prenosa održivih socijalnih ponašanja, potrage za srećom i blagostanjem i pronalaženja značenja života“ (str. 3).

Kultura ne diktira ponašanja, ali daje ljudima raspon ponašanja u okviru kojeg oni mogu birati ona koja će im pomoći da postignu različite svakodnevne ciljeve. Nekada taj raspon može biti jako uzak ili, naprotiv, vrlo širok. Brislin (2006) tvrdi da se kultura prenosi sa generacije na

generaciju i da pripadnici jedne kulture ne raspravljaju o njoj, već se ona uzima zdravo za gotovo, slično kao i vazduh koji dišemo. Kultura daje smernice za ponašanja kroz skriptove/scenarije ili nizove koraka koje bi trebalo sprovesti po nekom redu i daje okvir značenju ili značenje pojmovima koji se koriste u nekoj kulturi.

Iz ovih razloga, kultura može imati velike efekte na testiranje skalama procene. Bilo zbog toga što neće identični ajtemi u svim kulturama imati isto značenje, bilo zbog nekih drugih unutrašnjih procesa ili situacionih karakteristika prilikom popunjavanja upitnika. Različite dimenzije po kojima se kulture razlikuju mogu imati i različite efekte na istraživanja upitničkog tipa.

Hall (1976, prema Hedrih, 2018) predlaže podelu na visokokontekstualne i niskokontekstualne kulture sa jedne, i monohrone naspram polihronih, sa druge strane. Prva podela se odnosi na način na koji pripadnici određene kulture dolaze do informacija i znanja, a druga na to kakav odnos pripadnici određene kulture imaju prema vremenu. Visokokontekstualne kulture su takve da njihovi pripadnici do informacija dolaze crpeći ih iz konteksta. U ovakvim kulturama postoji čvrsta hijerarhija, ljudi su jako povezani, komunikacija je indirektna, a ispoljavanje osećanja je strogo kontrolisano. Sa druge strane, nalaze se niskokontekstualne kulture u kojima je hijerarhija fleksibilnija uz manje pritisaka na pojedinca, komunikacija je direktna, a očekivanje je da će sve bitne informacije biti eksplicitno izražene i verbalizovane. Morden (1999, prema Gong, 2009) u visokokontekstualne kulture svrstava japansku, kinesku, kulture romanskih naroda, komunida, arapsku, afričku, indijsku, korejsku, kulture zemalja Jugoistočne Azije i kulture Centralne Evrope. U niskokontekstualne kulture se svrstavaju kulture slovenskih naroda, zemalja Beneluksa, britanska, australijska, novozelandska, južnoafrička, kultura SAD, Kanade, nemačka, švajcarska i austrijska.

Kada je u pitanju podela kultura u pogledu toga kakav odnos prema vremenu imaju pripadnici neke grupe, one se mogu razdvojiti na monohromne i polihromne kulture. Pripadnici monohromnih kultura aktivnosti obavljaju jednu pojednu (ili su verovanja da je tako ispravno raditi). Ljudi u ovim kulturama teže da budu tačni, cene tačnost i svoje vreme unapred organizuju i planiraju prema tačno utvrđenom rasporedu. U polihronim kulturama ljudi veruju da se više aktivnosti može obavljati istovremeno i tako se i ponašaju. Dosta su ležerni po pitanju vremena i obično nisu mnogo zabrinuti oko toga koliko neki proces traje (Hedrih, 2018). Morden (1999,

prema Gong, 2009) u monohrone kulture svrstava nemačku, austrijsku, švajcarsku, kulturu anglosaksonskih belaca u SAD, finsku, skandinavsku, britansku, australijsku (belci), novozelandsku, kanadsku, južnoafričku, japansku, holandsku, belgijsku, korejsku, tajvansku i singapursku. Sa druge strane, u polihrone kulture se mogu svrstati slovenske kulture, kineska, italijanska, čileanska, portugalska, španska, indijska, polinezijska, latinoamerička, arapska i kulture afričkih zemalja.

Hofstede (1984) razvija model od četiri široko korišćena obrasca, odnosno, dimenzije kulture: (1) individualizam/kolektivizam, (2) veličina prihvatljivih razlika u moći, (3) izbegavanje neizvesnosti i (4) maskulinitet/femininitet.

Individualizam odlikava meru u kojoj članovi određene grupe stavljaju svoje potrebe ispred potreba te grupe. Veličina prihvatljivih razlika u moći predstavlja stepen u kojem je velika diskrepanca u moći među članovima društva i, samim tim nejednakost, prihvatljiva u datoj kulturi. Izbegavanje neizvesnosti predstavlja nivo rizika koji je prihvatljiv u određenoj kulturi, a koji se može zaključiti na osnov stepena u kome se ističe poštovanje pravila i ritualno ponašanje. U kulturama sa viskim izbegavanjem neizvesnosti članovi se osećaju nelagodno u novim, nepoznatim ili iznenađujućim situacijama. Dimenzija maskuliniteta/femininiteta se odnosi na diferencijaciju kulture u pogledu aktiviteta i vrednosti. Ova dimenzija ne predstavlja stav prema rodu, iako se često da zameniti za to. Maskuline kulture imaju težnju da ističu vrednosti kao što su zarada, napredovanje i asertivnost, dok feminine ističu lične ciljeve kao što su prijateljska atmosfera, slaganje sa nadređenima i drugima i udobna radna okolina. Kako navodi Hedrih (2008), a prema Hofstedeu (2011), izražena maskulinitet je karakteristika japanske i nemačke kulture i zemalja poput Italije i Meksika, dok je femininitet izražena karakteristika nordijskih zemalja i Holandije.

Hofstede i Bond (1988) navedenima dodaju i petu dimenziju kulture – dugoročna naspram kratkoročne orijentacije. Na jednom polu ove dimenzije nalazi se istočna Azija jer u pogledu donošenja odluka za pripadnike ove kulture postoji veći vremenski horizont, i zbog toga hitnost i trenutnost bilo koje situacije nije toliko opterećujuća kao u zapadnim kulturama, koje se nalaze na suprotnom polu.

Pored ovih Hofstede (2011, prema Hedrih, 2018) ističe i šestu dimenziju - zadovoljenje naspram suzdržavanja - na kojoj razlikujemo društva koja dozvoljavaju relativno slobodno zadovoljavanje osnovnih i prirodnih ljudskih potreba koje su u vezi sa uživanjem u životu i zabavom, i društva koja kontrolišu zadovoljavanje potreba i regulišu ih strogim društvenim normama.

Na posletku, Hofstede (1991) pravi jasnu razliku između vrednosti i praksi. Vrednosti se stiču u ranom životu i poseduju određenu karakteristiku stabilnosti, dok se prakse, koje mogu biti promenjive, uče kasnije kroz socijalizaciju, kada su vrednosti neke osobe već čvrsto postavljene. Hofstede sugerise da nacionalne kulturološke razlike primarno počivaju na razlikama u vrednostima i, u manjoj meri, na razlikama u praksama.

Odnos stilova odgovaranja i kulture

Kroskulturalne razlike u pogledu ispoljavanja različitih stilova odgovaranja mogu predstavljati veštački stvorena ponašanja i tendencije u odgovaranju koji su uslovljeni upitničkim situacijama. Sa druge strane, ove razlike u stilovima odgovaranja mogu predstavljati produkte razlika u dubljim psihološkim konstruktima, tj. manifestacije načina na koji pripadnici različitih kultura grade konstrukt sebe i društvenog sveta koji ih okružuje.

Sprovedeno je više istraživanja koja su se bavila odnosom kulture i stilova odgovaranja. Neka od njih su se bavila konkretnim odnosima različitih aspekata kulture i stilova odgovaranja, dok je u drugima fokus bio na registrovanju razlika u pogledu stilova odgovaranja između različitih zemalja i posledično uglavnom različitih kultura.

Veliki broj studija je pokazao da postoje razlike u zastupljenosti ekstremnog stila odgovaranja između različitih etničkih ili grupa sa različitom kulturnom pozadinom (Bachman et al., 2010; He & Van de Vijver, 2013; 2016; Hui & Triandis, 1989; Yates, Li, & Bush, 1997). U istraživanju Möttusa i saradnika (2012) dobijeno je da najniže skorove na ekstremnom stilu odgovaranja imaju Hong Kong (Kina), Južna Koreja i Japan, dok Afričke zemlje (Benin, Južna Afrika, Senegal, Burkina Faso), zemlje jugoistočne Azije (Malezija i Filipini), kao i Poljska, imaju najviše. Većina evropskih zemalja, Australija i SAD su imale prosečno izražen ekstremni stil odgovaranja. U SAD su odgovori Afroamerikanaca i Hispanoamerikanaca bili ekstremniji od onih

prikupljenih od belaca koji nisu hispano porekla (Bachman & O'Malley, 1984; Hui i Triandis, 1989; Marin, Gamba & Marin, 1999). Van Herk, Poortinga & Verhallen (2004) su pronašli da stanovnici mediteranskih zemalja (Grčka, Italija i Španija) imaju izraženiju akviesenciju i ekstremni stil odgovaranja, nego oni iz zemalja Zapadne Evrope (Engleska, Nemačka i Španija), kao i da se izraženost ova dva stila povećava sa opadanjem skorova na skali individualizma, jedne od Hofstedeovih dimenzija.

Smith (2004) nalazi da Evropske zemlje dosledno postižu najniže mere kada je u pitanju akviesencija izvedena iz šest različitih anketa. U istraživanju Chena, Leea i Stevensona (1995), japanski i kineski studenti su imali veću tendenciju da koriste srednje vrednosti na skali (stil odgovaranja srednje kategorije), nego njihove kolege iz Severne Amerike. Studenti iz SAD su više od navedene dve grupe koristili ekstremne vrednosti. U okviru svake grupe odobravanje individualizma je bilo pozitivno povezano sa ekstremnim stilom odgovaranja, a negativno sa stilom odgovaranja srednje kategorije. U istraživanju Grimma i Churcha (1999) nisu pronađeni konzistentni efekti individualizma na akviesenciju ili ekstremni stil odgovaranja, dok je istraživanje Jonhsona i saradnika (2005) dalo nešto drugačije rezultate. U njemu su istraživani efekti prethodno već navedenih dimenzija kulture prema Hofstedeu na ekstremnom stilu odgovaranja i akviesenciji, na uzorku od 19 zemalja (Australija, Belgija, Brazil, Češka, Nemačka, Mađarska, Indija, Japan, Malezija, Portugalija, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo, Meksiko, Filipini, Poljska, Singapur, Hong Kong, Francuska i Italija). Prihvatljive razlike u moći i maskulinitet su pozitivno korelirali sa ekstremnim stilom odgovaranja, sa jedne strane, dok su sa druge strane individualizam, izbegavanje neizvesnosti, prihvatljive razlike u moći i maskulinitet bile negativno povezane sa akviesencijom. De Jong i saradnici (2008) u svom istraživanju pronalaze pozitivne veze između ekstremnog stila odgovaranja i individualizma, izbegavanja neizvesnosti i maskuliniteta.

Kada su u pitanju istraživanja koja za fokus imaju socijalno poželjno odgovaranje, ona su se bavila uglavnom relacijama dimenzija egoističkog i moralističkog iskrivljivanja sa nekima od karakteristika kulture. Ove dve dimenzije odgovaraju dimenzijama samozavaravanja (egoističko iskrivljivanje) i upravljanja impresijama (moralističko iskrivljivanje) iz Paulhusovog modela (Paulhus, 1984; 1991; 2002). Nalazi govore u prilog tome da pripadnici individualističkih kultura postižu niže skorove na moralističkom, ali i egoističkom iskrivljivanju (Yik, Bond i Paulhus, 1998,

prema Steenkamp i sar., 2010; Steenkamp et al., 2010). U podacima iz istraživanja Steenkampa i saradnika (2010) „maskuline“ zemlje su okarakterisane kao one sa nešto višim skorovima na egoističkom i nešto nižim skorovima na moralističkom iskrivljivanju.

De Jong i saradnici (2008) ukazuju na to da Hofstedeove dimenzije objašnjavaju 59% varijanse između zemalja u pogledu ekstremnog stila odgovaranja sa čim se zbog nalaza Hofstede i McCreea (2004, prema Van Vaerenbergh & Thomas, 2013) Vaerenbergh i Tomas ne slažu u potpunosti. Naime, u pomenutom istraživanju iz 2004. godine, pronađene su supstantivne korelacije između svake od Hofstedeovih dimenzija kulture i osobina ličnosti merenih NEO-PI-R-om (ekstraverzije, savesnosti, otvorenosti za iskustva, neuroticizma i saradljivosti). Kako postoji određeno preklapanje između ličnosti i kulture, ne može se u potpunosti tvrditi da je ovakva eksplanatorna moć dimenzija kulture nezavisna, to jest, oslobođena efekata koje ličnost može da ima.

Iako su pronađene dosledne kroskulturalne razlike u pogledu ispoljavanja različitih stilova odgovaranja, prava priroda tih razlika nije u potpunosti odgonetnuta, te se istraživači povremeno bave i razlozima nastajanja razlika u pogledu stilova odgovaranja između različitih zemalja. Jedno od mogućih objašnjenja se odnosi na tumačenje postojećih nalaza kroz prizmu propisanih kulturnih normi gde one kulturološke grupe koje postižu niske skorove na ekstremnom stilu odgovaranja zapravo pokazuju tendenciju da sebe prikažu skromnim i neosuđujućim, dok one grupe sa višim skorovima na ovoj dimenziji žele da demonstriraju iskrenost i odlučnost, što predstavlja dominantne vrednosti u datoj kulturu (Cheung et al., 2000). Takođe, pripadnici određene kulture mogu imati veoma izražena mišljenja o pojavi koja se ispituje ili ih nemati uopšte.

Hamamura, Heine i Paullhus (2008) ističu ulogu dijalektičkog mišljenja. Pod dijalektičkim mišljenjem se podrazumeva tolerancija na posedovanje, naizgled, suprotstavljenih verovanja (Peng & Nisbett, 1999). Dijalektičko mišljenje je zastupljenije u Istočnoj Aziji, nego u Severnoj Americi i Evropi. Ovaj istočnoazijski model tretiranja naizgled kontradiktornih stavova, pojava i mišljenja se zasniva na kompromisnom pristupu zadržavanja osnovnih elemenata koji potiču iz suprotnih perspektiva uz traženje „srednjeg puta“. Sa druge strane se nalazi pristup izdvajanja i isticanja suprotstavljenih gledišta kako bi se utvrdilo koje od njih je istinito (Peng & Nisbett, 1999). Ako bi se ovakav pristup preneo na upitnike, onda bi one kulture kod kojih je izraženije dijalektičko mišljenje imale i izraženiji stil odgovaranja srednje kategorije, a manje izražen

ekstremni stil odgovaranja. U istraživanju Hamamure i saradnika (2008) je i dobijeno da dijalektičko mišljenje predstavlja medijator razlika u kulturama u pogledu umerenog i ambivalentnog stila odgovaranja.

Već pomenuti nalaz Van Herka i saradnika (2004) da stanovnici mediteranskih zemalja imaju izraženiju akviesenciju i ekstremni stil odgovaranja, nego stanovnici zemalja Zapadne Evrope, objašnjava se razlikama u obrazovanju između ovih zemalja. Ovim se obrazovanje uvodi kao bitan faktor u kroskulturnim istraživanjima stilova odgovaranja.

Određeni broj istraživanja se bavio razlikama u pogledu klimatsko-ekonomskih uslova zemalja i ekstremnog stila odgovaranja (vidi He, Van de Vliert & Van de Vijver, 2016). Prema nalazima ovih istraživanja nepovoljni klimatski uslovi u siromašnim zemljama, nasuprot zemljama sa blagom klimom ili bogatim zemljama sa nepovoljnom klimom, dovode do aktiviranja netolerancije na dvosmislenost i izbegavanja neizvesnosti koja dovode do formiranja konzervativizma i autokratije. U istraživanju Hea i saradnika (2016) dobijeni su značajni efekti interakcije energetske potrebe za grejanjem ili hlađenjem i BDP-a po glavi stanovnika na ekstremni stil odgovaranja. Ovaj stil je bio izraženiji u siromašnijim zemljama sa višim klimatskim zahtevima, a najmanje izražen u bogatim sa blagom klimom. Pomenute rezultate istraživanja bi trebalo dalje proveriti i uzeti u obzir delovanje nekih drugih agenasa koji bi mogli uticati na javljanje ovakvih korelacija. Veliki broj studija je pokazao da zemlje slabijeg ekonomskog statusa sa izraženijom korupcijom imaju veću tendenciju ka ekstremnom stilu odgovaranja i akviesenciji (He et al., 2014; Meisenberg i Williams, 2008; Rammstedt, Danner, i Bosnjak, 2017). Kada je opšti stil odgovaranja u pitanju, istraživanja su pokazala da je on negativno povezan sa socioenomskim razvitkom neke zemlje (He et al., 2014) što autori objašnjavaju manjkom mogućnosti za razvitak pojedinca i nešto restriktivnijim normama koje u manje razvijenim zemljama dovode do promovisanja konformizma i pojačavanja ekspresije. Na nivou zemalja, opšti stil odgovaranja je negativno korelirao i sa procentom ateista, a pozitivno sa objedinjenim vrednostima i izbegavanjem neizvesnosti.

Svaka individua svoje postojanje ostvaruje u potpunosti uronjena u kulturu, te nije nelogično očekivati da će neki obrasci funkcionisanja stilova odgovaranja, a zavisni od odlika kulture, biti pronađeni i na individualnom nivou. Nemoguće je ne zapitati se da li su neke od razlika koje su proglašene kulturološkim zapravo posledica klasnih razlika. Često su ova istraživanja

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

vršena nad nacionalnim manjinama koje tipično imaju slabiji socioekonomski status, te bi razlike u postignućima pripadnika različitih kultura pre mogle zavisiti od obrazovanja ili drugih socioekonomskih varijabli koje su u uskoj vezi sa pripadnošću određenoj klasi, nego kulturi kao takvoj. Dosadašnja istraživanja bi svakako bilo potrebno periodično ponavljati kako bi se proverilo da li je možda zbog menjanja samih kulturoloških karakteristika globalizacijom došlo i do menjanja psiholoških konstrukata i stilova odgovaranja. Efekat globalizacije bi se, kako Hedrih (2018) navodi, s jedne strane ogledao u mogućem povećavanju razlika u okviru nacionalnih grupa (zbog usvajanja kulturnih normi koje su svojstvene drugim grupama), a sa druge, u smanjivanju razlika između kultura.

Izvori stilova odgovaranja se prema Weijertsu (2006) mogu podeliti u dve kategorije: oni koji potiču od karakteristika stimulusa (koji nastaju kao posledica različitih karakteristika i uslova upitničkog ispitivanja) i oni koji potiču od karakteristika ispitanika. Prema Baumgartneru i Steenkampu (2001), situacioni faktori mogu pojačati ili umanjiti ukorenjenu tendenciju ispitanika da koristi određeni stil odgovaranja. U odeljcima koji slede razlike u pogledu stilova odgovaranja koje potiču od ispitanika i koje potiču od stimulusa (situacije) se razmatraju odvojeno. Ipak, potrebno je naglasiti da se ovi faktori stila odgovaranja ne mogu posmatrati nezavisno jedni od drugih.

Individualne razlike u stilovima odgovaranja

Istraživanja individualnih razlika u stilovima odgovaranja fokusirana su na ispitivanje odnosa stilova odgovaranja sa sociodemografskim varijablama i varijablama ličnosti

Relacije sociodemografskih varijabli i stilova odgovaranja

U nastavku su prikazani nalazi istraživanja koja se bave odnosom sociodemografskih varijabli i stilova odgovaranja. Organizovani su kao pregled glavnih nalaza iz literature vezanih za određeni stil odgovaranja.

Relacije sa ekstremnim stilom odgovaranja

Kada govorimo o demografskim varijablama, različita istraživanja koja su se uglavnom bavila ekstremnim stilom odgovaranja su dala nekonzistentne rezultate. U pogledu povezanosti starosti i ovog stila, određene studije (npr. Bachman et al., 2010; ; Greenleaf, 1992; Iwawaki, Zax & Mitsuoka., 1969) ukazuju na njegovo slabljenje sa godinama, dok druge (Clarke, 2000; Meisenberg & Williams, 2008) ukazuju na to da ekstremni stil odgovaranja raste sa godinama. Neki autori (Hamilton, 1968; Lau, 2007 prema Batchelor et al., 2013) su utvrdili da se odnos između godina starosti i ekstremnog stila odgovaranja može predstaviti krivom, gde ovaj stil do neke tačke raste sa godinama, a posle određenih godina starosti počinje da opada. Na posletku,

postoje i istraživanja u kojima nije dobijena nikakva veza između starosti i ekstremnog stila odgovaranja (Johnson, Kulesa, Cho & Shavit, 2005).

Što se tiče razlika po polu, u metaanalizi Batchelora i saradnika (2013) se navode studije koje ukazuju na to da su žene sklonije ekstremnom stilu odgovaranja (Berg & Collier, 1953; Borgatta & Glass, 1961; Crandall, 1973; Eid & Rauber, 2000), ali i studije koje ne potvrđuju postojanje ikakvih polnih razlika (Naemi et al., 2009; Light, Zax & Gardiner, 1965). Rezultati navedene metaanalize prikazuju razlike u pogledu ekstremnog stila odgovaranja koje idu u korist žena, ali su one niske ($d = 0,09$). Neka od citiranih istraživanja navode da je ovaj stil izraženiji kod žena (De Jong et al., 2008; Weijters et al., 2010a), neka da je izraženiji kod muškaraca (Harzing, 2006; Meisenberg & Williams, 2008) a neka da ne postoji efekat pola ispitanika (Grimm & Church, 1999; Marin et al., 1992; Moors, 2008).

Analizirane su i veze ekstremnog stila odgovaranja sa varijablama kognitivnih sposobnosti. Neka istraživanja su pokazala pozitivnu povezanost inteligencije i ovog stila odgovaranja (Das & Dutta, 1969 prema Weijters et al, 2010b; Light et al., 1965). Sa druge strane, istraživanje koje je sproveo Naemi (2009) nije dalo potvrdu ovakvog nalaza, odnosno, nije pronađena razlika u ekstremnom stilu odgovaranja između grupa koje su se razlikovale u svojim kognitivnim sposobnostima. Studija na uzorku sa Karipskih ostrva (Meisenberg, Lawless, Lambert & Newton, 2006) govori u prilog tome da je ovaj stil povezan sa niskom intelektualnom sposobnošću. Pored već pomenutih varijabli, navodi se i da je ekstremni stil odgovaranja povezan sa niskim obrazovanjem i niskim prihodima (Meisenberg & Williams, 2008). Weijters i saradnici (2010b) su utvrdili da sa porastom obrazovanja opada ekstremnost u odgovaranju, dok Moors (2008) i De Jong i saradnici (2008) ne pronalaze efekat obrazovanja na izraženost ekstremnog stila odgovaranja.

Relacije sa akviesencijom

Kada je u pitanju akviesencija, rezultati ranijih istraživanja pokazuju sličnu nekonzistentnost. Neke od studija govore u prilog povezanosti socijalnog statusa i ovog stila (Carr, 1971; Ross & Mirowsky, 1984 prema Wetzel et al., 2016), dok se u drugim studijama ove korelacije nisu pokazale značajnim. Navodi se da je akviesencija viša kod ljudi koji su stariji, siromašniji i manje obrazovani, i da ovo pravilo važi za zemlje koje se ne nalaze u Južnoj i

Jugoistočnoj Aziji (Meisenberg & Williams, 2008). Akviesencija se, takođe, dovodi u vezu sa intelektualnim sposobnostima. Messick & Fredriksen (1958) su detektovali da je niska verbalna sposobnost povezana sa odgovaranjem ispitanika koje karakteriše akviesencija. U već pomenutom istraživanju na uzorku sa Karipskih ostrva (Meisenberg et al., 2006), dobijeno je da ljudi nižih intelektualnih sposobnosti pokazuju veću tendenciju ka slaganju sa upitničkim tvrdnjama. Ovakav nalaz je dobijen i kao rezultat drugih istraživanja (Gudjonsson, 1990; Sigelman, Budd, Spanhel & Schoenrock, 1981), dok sa druge strane postoje i ona koja su dala suprotne nalaze (Matikka & Vesala, 1997). Kam (2013) citirajući veliki broj autora navodi da se uzroci akviesencije nalaze u kognitivnim oštećenjima, lošim verbalnim sposobnostima, niskom socijalnom statusu i kognitivnom starenju.

Rezultati određenog broja istraživanja govore o pozitivnoj vezi akviesencije sa godinama ispitanika (Billiet & McClendon, 2000; Greenleaf, 1992; Ross & Mirowsky, 1984; Weijters et al., 2010b). U pogledu pola, neke studije izveštavaju o višoj izraženosti ovog stila odgovaranja kod žena (Austin et al., 2006; Weijters et al., 2010b), dok u drugima nisu pronađeni značajni efekti pola (Light et al., 1965; Marin, et al., 1992).

Relacije sa stilom odgovaranja srednje kategorije

Krosnik (1991) govori o tome kako i osobine ličnosti i individualne sposobnosti mogu biti povezane sa stepenom truda ili napora koji ispitanik ulaže prilikom davanja odgovora na stavke upitnika. Proces u okviru kojeg ispitanik donosi odluku u pogledu toga da li se slaže ili ne slaže sa određenom stavkom u upitniku bi trebalo da je kognitivno zahtevniji od prostog odustajanja od ovog postupka (i samim tim biranja srednje kategorije). Nešto kasnije su Krosnik i saradnici (2002) ovo i potvrdili svojim nalazom da osobe sa izraženijim kognitivnim veštinama ređe biraju odgovor koji znači da o nečemu nemaju mišljenje. Ispitanici sa višim kognitivnim kapacitetima ređe biraju srednju kategoriju kao svoj odgovor u slučajevima kad to ne prikazuje zaista umerenu izraženost crte, odnosno izjašnjavanje o toj umerenosti. Istraživanja (Light et al., 1965; Weijters et al., 2010a) su pokazala negativnu korelaciju stila odgovaranja srednje kategorije sa obrazovanjem.

Harzing (2006) detektuje višu izraženost stila odgovaranja srednje kategorije među ženama, ali Light i saradnici (1965) i Grimm i Church (1999) ne pronalaze nikakav efekat pola na izraženost ovog stila odgovaranja.

Relacije sa disakviesencijom

Istraživanje Wijtersa i saradnika (2010a) je pokazalo pozitivne relacije disakviesencije sa obrazovanjem. U drugom istraživanju istih autora (2010b) je dobijena pozitivna relacija sa godinama (koja bi mogla biti artefakt obrazovanja). Thomas (2014) u svom radu navodi istraživanje Crandalla iz 1973. u kome nisu dobijene nikakve relacije disakviesencije sa polom.

Relacije sa socijalno poželjnim odgovaranjem

Pol je jedina sociodemografska varijabla čije su relacije sa aspektima socijalno poželjnog odgovaranja sistematski i ponovljeno ispitivane. Istraživanja su se bavila uglavnom relacijama pola i već pomenutih dimenzija egoističkog i moralističkog iskrivljivanja (koje odgovaraju samozavaravanju i upravljanju impresijama kao dimenzijama socijalno poželjnog odgovaranja). Nalazi istraživanja su pokazali da, dosledno, muškarci postižu više skorove na egoističkom, a žene na moralističkom iskrivljivanju (Lalwani, Shavitt & Johnson 2006; Heine & Lehman 1995; Paulhus 1991). Autori ove razlike najčešće objašnjavaju posledicama socijalizacije zasnovane na tradicionalnim rodnim ulogama. U istraživanju Steenkampa i saradnika (2010), dobijeni rezultati su u skladu sa navedenim kada su pitanju ispitanici različitog pola. U ovoj studiji se pokazalo i da su stariji ispitanici postizali više skorove i na egoističkom i na moralističkom iskrivljivanju. Obrazovanje je imalo negativan efekat na egoističko, a pozitivan na moralističko iskrivljivanje.

Relacije sa opštim stilom odgovaranja

Istraživanja opšteg stila odgovaranja i njegovih korelata nisu mnogobrojna. He i saradnici su 2014. dobili da je on pozitivno povezan sa godinama, a negativno sa obrazovanjem. Opšti stil odgovaranja je u većoj meri izražen kod osoba muškog pola, niskog nivoa obrazovanja i kompetencija u okviru pismenosti (He & Van de Vijver, 2016).

Ono što je primetno je da u pogledu individualnih razlika ne postoji dovoljan broj konzistentnih nalaza u literaturi, kao i da se oni postojeći uglavnom zasnivaju na korelacijama demografskih varijabli sa samo nekim od istraživanih stilova odgovaranja, te je stoga potrebno dalje istraživanje u ovoj oblasti, što i neki od autora ističu (Naemi et al., 2009; Wetzel et al., 2010).

Iz tog razloga će jedan od ciljeva ovog istraživanja biti i ispitivanje relacija demografskih varijabli sa stilovima odgovaranja.

Relacije osobina ličnosti i stilova odgovaranja

Ličnost predstavlja skup psihičkih osobina i mehanizama koji se nalaze unutar individue, organizovani su, relativno trajni i utiču na interakcije i adaptacije pojedinca na intrapsihičku, fizičku i socijalnu okolinu (Larsen & Bus, 2008).

Klages i Baumgarten (Klages, 1926; Baumgarten, 1933; prema Digman, 1990) su odavno sugerisali da analiza jezika može pomoći u razumavanju ličnosti. Gordon Allport i H. S. Odbert su 1936. godine (prema Hedrih, 2008) formulisali hipotezu da su svi bitni opisi ličnosti utisnuti u supstancu samog jezika, tj. da se nalaze u prirodnom jeziku. Ovakvo shvatanje je kasnije dobilo naziv "leksička hipoteza". Shodno tome, smatra se da se adekvatnim uzorkovanjem termina iz jezika može dobiti skup opisa ličnosti koji je iscrpan, validan i na osnovu koga ljudi mogu opisati sebe. Faktorskom analizom ovakvog skupa varijabli dobijaju se latentne dimenzije koje leže u osnovi individualnih razlika kada su u pitanju crte ličnosti.

Dominantnu paradigmu u istraživanjima iz oblasti psihologije ličnosti predstavljaju modeli koji se baziraju na pretpostvkaama o postojanju malog broja (između pet i sedam) bazičnih crta, tj. dimenzija ličnosti. Pod bazičnim crtama ličnosti podrazumevamo one dispozicione konstrukte na osnovu kojih je moguće objasniti najveći deo individualnih razlika. Ove crte ličnosti su nekognitivne, stabilne kroz vreme i situacije, i uključuju obrasce mišljenja, afekta i ponašanja (Eysenck & Eysenck, 1984; McCrae & Costa, 1996; 1999).

Do kraja 90-ih godina, velika grupa istraživača iz oblasti psihologije ličnosti je došla do konsenzusa da se ličnosne varijacije mogu najbolje sumirati i predstaviti kroz pet širokih i prilično nezavisnih dimenzija (Ashton & Lee, 2007). Ove dimenzije čine osnovu dva vrlo slična modela: modela Velikih pet i Petofaktorskog modela. Nekoliko autora je dalo svoj doprinos u definisanju dimenzija Velikih pet (Fiske, 1949; prema John & Srivastava, 1999, Tupes & Christal, 1961, Norman 1963; prema John, Naumann, & Soto, 2008, itd.). Na osnovu upitnika samoprocene, vršnjačkih procena i procena od strane saradnika, dobijene su vrlo slične petofaktorske strukture koje predstavljaju dimenzije sada poznate kao Velikih pet. Kao što je već navedeno, u okviru u

okviru prikaza ličnosti u petodimenzionalnom prostoru postoji i Petofaktorski model ličnosti autora Coste i McCraea (1996; 1999). Dva pomenuta petofaktorska modela se, pored autora, razlikuju i po svojoj teorijskoj osnovi. Model Velikih pet svoje polazište ima u leksičkoj hipotezi, dok se model Coste i McCraea bavi poreklom crta ličnosti, uključujući ulogu bioloških, odnosno, genetskih faktora. Model Velikih pet se, dakle, može okarakterisati kao deskriptivan i fenotipski, dok se Petofaktorski model crta ličnosti predstavlja kao konstrukt omeđen biološkim i sredinskim činiocima i njihovom interakcijom (John & Srivastava, 1999). Druga razlika između ovih modela počiva u inicijalnim načinima merenja crta u okviru modela, odnosno, u instrumentima korišćenim za merenje ovih crta. Instrumenti za merenje crta u okviru modela Velikih pet tipično koriste kratke deskriptore ličnosti u obliku prideva, dok je Petofaktorski model ličnosti konstruisan oko upitnika NEO PI-R čije su stavke uglavnom formulisane kao tvrdnje o ispitanikovim sklonostima, tipičnim ponašanjima, emocijama i sl. (Smederevac i Mitrović, 2006). Još jedna bitna razlika između ova dva modela, je ta da je model Velikih pet utemeljen na originalnom proučavanju jezika, dok se Petofaktorski model zasnivana istraživačkim nalazima koji su dobijeni primenom Kattelovog upitnika 16PF.

Ipak, faktori, tj. crte ličnosti koje se definišu preko ova dva modela su jako slični, imaju ista imena i sadržaj, s tim što je smer jednog od faktora različit u dva modela (Smederevac i Mitrović, 2006). Pored ovoga crta Toplina se u Petofaktorskom modelu nalazi u sklopu ekstraverzije, dok se u modelu Velikih pet nalazi u okviru prijatnosti. Takođe, savesnost je nešto drugačije definisana kod ova dva modela. Oba modela podrazumevaju da se ličnost može opisati preko pet dimenzija čiji su nazivi gotovo identični. Izuzetak je faktor koji se u modelu Velikih pet nekada naziva Otvorenost, a nekada Intelekt, dok se u Petofaktorskom modelu naziva Otvorenost za iskustvo. Ovo je razlog što se nazivi ova dva modela u literaturi često koriste kao sinonimi (Furnham, 1996; Larson et al., 2002). Pet faktora o kojima govore ovi modeli su:

NEUROTICIZAM (N) predstavlja sklonost osobe ka doživljavanju neprijatnih i uznemiravajućih emocija, tj. opštu tendenciju da se dožive negativni afekti (tuga, bes, strah, uznemirenost, osećanje krivice i sl.) i vulnerabilnost osobe pred svakodnevnim zahtevima realnosti (Knežević i sar., 1997; Smederevac, 2006). Osobe sa visoko izraženim N su sklone iracionalnim idejama, slabije kontrolišu svoje impulse, imaju slabije kapacitete za prevladavanje stresnih situacija i preterano su brižne. Osobe sa niskom izraženošću ove dispozicije su emocionalno

stabilne, staložene, relaksirane, ne strepe da će “stvari krenuti loše”, mogu da se nose sa svakodnevnim životnim zahtevima, a da to kod njih ne izazove paničnu uznemirenost (Knežević i sar., 2004).

EKSTRAVERZIJA (E) se odnosi na broj međuljudskih odnosa sa kojima se osoba oseća lagodno (Smederevac, 2006). Ova dimenzija se odnosi na socijabilnost i odslikava kvalitet i snagu socijalnih razmena. Ekstravertne osobe su govorljive, aktivne, druželjubive, vedre i optimistične, sigurne u sebe, prijateljski nastrojene prema drugima, vole zabavu. Osobe na suprotnom kraju ove dimenzije su mirne, rezervisane, zatvorenije, nezavisnije i umerenije (Knežević i sar., 2004). Ovo ne znači da su pesimistične i depresivne. Introverti imaju manju potrebu za stimulacijom i zato preferiraju da budu okruženi manjim brojem ljudi (Knežević i sar., 1997; Smederevac, 2006).

OTVORENOST (O) se odnosi na prijemčivost i zainteresovanost za nova iskustva – uključuje estetsku senzitivnost, intelektualnu radoznalost, intraceptivnost, preferenciju različitosti, potrebu za promenom i nezavisnost mišljenja, odnosno, sklonost nedogmatičnim stavovima. Osobe sa visokim skorovima na ovoj dimenziji sklone su prihvatanju novih iskustava, ideja i stavova (Smederevac, 2006). Mnogo intenzivnije doživljavaju kako pozitivne, tako i negativne emocije u odnosu na ljude koji postižu niske skorove na ovoj dimenziji (Knežević et al., 1997). Osobe sa niskim skorom na ovoj dimenziji su konvencionalnog, konzervativnog izgleda i ponašanja, sklone konzervativnim stavovima, preferiraju poznato u odnosu na novo i blažih su emocionalnih odgovora (Knežević et al., 2004).

SARADLJIVOST/PRIJATNOST (A). Osobe koje postižu visoke skorove na ovoj dimenziji su bazično altruistične, empatične, dobre naravi, osećaju potrebu da pomognu drugim ljudima i veruju da su drugi ljudi dobronamerni (Knežević et al., 2004). Sa druge strane, osobe koje se nalaze na suprotnom polu ove dimenzije stavljaju lične interese pre interesa ostalih i generalno nisu sklone da se brinu za dobrobit drugih ljudi. Njihova sumnja u tuđe motive ih može učiniti sumnjičavim, neprijateljski nastrojenim i nesaradljivim, te se negativan pol ove dimenzije često izjednačava sa agresivnošću. Costa i McCrae (2003) ističu da ovaj pol ne podrazumeva nužno socijalno nepoželjne karakteristike. Osobe sa niskim skorovima na ovoj dimenziji su superiorne u situacijama kada treba donositi objektivne sudove: od hirurga očekujemo beskompromisnu spremnost da sprovede odgovarajuću medicinsku proceduru, a od advokata da nas agresivno brani.

SAVESNOST (C) se odnosi na samokontrolu, sistematičnost i istrajnost u ostvarivanju ciljeva. Osobe sa visokim skorovima na C dimenziji su usmerene na manji broj ciljeva i pokazuju veći stepen samodiscipline u vezi sa tim usmerenjem. To su osobe snažne volje, za koje se može reći da su tačne i pouzdane. Visoko izražena dimenzija savesnosti se dovodi u vezu sa akademskom i profesionalnom uspešnošću. Negativni aspekti visoke C dimenzije se najčešće ispoljavaju kroz sitničavost i kompulsivnu urednost. Osobe koje postižu niske skorove na ovoj dimenziji karakteriše hedonistička orijentacija uz manja očekivanja i od sebe i od drugih. Broj ciljeva na koji su usmerene osobe sa niskim skorovima na C dimenziji je nešto veći i površnije im se pristupa uz veću dozu spontanosti. Negativni aspekti niskog C se najčešće ogledaju u neurednosti/aljkavosti, lenjosti, nepouzdanosti i nedisciplinovanosti (Knežević et al., 1997; Smederevac, 2006).

Devedesetih godina, u leksičkim studijama izvedenim na mađarskom i italijanskom govornom području, standardnim ispitivanjem validnosti petofaktorskog rešenja otkriven je faktor koji se nije nalazio u prostoru Velikih pet (De Raad & Szirmak, 1994; Di Blas & Forzi, 1999). U italijanskom jeziku ovaj faktor je nazvan Istinoljubivost, a u mađarskom Integritet. Dalje leksičke studije su pokazale da je potrebno ispitati i šestofaktorsku strukturu latentnih dimenzija koje stoje iza opisa ličnosti u različitim jezicima (Ashton et al., 2004; Ashton & Lee, 2007; Lee & Ashton, 2008) i da navedene studije sprovedene na italijanskom i mađarskom jeziku nisu otkrile neki artefakt vezan za merenje crta ličnosti, već endogenu, široku i robustnu crtu koja nije bila pokrivena u ranijim modelima. Šestofaktorska struktura pronađena je u velikom broju svetskih jezika (npr. nemačkom, francuskom, holandskom, mađarskom, italijanskom, korejskom, poljskom, grčkom, hrvatskom i engleskom), kao i u srpskom jeziku (Ashton et al., 2004; Mededović i sar., 2019; Thielmann et al., 2019). Šesti faktor ličnosti je potvrđen u većini operacionalizacija ovog modela i nazvan Poštenje/Skromnost (Ashton & Lee, 2007; Lee & Ashton, 2008). Ovaj novi model ličnosti je nazvan HEXACO i sadrži sledeće dimenzije:

POŠTENJE/PONIZNOST (H) predstavlja osobine kao što su čestitost, iskrenost, osećaj za fer-plej, lojalnost i skromnost, dok se na suprotnom polu dimenzije nalaze atributi poput prevrtljivosti, licemernosti, uobraženosti, lukavosti i pohlepe (Ashton et al., 2004). Osobe koje postižu visoke skorove na ovoj dimenziji izbegavaju manipulisanje drugima zarad lične koristi, retko dolaze u iskušenje da prekrše pravila, nisu zainteresovani za luksuz i ne pokazuju mišljenje o predodređenosti za visok socijalni položaj. Sa druge strane osobe koje postižu niske skorove na

ovoj dimenziji će laskati drugima kako bi dobile ono što žele, nemaju problem sa kršenjem pravila zarad postizanja lične koristi, motivisani su materijalnom dobiti i poseduju snažan osećaj da su bitni/važni (Ashton & Lee, 2007; Lee & Ashton, 2008a; 2008b).

EMOCIONALNOST (E) obuhvata povišeno emotivna reagovanja, preteranu osetljivost, sentimentalnost, plašljivost i anksioznost (Lee & Ashton, 2008a). Osobe sa visokim skorom na ovoj dimenziji osećaju intenzivan strah od fizičkih opasnosti, na stresne situacije reaguju anksioznošću, osećaju izraženu potrebu za emocionalnom podrškom od strane drugih i osećaju empatiju i sentimentalnu vezanost za druge. Sa druge strane, osobe sa jako niskim skorovima na ovoj dimenziji ne bivaju obeshrabrena mogućnošću fizičkih problema, retko su zabrinute (čak i u stresnim situacijama), ne osećaju veliku potrebu da dele svoje brige sa drugima i ne osećaju se emotivno povezanim sa drugim osobama (Ashton & Lee, 2007; Lee & Ashton, 2008a; 2008b).

EKSTRAVERZIJA (X – eXtraversion) se odnosi na osobe koje su otvorene ka drugima, živahne i društvene (Lee & Ashton, 2008a). Osobe koje postižu visoke skorove na ovoj dimenziji se osećaju dobro u vezi sa sobom, samopouzdate su u pogledu vođstva ili obraćanja grupama ljudi, uživaju u socijalnim okupljanjima i interakcijama entuzijastični su i energični. Osobe sa jako niskim skorovima na ovoj skali sebe smatraju nepopularnima, osećaju se čudno i neprijatno kada su u centru pažnje, ravnosušni su prema društvenim aktivnostima i osećaju se manje živahno i optimistično nego drugi ljudi (Ashton & Lee, 2007; Lee & Ashton, 2008a; 2008b).

SARADLJIVOST (A – Agreeableness) obuhvata strpljivost, tolerantnost, opraštanje drugim ljudima (Lee & Ashton, 2008a)... Osobe sa visokim skorovima na A skali nemaju problem sa tim da drug im ljudima oproste počinjene nepravde, ne osuđuju druge, spremne su na kompromis i saradnju sa drugima i mogu lako da se kontrolišu. Osobe sa niskim skorovima na ovoj skali su zlopamtila, vrlo su kritične prema nedostacima drugih ljudi i tvrdoglavi su i kada se nađu u nepravednom položaju osećaju bes kao odgovor) (Ashton & Lee, 2007; Lee & Ashton, 2008a; 2008b).

SAVESNOST (C – Conscientiousness) obuhvata osobine marljivosti, organizovanosti, disciplinovanosti i pažljivosti (Lee & Ashton, 2008a). Osobe sa visokim skorovima na ovoj skali imaju tendenciju da organizuju svoje vreme i fizičko okruženje, disciplinovani su u radu na svojim ciljevima, teže tačnosti i perfekciji i pažljivo donose odluke. Sa druge strane, osobe sa jako niskim

skorovima na ovoj dimenziji nisu zainteresovane za uređenost okruženja ili vremenskih rasporeda, izbegavaju teške zadatke ili izazovne ciljeve, zadovoljni su radom koji sadrži neke greške i odluke donos impulsivno uz malo reflektovanja.

OTVORENOST ZA ISKUSTVA (O) obuhvata kreativnost, nekonvencionalnost, cenjenje estetike i intelektualnost (Lee & Ashton, 2008a). Osobe sa visokim skorovima na ovoj skali se sećaju utopljenim u lepotu prirode i umetnosti, istražuju različitedomene znanja, svoju maštu koriste u svakodnevnom životu i pokazuju izražen interes ka neobičnim idejama ili ljudima. Na drugoj strani ove skale se nalaze osobe koje su nezainteresovane za umetnost, ne poseduju visoku intelektualnu radoznalost, izbegavaju kreativne zadatke i ne osećaju privlačnost ka idejama koje izgledaju radikalno ili nekonvencionalno (Ashton & Lee, 2007; Lee & Ashton, 2008a; 2008b).

Faktori Ekstraverzije, Savesnosti i Otvorenosti su gotovo jednaki onima iz modela Velikih pet. Dva preostala faktora iz modela Velikih pet (Saradljivost i Neuroticizam na čujem se suprotnom polu nalazi Emocionalna stabilnost) su slični faktorima Saradljivosti i Emocionalnosti iz HEXACO modela sa nekim razlikama u pogledu sadržaja tih faktora. Za ove faktore bi se moglo reći da predstavljaju rotirane faktore Neuroticizma i Saradljivosti. Osobine koje se mogu povezati sa brzopletošću su u okviru modela Velikih pet povezane sa Neuroticizmom, odn. niskom Emocionalnom stabilnošću, ali sa niskom Saradljivošću iz HEXACO modela (Lee & Ashton, 2008a; Ashton et al, 2014). Faktor Emocionalnosti poseduje elemente sličnosti sa Neuroticizmom iz modela Velikih pet, ali u njega nije inkorporiran bes koji predstavlja bitan aspekt Neuroticizma a uključuje sentimentalnost kojom se uglavnom definiše Saradljivost iz modela Velikih pet (Saucier & Goldberg, 1996, prema Lee & Ashton, 2008a). Faktori Saradljivosti iz modela Velikih pet i HEXACO modela se donekle slažu ali je on u modelu Velikih pet uglavnom definisan preko sažaljenja, nežnosti i sentimentalnosti, dok se u HEXACO modelu definiše preko strpljenja, nežnosti i fleksibilnosti uz nedostatak besa (Ashton et al., 2014)

Najveća razlika, između ovog i modela Velikih pet, je pojava šestog faktora ličnosti – Poštenje / Poniznost (H). Ovaj faktor se definiše osobinama koje su ili slabo reprezentovane u petofaktorskim modelima ili se mogu delimično detektovati pod okriljem široko definisane Saradljivosti. (Ashton & Lee, 2005; Ashton et al., 2014).

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Kako smo mišljenja da bi ovakva dimenzija mogla imati velike veze sa ponašanjima prilikom odgovaranja na upitnike samoprocene, kao teorijska paradigma ispitivanja relacija stilova odgovaranja sa bazičnim ličnosnim dimenzijama, u okviru ovog istraživanja, kao noviji model koji je dobio brojne potvrde, biće korišćen šestofaktorski, HEXACO model.

S obzirom na to da su istraživanja koja su se bavila proučavanjem stilova odgovaranja pokazala da su oni stabilni kroz vreme (He & Van de Vijver, 2014), veliki broj studija se bavio pokušajem utvrđivanja njihovih korelata i prediktora u pogledu različitih osobina ličnosti. U tekstu koji sledi, za svaki od stilova odgovaranja pobrojani su poznati korelati iz univerzuma osobina ličnosti.

Relacije sa ekstremnim stilom odgovaranja i akviesencijom

Ekstremni stil odgovaranja se u istraživanjima uglavnom navodi kao pozitivno povezan sa ekstraverzijom, saradljivošću i anksioznošću (Austin et al., 2006; Lewis & Taylor, 1955 prema He & Van de Vijver, 2014), a pronađene su i pozitivne korelacije sa savesnošću (de Vries, Zettler & Hilbig, 2013). Prema nekim autorima, ovaj stil odgovaranja se povezuje sa željom da se postigne jasnoća, preciznost i odlučnost (Johnson et al., 2005, prema Batchelor et al., 2013), dok u nekim studijama, kao npr. u Hamiltonovoj iz 1968. (prema Batchelor et al., 2013), nije pronađena konzistentna povezanost sa osobinama ličnosti. Zettler i saradnici (2016) izveštavaju o negativnim korelacijama ekstremnog stila odgovaranja sa dimenzijom H (iskrenost/poštenje) na podacima dobijenim preko Likertovih skala.

Couch i Keniston (1960) u svom istraživanju izveštavaju o pozitivnoj povezanosti akviesencije sa impulsivnošću i ekstraverzijom. Ovaj stil odgovaranja se često povezuje sa konformizmom, saradljivošću i popustljivošću (Naemi et al., 2009; He & Van de Vijver, 2014; Wetzel et al., 2016).

Relacije sa stilom odgovaranja srednje kategorije

Kada je u pitanju stil odgovaranja srednje kategorije, Ayidiya i McClendon (1990) govore o njegovoj pozitivnoj vezi sa izbegavajućim ponašanjima. Hernandez i saradnici (2004, prema Kulas & Stachovski, 2013) su istraživali vezu osobina ličnosti iz 16PF modela i izraženosti ovog stila. Rezultati njihovog istraživanja su pokazali da ljudi koji su rezervisaniji i manje društveni

(npr. imaju niske skorove na Toplini) nešto češće koriste srednju kategoriju odgovora. Emocionalno stabilne, dovtljive i sigurne osobe su izbegavale korišćenje ove kategorije odgovora pri davanju odgovora na Likertovim skalama. U istraživanju Wetzela i Carnestena (2015) je pronađena jaka veza između stila odgovaranja srednje kategorije i Otvorenosti. Ovaj stil je u istraživanju Austina i saradnika (2006) označen kao korelat skromnosti.

Relacije sa disakviesencijom

Prema saznanjima autora, nisu ispitivane veze osobina ličnosti sa disakviesencijom, ali se očekuje da su veze ovog stila odgovaranja slične onima sa akviesencijom, samo suprotnog smera.

Relacije sa socijalno poželjnim odgovaranjem

Pregledom ranijih istraživanja dolazi se do zaključka da je socijalno poželjno odgovaranje u umerenoj negativnoj vezi sa dimenzijom Neuroticizma i umerenoj, pozitivnoj vezi sa dimenzijom Prijatnosti. Socijalno poželjno odgovaranje je u pozitivnoj korelaciji za tzv. „poželjnim“ osobinama ličnosti, kao što su Ekstraverzija i Savesnost, dok sa Otvorenošću nisu pronađene značajne veze (Austin et al., 2006; He & Van de Vijver, 2014; Holden & Passey, 2010; Kurtz et al., 2008; McCrae & Costa, 1983; Roth & Herzberg, 2007; Smith & Ellingson, 2002, prema Oljača, Branovački i Sadiković, 2018; Ones et al., 1996). Dimenzija H (Poštenje/Skromnost) se pokazala kao jedan od najboljih prediktora socijalno poželjnog odgovaranja, kada je reč o osobinama iz HEXACO modela (De Vries, Zettler & Hilbig, 2014). Upravljanje utiscima kod socijalno poželjnog odgovaranja se može definisati i kao mera interpersonalne kontrole, što su u svom istraživanju potvrdili i De Vries, Zettler i Hilbig (2013) pronaljavši da upravljanje impresijama može biti odraz H (Iskrenost/Poštenje) crte ličnosti iz HEXACO modela.

Istraživanje sprovedeno u našem kulturnom kontekstu od strane Subotića i saradnika (2016) je pokazalo da su skorovi u domenu socijalno poželjnog odgovaranja - samozavaravanje pozitivno povezani sa crtama Iskrenosti (H), Ekstraverzije (X), Savesnosti (C) i Otvorenosti za iskustva (O), a negativno sa Emocionalnošću (E) i Saradljivošću. Skorovi u drugom domenu socijalno poželjnog ponašanja - upravljanje impresijama, su se pokazali kao pozitivno povezani sa svim osobinama ličnosti HEXACO modela, sem Otvorenosti za iskustva (O).

Relacije sa opštim stilom odgovaranja

Istraživanja korelata opšteg stila odgovaranja su pokazala da je i on povezan sa tzv. „poželjnim“ osobinama ličnosti kao što su Saradljivost, Ekstraverzija, Savesnost i Otvorenost za iskustva, ali i sa subjektivnim blagostanjem, individualističkim vrednostima i regulacijom samopredstavljanja (Vijver et al., 2014).

Iako postoji znatan broj istraživanja koja su se bavila relacijama osobina ličnosti i stilova odgovaranja, ni jedno od njih, osim onih koja su se bavila različitim korelatima socijalno poželjnog odgovaranja, nije rađeno u našem kulturnom kontekstu. Rezultati istraživanja navedenih u prethodnom tekstu nisu jednoznačni i većim delom se fokusiraju na osobine ličnosti iz modela Velikih pet, dok su ona u kojima su ispitivane relacije osobina iz HEXACO modela sa stilovima odgovaranja malobrojna, te postoji potreba za istraživanjem ovog tipa.

Epistemološki konstrukti ličnosti i stilovi odgovaranja

Epistemološke varijable predstavljaju ličnosne konstrukte koji se odnose na to kako ljudi obrađuju i reaguju na informacije (Kruglanski, 1989, prema Naemi et al., 2009). Kako se epistemološke varijable tiču načina na koji ljudi obrađuju i reaguju na informacije, a ajteme u upitniku možemo posmatrati kao stimulse tj. informacije, logično je očekivati i relacije između ovih varijabli i stilova odgovaranja. U istraživanju Naemia i saradnika (2009) se one navode kao dispozicioni faktori koji se nalaze u osnovi ekstremnog stila odgovaranja. Pomenuto istraživanje se bavilo relacijama epistemoloških varijabli Netolerancija na dvosmislenost, Sklonost ka simplicističkom mišljenju i Odlučnost sa ekstremnim stilom odgovaranja i dobijeni rezultati su potvrdili prediktivnu moć ovih varijabli u pogledu ovog stila.

Netolerancija na dvosmislenost

Smatra se da je ovaj konstrukt u literaturu prvi put uvela Frenkel-Brunswike (1949) u kontekstu svog istraživanja koje se bavilo autoritarnošću. Netoleranciju na dvosmislenost Budner (1962, prema Naemi et al., 2009) definiše kao tendenciju ispitanika da situaciju koja je dvosmislena ili nedovoljno jasna opaža kao izvor pretnje, gde se pod neizvesnom situacijom podrazumeva ona koju ispitanik ne može adekvatno strukturisati ili klasifikovati usled nedovoljne

količine informacija. Furnham i Ribchester (1995, prema Merrotsy, 2013) definišu Netoleranciju na dvosmislenost kao varijablu koja opisuje način na koji pojedinac ili grupa opažaju i obrađuju informacije o dvosmislenim situacijama ili stimulusima. Osobe koje postižu visoke skorove na ovoj dimenziji doživljavaju stres, reaguju preuranjeno, izbegavaju dvosmislene stimuluse i pokazuju sklonost ka rigidnoj dihotomizaciji u fiksne kategorije držeći se poznatog i odobravajući tvrdnje koje reprezentuju „crno-bele“ stavove (Furnham, 1994; Furnham & Ribchester 1995, prema Merrotsy, 2013). Na suprotnom polu ove dimenzije se nalaze osobe koje dvosmislene situacije/stimuluse opažaju kao prijatne, izazovne i interesantne.

Dovođenje stilova odgovaranja u vezu sa tolerancijom na dvosmislenost nije novina. Soueif (1958) predlaže skorove na ekstremnom stilu odgovaranja kao moguću meru Netolerancije na dvosmislenost. Prema istraživanju Naemija i saradnika (2009), ova varijabla i predstavlja značajan prediktor ekstremnog stila odgovaranja. Ovo je objašnjeno težnjom ispitanika sa visokim skorovima na ovoj crti da izbegavaju davanja odgovora koji u bilo kom smislu mogu biti dvosmisleni i stoga daju odgovore koji se nalaze na krajnjim odnosno na ekstremnim kategorijama skale procene. Suprotno tome, osobe sa visoko izraženom tolerancijom na dvosmislenost će davati uglavnom one odgovore koji se nalaze na sredini skale procene i samim tim ispoljavati više skorove na izmerenom stilu odgovaranja srednje kategorije. Netolerancija na dvosmislenost predstavlja konstrukt kroz koji bi se moglo ispoljavati dijalektičko mišljenje o kome je bilo reči u odeljku „Odnos stilova odgovaranja i kulture“ kao o konstrukt koji podrazumeva toleranciju na posedovanje, naizgled, suprotstavljenih verovanja (Peng & Nisbett, 1999). Ako bi se relacije dijalektičkog mišljenja i stilova odgovaranja na nivou kulture prenele na individualni nivo odnosno na relacije Netolerancije na dvosmislenost i stilova odgovaranja kod ispitanika onda bi one osobe kod kojih je manje izražena Netolerancija na dvosmislenost imale i izraženiji stil odgovaranja srednje kategorije, a manje izražen ekstremni stil odgovaranja.

Sklonost ka simplicističkom mišljenju

Sklonost ka simplicističkom mišljenju je drugi epistemološki konstrukt koji je ispitivan u istraživanju Naemia i saradnika (2009) i predstavlja sklonost ispitanika ka uprošćenom mišljenju ili tzv. „mišljenju u dihotomijama“. Iako Netolerancija na dvosmislenost odslikava preferenciju ispitanika ka jednostavnosti, simplicističko mišljenje se odnosi na tendenciju da se svet posmatra uprošćeno ili u „crno-belim“ kategorijama. Prethodna istraživanja su pokazala da je ovo

razdvajanje tendencija u ponašanju i preferencija kao komponenti epistemoloških varijabli validno i da može nositi nezavisnu prediktivnu moć (Roets & Van Hiel, 2007).

Prema nalazu Naemia i saradnika (2009) ova varijabla predstavlja značajan prediktor ekstremnog stila odgovaranja, zbog same činjenice da ljudi sa izraženim ovim stilom odgovaranja, zapravo pri odgovaranju na ajteme, u upitnicima samoprocene, vrše dihotomizaciju skala procene odgovarajući sa „da“ ili „ne“, odnosno kategorijama 1 i 5.

Odlučnost

Odlučnost predstavlja tendenciju ispitanika da brzo, sa lakoćom i samopouzdanjem donosi čvrste odluke (Kruglanski, 1989; Thompson, Naccarato & Parker, 1989 prema Naemi et al., 2009). Ekstremni stil odgovaranja se prema nekim autorima dovodi u vezu sa željom da se postignu jasnoća, preciznost i ispolji odlučnost (Johnson et al., 2005 prema Batchelor, Miao & Mcdaniel, 2013)

Ova dimenzija se navodi kao treći prediktor ekstremnog stila odgovaranja u istraživanju Naemia i saradnika (2009). Ovakva tendencija ka brzom donošenju odluka dovodi zapravo do toga da ispitanici sa višim skorovima na ovoj varijabli pokazuju i izraženiji ekstremni stil odgovaranja, odnosno da oni sa nižim skorovima pokazuju veću tendenciju ka stilu odgovaranja srednje kategorije.

Prema saznanjima autora, ne postoje istraživanja koja su se bavila relacijama epistemoloških konstrukata i akviesencije, disakviesencije, socijalno poželjnog odgovaranja i opšteg stila odgovaranja, stoga će se ova disertacija jednim svojim delom baviti i eksploracijom odnosa ovih varijabli, kao i proverom već dobijenih nalaza pomenutog Naemievog istraživanja iz 2009, na srpskom uzorku.

Situacioni činioci razlika u stilovima odgovaranja

Kako je već navedeno, razlozi zbog kojih se ispitanici mogu razlikovati u pogledu svojih stilova odgovaranja na ajteme u upitnicima samoprocene mogu biti dispozicioni (osobine ličnosti, pol, godine, itd.) ili situacioni (Baumgartner & Steenkamp, 2001, Pulhus, 1991). Bonarius (1971 prema Van der Kloot, Kroonenberg & Baker, 1985) govori o tome da određeni stil odgovaranja (u slučaju njegovog istraživanja ekstremni stil odgovaranja) nastaje kao odgovor na percipiranu

važnost stimulusa. Kako su u psihološkim istraživanjima o kojima ovde govorimo ajtemi u upitniku stimulus, i osvrnućemo se na neka svojstva u dizajnu upitnika i ajtema koja mogu imati uticaja na stil odgovaranja. Nalaz Kieruja i Moorsa (2010) govori o tome da stil odgovaranja srednje kategorije „isplivava“ kada skala procene korišćena u istraživanju ima 9 ili više kategorija, dok Weijters, Cabooter i Schillewaert (2010a) nalaze da duže skale procene nemaju efekta na ispoljavanje disakviesencije, ali da se ona povećava dodavanjem neutralne kategorije kod skala u kojima je svaka kategorija obeležena. Govoreći o ekstremnom stilu odgovaranja, Hui i Triandis (1985) ističu da postoji veća verovatnoća da se on javi na kraju upitnika zbog zamora ili dosade koja se javlja kod ispitanika. Preporuka istraživača koji su se bavili istraživanjima stilova odgovaranja (Krosnick, 1999; Weijters et al., 2010a) je da se koriste skale kod kojih je svaka kategorija obeležena, i koje imaju od 5 do 7 kategorija, te su i u našem istraživanju korišćene petostepene skale.

Stilovi odgovaranja mogu zavisi od načina prikupljanja podataka. Telefonsko anketiranje dovodi do veće akviesencije i ekstremnog stila odgovaranja, a manje izraženog stila odgovaranja srednje kategorije, nego ono sprovedeno licem-u-lice, papir i olovka metodom ili online (Jordan, Marcus & Reeder, 1980; Weijters, Geuens & Schillewaert, 2008).

Pokazalo se da postoji i efekat kognitivnog opterećenja/napora ispitanika prilikom odgovaranja na pitanja u upitniku. Knowles i Condon (1999, prema Van Vaerenbergh & Thomas, 2013) su utvrdili da se akviesencija povećava kako kognitivno opterećenje raste, a Cabooter (2010, prema Van Vaerenbergh & Thomas, 2013) da sa povećanim kognitivnim opterećenjem raste disakviesencija. Preporuka je da se ispitanici pozivaju da upitnike popunjavaju u svoje slobodno vreme, da im se pruži mogućnost pauze, kao i da pitanja budu jednostavno i jasno formulisana.

U nekim istraživanjima je nađeno da iskusniji ispitivači imaju efekta na povećanje akviesencije kod ispitanika (Olson i Bilgen, 2011, prema Van Vaerenbergh & Thomas, 2013).

Paulhus (1991) govori o tome da stil odgovaranja može biti i privremena reakcija na zahteve situacije ispitivanja. Zickar, Gibby i Robie (2004, prema Liu et al., 2017) tvrde da u situacijama sa visokim ulogom, u kojima ispitanik može dobiti ili izgubiti nešto na osnovu rezultata testiranja (npr. u situaciji profesionalne selekcije) osobe mogu menjati svoj stil odgovaranja kako bi npr. kreirali što bolji utisak o sebi. Sa druge strane, rezultati predstavljeni u

radu Zieglera i Kempera (2013) sugerišu da ljudi koriste isti stil odgovaranja nezavisno od zahteva specifične situacije. Velika većina istraživanja efekata situacija sa niskim i visokim ulogom se bavila socijalno poželjnim odgovaranjem. Li & Bagger (2006) i Paunonen i LeBel (2012) su svojim analizama došli do zaključka da socijalno poželjno odgovaranje ima male efekte na kriterijumsku validnost u uslovima „običnog“ ispitivanja, ali da u ekstremnim uslovima (kao što su uslovi ispitivanja sa visokim ulogom), efekti ovog stila odgovaranja mogu biti dramatični, odnosno mogu se veoma razlikovati od situacije do situacije. Istraživanja u našem kulturnom kontekstu su pokazala da samozavaravanje kao dimenzija socijalno poželjnog odgovaranja raste sa motivacijom za pozitivnim samopredstavljanjem (Galić i Jerneić, 2006). U istraživanju koje je sprovedla Dodaj (2012) ispitanici su popunjavali upitnike u tri situacije: situaciji iskrenog odgovaranja, iz pozicije idealnog kandidata za posao menadžera i iz pozicije idealnog kandidata za posao nastavnika. I ovde se pokazalo da socijalno poželjno odgovaranje i njegov kvalitet variraju u zavisnosti od situacije.

Istraživanje Van Der Pligta i Eisera (1984) je pokazalo da kada su u pitanju procene osobina drugih ljudi, naspram ocena sebe, ispitanici imaju tendenciju da prilikom odgovaranja češće koriste kategoriju odgovora koja označava nesigurnost. Drugim rečima, nalazi ovog istraživanja su pokazali da su ispitanici manje sigurni u svoje procene drugih ljudi. U istraživanjima Rogersa, Kuipera i Kirkerja (1977) i Kuipera i Rogersa (1979) je sprovedena serija eksperimenata sa ciljem utvrđivanja razlika u pogledu obrađivanja informacija o sebi i drugima u okviru paradigme slučajnog prisećanja (eng. incidental recall) paradigme. Rezultati dobijeni u ovim rezultatima su pokazali da je konstantno su samoprocene konzistentno ocenjivane kao lakše za izvršavanje i da ispitanici pokazuju više samopouzdanja pri vršenju samoprocene u odnosu na procenjivanje drugih ljudi. Imajući u vidu ove rezultate očekivanja smo da bi se stilovi odgovaranja mogli razlikovati u pogledu svoje izraženosti u zavisnosti od toga da li se ajtemi na koje se daju odgovori prema svojoj formulaciji odnose na ispitanika lično ili na neke druge ljude.

Kako su se istraživanja relacija situacionih faktora i stilova odgovaranja uglavnom bazirala na analizi situacionih faktora koji mogu dovesti do socijalno poželjnog odgovaranja u našem kulturološkom kontekstu, ovo istraživanje će pokušati da da širi okvir ovom problemu, te će biti ispitivane relacije više situacionih faktora sa ekstremnim stilom odgovaranja, stilom odgovaranja srednje kategorije, akviesencijom, diskviesencijom i opštim stilom odgovaranja.

Problem istraživanja

Istraživanja koja su se bavila relacijama osobina ličnosti, situacionih faktora i različitih stilova odgovaranja ili nisu dala jednoznačne rezultate ili su bila usko fokusirana na određene stilove odgovaranja, zanemarujući ostale. U literaturi postoji manjak studija koje se bave obuhvatnijom konceptualizacijom stilova odgovaranja. Takođe, primetan je nedostatak studija na srpskom jeziku koje se bave problemom stilova odgovaranja. Mali broj studija koje se bave ovom tematikom u našem kulturološkom kontekstu za cilj ima analizu socijalno poželjnog odgovaranja (Galić i Jerneić, 2006; Proroković, Slišković i Bumak, 2006; Subotić et al., 2016). Kako i Ziegler (2015) navodi, interindividualne razlike koje se nalaze u osnovi fenomena stilova odgovaranja predstavljaju veliku nepoznanicu i potrebno je da budu predmet istraživanja. Zbog navedenog, problem ovog istraživanja je dublje rasvetljavanje odnosa osobina ličnosti, situacionih faktora i različitih stilova odgovaranja na srpskom uzorku uz uključivanje različitih operacionalizacija kako stilova odgovaranja, tako i osobina ličnosti i situacionih varijabli.

Teorijski i praktični značaj istraživanja

Teorijski značaj istraživanja

Teorijski značaj istraživanja proizilazi iz činilaca koji su navedeni u opisu samog problema istraživanja. Ovo istraživanje predstavlja korak dalje ka identifikaciji antecedenata različitih stilova odgovaranja i samim tim ka detaljnijoj konceptualizaciji samog konstrukta stila odgovaranja kao crte.

Praktični značaj istraživanja

Iako se ovo istraživanje ne bavi kontrolom stilova odgovaranja kao potencijane greške u merenju različitih psiholoških konstrukata, što uobičajeno jeste najveći praktični značaj istraživanja stilova odgovaranja, autor je mišljenja da ovo istraživanje na drugi način može doprineti psihološkoj proceni u praksi. Kako se na stilove odgovaranja često referiše kao na vremenski stabilne tendencije ispitanika, oni mogu imati efekta na različite oblasti ljudske delatnosti u kojima je potrebno donositi odluke, biti učesnik grupnih interakcija itd. (Guion, 1998

prema Naemi et al., 2009). Oni ispitanici koji preferiraju određeni stil odgovaranja, npr. Ekstremni stil odgovaranja, mogu imati tendenciju da daju ekstremne odgovore ili ispoljavaju ekstremna ponašanja i u socijalnim situacijama. Ovo je u skladu i sa teorijskim objašnjenjem generalnog faktora stila odgovaranja kao preferiranog stila komunikacije ispitanika koji predstavlja tendenciju ispitanika ka pojačavanju odgovora, odn. umerenom odgovaranju (He & Van de Vijver, 2014). Zbog navedenog, bitno je utvrditi dispozicione i situacione prediktore različitih stilova odgovaranja kako bi smo saznali ko su osobe koje imaju tendenciju ka korišćenju određenih stilova odgovaranja i koje su to situacije u kojima će se ti stilovi odgovaranja najčešće ispoljiti. Ovo se može pokazati posebno bitnim u poslovnim ili drugim životnim situacijama u kojima se od osobe zahteva da oceni stimulus ili drugu osobu (npr. donošenje medicinskih odluka ili odluka koje mogu imati značajan efekat na život osobe koja se procenjuje). Ako je stil odgovaranja nezavisan od sadržaja stimulusa na koji se odgovara, ključno je utvrditi koje su to osobine ličnosti ili kontekstualni faktori koji mogu dovesti do ispoljavanja određenog stila odgovaranja ili ga pojačati.

Ciljevi istraživanja

Opšti cilj

Opšti cilj ovog istraživanja je ispitivanje stilova odgovaranja kao latentnih varijabli koje su stabilne kroz različite upitnike i identifikacija dispozicionih i situacionih faktora na osnovu kojih je moguće predvideti stil odgovaranja ispitanika na upitnike samoprocene.

Specifični ciljevi

- Ispitati stabilnost ekstremnog stila odgovaranja, stila odgovaranja srednje kategorije, akviesencije i disakviesencije kroz različite upitnike.
- Ispitati postojanje generalnog stila odgovaranja čiji su indikatori ekstremni stil odgovaranja, stil odgovaranja srednje kategorije, akviesencija i socijalno poželjno odgovaranje.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

- Ispitati postojanje razlika po demografskim varijablama (pol, starost, intelektualne sposobnosti i socijalni status) u pogledu stilova odgovaranja (ekstremnog stila odgovaranja, stila odgovaranja srednje kategorije, akviesencije, disakviesencije, socijalno poželjnog odgovaranja i opšteg stila odgovaranja).
- Ispitati stabilnost ekstremnog stila odgovaranja, stila odgovaranja srednje kategorije, akviesencije, disakviesencije i opšteg stila odgovaranja u različitim situacijama.
- Ispitati relacije osobina ličnosti HEXACO modela (iskrenost/poštenje, emocionalnost, ekstraverzija, saradljivost, savesnost i otvorenost za iskustva) sa ekstremnim stilom odgovaranja, stilom odgovaranja srednje kategorije, akviesencijom, disakviesencijom, socijalno poželjnim odgovaranjem i opštim stilom odgovaranja.
- Ispitati relacije epistemoloških varijabli ličnosti (netolerancija na dvosmislenost, sklonost ka simplicističkom mišljenju i odlučnost) sa ekstremnim stilom odgovaranja, stilom odgovaranja srednje kategorije, akviesencijom, disakviesencijom, socijalno poželjnim odgovaranjem i opštim stilom odgovaranja.
- Identifikacija strukturalnog modela odnosa dispozicionih i situacionih faktora sa stilom odgovaranja ispitanika.

METOD

Nacrt istraživanja je korelativnog tipa i u njemu će biti korišćene varijable predstavljene u odeljku koji sledi.

Varijable istraživanja

- Pol
- Starost
- Uspeh u srednjoj školi (sa nivoima: dovoljan, dobar, vrlo dobar i odličan)
- Nivo obrazovanja (sa nivoima: nezavršena osnovna škola, osnovna škola, srednja škola, viša škola, fakultet ili magistratura i doktorat)
- Obrazovanje oca i obrazovanje majke (sa nivoima: nezavršena osnovna škola, osnovna škola, srednja škola, viša škola, fakultet ili magistratura i doktorat)
- Intelektualna sposobnost - operacionalizovana preko prosečnog uspeha u srednjoj školi (ili, u nedostatku podatka, osnovnoj školi) i nivoa obrazovanja ispitanika korigovanog za starost. S obzirom na to da je inteligencija u korelaciji sa školskim uspehom, kao i da Matarazzo i Herman (1984) sugerišu da je obrazovanje u korelaciji sa IQ-om i da u slučajevima nedostajanja podataka nivo obrazovanja može biti korišćen kao indikator IQ-a, u ovom istraživanju varijabla intelektualna sposobnost je računata kao PCA faktorski skor izveden iz standardizovanog školskog uspeha i nivoa obrazovanja korigovanog za starost ispitanika.
- Socijalni status - operacionalizovan kao PCA faktorski skor izveden iz sledećih standardizovanih varijabli: procena prosečnih prihoda po članu porodice, stepen obrazovanja osobe korigovan za starost, obrazovanja oca i obrazovanja majke.
- Osobine ličnosti HEXACO modela:
  - o H - iskrenost/poštenje,

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

- E - emocionalnost,
- X - ekstraverzija,
- A - saradljivost,
- C - savesnost i
- O - otvorenost za iskustva.

Ove osobine su operacionalizovane preko skorova na upitniku HEXACO- 60 (Ashton & Lee, 2009).

- Epistemološke osobine ličnosti:
  - Netolerancija na dvosmislenost operacionalizovana preko skora na SIAS upitniku (Pedović, Stošić i Ćirović, 2019)
  - Sklonost ka simplicističkom mišljenju i
  - Odlučnost operacionalizovane preko dva upitnika za procenu epistemoloških osobina ličnosti konstruisana od strane Naemia i saradnika (2009)
- Situacija

U ovom istraživanju će biti varirane dve vrste situacija:

- Situacija sa visokim naspram situacije sa niskim ulogom za ispitanika i
- Situacija u kojoj ispitanik daje odgovore na ajteme koji se odnose na njega lično naspram situacije u kojoj ispitanik daje odgovore na ajteme koji se odnose na druge ljude

, Uputstva za popunjavanje upitnika su varirana tako da odslikavaju situaciju visokog, odnosno niskog uloga. Ova uputstva prati namenski konstruisan upitnik u kom se jedna polovina stavki odnosi na ispitanika lično, a druga na druge ljude.

- Stilovi odgovaranja:
  - Ekstremni stil odgovaranja (koji će biti računat tako što će odgovori na ajteme zadatih upitnika biti rekodirani tako da krajnje kategorije skale procene (1 i 5) budu kodirane vrednošću „1“, nakon čega će se sumacijom i deljenjem sa brojem ajtema doći do ukupnog skora na ekstremnom stilu odgovaranja).
  - Akviesencija (koja će biti računata tako što će odgovori na ajteme zadatih upitnika biti rekodirani tako da kategorije skale procene koje označavaju slaganje ispitanika (4 i 5) budu

kodirane vrednošću „1“, nakon čega će se sumacijom i deljenjem sa brojem ajtema doći do ukupnog skora na akviesenciji).

- Disakviesencija (koja će biti računata tako što će odgovori na ajteme zadatih upitnika biti rekodirani tako da kategorije skale procene koje označavaju neslaganje ispitanika (1 i 2) budu kodirane vrednošću „1“, nakon čega će se sumacijom i deljenjem sa brojem ajteme doći do ukupnog skora na disakviesenciji).
- Stil odgovaranja srednje kategorije (koji će biti računat tako što će odgovori na ajteme zadatih upitnika biti rekodirani tako da srednja kategorija skale procene (3) bude kodirana vrednošću „1“, nakon čega će se sumacijom i deljenjem sa brojem ajtema doći do ukupnog skora na stila odgovaranja srednje kategorije).
- Socijalno poželjno odgovaranje operacionalizovano preko upitnika BIDR-6 Subotića i saradnika (2016).
- Opšti faktor stila odgovaranja koji će biti operacionalizovan preko faktorskog skora računatog na osnovu skorova na ekstremnom stilu odgovaranja, akviesenciji, stilu odgovaranja srednje kategorije i ukupnog skora na skali socijalno poželjnog odgovaranja kao indikatora.

Računanje stilova odgovaranja je vršeno za svaki od zadatih upitnika posebno, kao i na uzorku od 20 heterogenih ajtema izdvojenih iz baterije zadate u ovom istraživanju. Računanje stilova odgovaranja je posebno računato i odnosu na način obračunavanja stilova odgovaranja (prostim računanjem proporcija odgovora karakterističnih za određeni stil odgovaranja na nekom broju ajtema ili RIRS (skup ajtema heterogenog sadržaja) pristupa), a ukupni skorovi na stilovima odgovaranja za svakog ispitanika su računati kao linearna kombinacija skorova dva seta ajtema zadatih u okviru RIRS pristupa.

Instrumenti

U ovom istraživanju su korišćeni sledeći instrumenti:

- Namenski konstruisan upitnik za ispitivanje demografskih varijabli (prilog 1.)

- HEXACO-60 (Ashton & Lee, 2009). Ovaj upitnik se sastoji od 60 ajtema preko kojih su operacionalizovane sledeće dimenzije ličnosti: poštenje (H-Honesty/Humility), emocionalnost (E-Emotionality), ekstraverzija (X-eXtraversion), saradljivost (A-Agreeableness), savesnost (C-Conscientiousness) i otvorenost (O-Openness). Ispitanik odgovore daje tako što svoj stepen slaganja sa datom tvdnjom ocenjuje na petostepenoj Likertovoj skali. Pouzdanost interne konzistencije izražena preko Kronbahovog alfa koeficijenta ovih skala se u originalnom istraživanju kretala od 0,77 do 0,80, dok je na mnašem uzorku iznosila od 0,64 do 0,78. Ovaj upitnik se nalazi u slobodnom domenu za korišćenje u naučnoistraživačke svrhe. Struktura ovog instrumenta nije detaljno proveravana na uzorku iz Srbije. Postoje samo nalazi vezani za dužu HEXACO-100 verziju (Međedović, Čolović, Dinić i Smederevac, 2019). Konfirmatorna faktorska analiza u rešenju sa koreliranim faktorima za instrument HEXACO-60 modelovanim na facetama pokazuje nedovoljan fit prema tradicionalnim kriterijumima (Hu i Bentler, 1999) MLR χ^2 (235) = 732,558, $p < 0,001$; RMSEA = 0,063 (90% CI = 0,058 - 0,067), CFI = 0,755, TLI = 0,713. S obzirom na to da su indeksi modifikacije (LM test) sugerisali postojanje značajnog broja unakrsnih zasićenja, nedovoljan fit se može objasniti i neadekvatnošću independent item cluster modela na kojem se CFA zasniva za ispitivanje instrumenata sa većim brojem multifacetnih faktora, kakav je upitnik ličnosti (Marsh, Hau i Ven, 2004). Fit modela u skladu je sa očekivanim fitom za upitnike koji operacionalizuju bazične dimenzije ličnosti (Hopewood i Donellan, 2010). Paralelna analiza (Horn, 1965), implementirana u psych paketu, sugerise optimalno rešenje od 6 faktora (takođe sugerise 6 komponenti; slika u prilogu 2.). Nalazi eksploratorne faktorske analize ukazuju na strukturu koja je očekivana prema konstruktorima testa, uz izostanak unakrsnih zasićenja većih od 0,3.

-

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

- Upitnik za ispitivanje netolerancije na dvosmislenost (Naemi et al., 2009). Ovaj upitnik je u bateriju uključen u svom izvornom obliku. Ovih 25 stavki su korišćene kao baza ajtema (eng. item pool) za konstrukciju kratkog upitnika za ispitivanje netolerancije na dvosmislenost koji je pored uzorka korišćenog u istraživanju za ovu disertaciju, zadat na još dva uzorka: studentskom (N = 203) i nacionalnom u okviru PORPOS3 baterije (N = 1225) koja je konstruisana za potrebe i korišćena u projektu „Indikatori i modeli usklađivanja porodičnih i poslovnih uloga“, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Republike Srbije, a sastoji se iz niza kratkih instrumenata koji se bave procenom različitih domena porodičnog i poslovnog funkcionisanja i različitih ličnosnih konstrukata, u okviru posebne, u trenutku pisanja ove disertacije, neobjavljene studije. Koncept netolerancije na dvosmislenost je operacionalizovan preko skorova na toj novoj, kratkoj skali za procenu netolerancije na dvosmislenost.
- Kratka skala za ispitivanje netolerancije na dvosmislenost - Short Intolerance of Ambiguity Scale (SIAS) (Pedović, Stošić i Ćirović, 2019). Ovaj upitnik se sastoji od 7 ajtema koji su namenjeni merenju netolerancije na dvosmislenost (prilog 3.), a proizašao je iz istraživanja Pedović i sar. (2019) i pokazao se kao validna i pouzdana kratka mera ovog konstrukta ($\alpha = 0,77$ na našem uzorku, sa ajtemima koji grade stabilnu jednofaktorsku strukturu). Merni model (CFA) ove skale kao jednodimenzionalnog konstrukta, na našem uzorku, je pokazao uglavnom adekvatan fit podacima MLR $\chi^2 (14) = 46,461, p < 0,001$; RMSEA = 0,065 (90% IP = 0,047 - 0,084), CFI = 0,921, TLI = 0,881. Ipak, nakon ispitivanja indeksa modifikacije pronađen je jedan koji se izdvaja (40,995) i to između ajtema „Nervira me kada slušam nekog ko ne može da se odluči“ i „Mrzim kada problem ne može odmah da se reši“. Nakon respecifikacije fit modela je iznosio MLR $\chi^2 (14) = 14,293, p = 0,354$; RMSEA = 0,014 (90% IP = 0,00 - 0,043), CFI = 0,997, TLI = 0,995.
- Upitnik za procenu Sklonosti ka simplicističkom mišljenju (Naemi et al., 2009). Ovaj upitnik se sastoji od 8 ajtema koji su namenjeni merenju sklonosti ka simplicističkom mišljenju. Upitnik je na originalnom uzorku pokazao zadovoljavajuću jednodimenzionalnu strukturu i uopšteno zadovoljavajuću konstruktnu validnost sa dobrom pouzdanošću i Kronbahovim alfa koeficijentom od 0,87. Na našem uzorku je Kronbahov alfa koeficijent

iznosio 0,82. Konfirmatorna faktorska analiza je pokazala adekvatan fit modela podacima MLR $\chi^2(20) = 57,946$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,059 (90% IP = 0,044 - 0,075), CFI = 0,955, TLI = 0,937. U originalnoj verziji upitnika, ispitanik za zadatak ima da stepen svog slaganja sa tvrdnjama oceni na sedmostepenoj Likertovoj skali. Zbog uniformnosti skala procene, u ovom istraživanju su korišćene petostepene Likertove skale. Upitnik je, uz dozvolu autora, postupkom povratnog prevoda adaptiran za korišćenje na srpskom jezku.

- Upitnik za procenu Odlučnosti (Naemi et al., 2009). Ovaj upitnik se sastoji od 8 ajtema koji su namenjeni merenju odlučnosti. Viši skorovi na ovoj meri pokazuju tendenciju ispitanika da brzo dolazi do odgovora nasuprot strahu od pravljenja grešaka. Rezultati originalnog istraživanja su potvrdili jednodimenzionalnost ovog upitnika sa pouzdanošću interne konzistencije izraženom preko Kronbahovog alfa koeficijenta 0,80, a koja je na našem uzorku bila nešto niža i iznosila 0,63. U originalnoj verziji upitnika, ispitanik za zadatak ima da stepen svog slaganja sa tvrdnjama oceni na sedmostepenoj Likertovoj skali. Zbog uniformnosti skala procene, u ovom istraživanju su korišćene petostepene Likertove skale. Upitnik je, uz dozvolu autora, postupkom povratnog prevoda adaptiran za korišćenje na srpskom jezku. Konfirmatorna faktorska analiza je pokazala da je fit inicijalno specifikovanog modela (prema Naemi et al, 2009) nešto ispod tradicionalnog kriterijuma prihvatljivosti (MLR $\chi^2(20) = 73,552$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,070 (90% IP = 0,056 - 0,086), CFI = 0,870, TLI = 0,818. Pregledom parametara modela utvrđeno je da je zasićenje prvog ajtema nisko (-0,017; $p = 0,765$) te je ovaj ajtem uklonjen. Nakon isključivanja problematičnog ajtema fit modela je iznosio: MLR $\chi^2(14) = 61,040$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,079 (90% IP = 0,062 - 0,097), CFI = 0,883, TLI = 0,824. Inspekcijom indeksa modifikacije utvrđen je MI koji se izdvaja (52,256) a koji govori o postojanju koreliranih reziduala između ajtema „Nikada ne odlažem donošenje važnih odluka.“ i ajtema „Obično brzo donosim važne odluke.“. Nakon ove respecifikacije fit modela je iznosio MLR $\chi^2(13) = 21,196$, $p = 0,069$; RMSEA = 0,034 (90% IP = 0,004 - 0,056), CFI = 0,980, TLI = 0,967.

Specifikacijom ukupnog mernog modela epistemoloških osobina ličnosti (zajedno sa jednim koreliranim rezidualom na Upitniku za procenu odlučnosti i jednim na Upitniku za procenu sklonosti ka simplicitičkom mišljenju) dobijeni su sledeći indeksi fita: MLR χ^2

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

(204) = 422,410, $p < 0,001$; RMSEA = 0,044 (90% IP = 0,039 - 0,050), CFI = 0,887, TLI = 0,883 gde su se vrednosti indeksa fita nalazile na granici zadovoljavajućeg. Ispitivanjem razloga za utvrđeni stepen misfita putem indeksa modifikacije pronađeno je postojanje nekoliko unakrsnih zasićenja što je u skladu sa sličnošću modelovanih konstrukata. Specifikovanje koreliranih reziduala između ajtema SIAS-a „Mrzim kada problem ne može odmah da se reši.“ i ajtema Upitnika za procenu simplicističkog mišljenja „Sklon/sklona sam da većinu stvari posmatram crno ili belo.“ popravljaju fit modela MLR $\chi^2(202) = 375,688$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,040 (90% IP = 0,034 - 0,046), CFI = 0,918, TLI = 0,906.

- Namenski konstruisan upitnik od 20 ajtema čiji se sadržaji ne preklapaju namenjen merenju stilova odgovaranja (ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija, stil odgovaranja srednje kategorije), variranog uputstva za popunjavanje koje predstavlja situaciju „visokog“ i „niskog“ uloga (prilog 4. i 5.). Pri konstrukciji ovog upitnika se krenulo od skupa ajtema korišćenih u PORPOS3 bateriji od kojih su izuzeti oni koji su korišćeni i u ovom istraživanju i oni koji se tiču odnosa osobe u okviru radne organizacije, te se došlo od polaznog broja od 241 ajtema. Kako bi se došlo do seta od 20 ajtema koji međusobno imaju najmanju moguću korelaciju korišćen sledeći algoritam konstruisan u programskom jeziku Python:

Algoritam za odabir heterogenih/niskokoreliranih ajtema u okviru RIRS pristupa računanju stilova odgovaranja

Algoritam konstruiše listu heterogenih/niskokoreliranih ajtema polazeći od matrice međusobnih korelacija svih ajtema od kojih se vrši odabir. Iz matrice se uzima prvi ajtem i upisuje u listu. Za svaki sledeći ajtem proverava se da li ispunjava uslov da je korelacija sa ajtemima koje se nalaze u listi manja od neke zadate vrednosti. Ukoliko ajtem zadovolji uslov dodaje se u listu heterogenih/niskokoreliranih ajtema. Uslov se proverava za sve ajteme u matrici.

Broj i sadržaj liste ajtema zavisi od izbora početnog ajtema i redosleda kojim se proverava uslov. Zbog toga se postupak ponavlja više miliona puta počevši od randomizovanog redosleda ajtema u matrici korelacija.

Povećavajući iznose zadate vrednosti maksimalne korelacije između ajtema moguće je dobiti listu tražene dužine, tj. sa potrebnim brojem ajtema. U slučaju da se ovakvim postupkom došlo do više lista, bira se ona sa najmanjom prosečnom korelacijom među ajtemima. Ovakva lista ne mora da predstavlja listu sa najmanjim mogućim iznosom maksimalne korelacije među ajtemima, jer bi u tom slučaju trebalo proveriti sve kombinacije ajtema matrice korelacija. U slučaju liste sa 20 ajtema za uzorak od 188 stavki iz PORPOS3 baterije od kojih se vršio odabir trebalo bi proveriti preko 4×10^{26} kombinacija, što nije moguće učiniti u razumnom vremenu. Dobijena lista zato, strogo govoreći, predstavlja listu sa najmanjim iznosom maksimalne korelacije među ajtemima koju je moguće pronaći.

Minimalna korelacija ovih ajtema na našem uzorku je iznosila $r = 0,00$, maksimalna $r = 0,28$, a prosečna $r = 0,07$.

Kako bi bilo moguće poređenje stilova odgovaranja u dva različita konteksta, ovi setovi su unutar baterije zadati dva puta, gde je prvi put instrukcija za popunjavanje upitnika bila takva da predstavlja situaciju „niskog uloga“, a drugi put situaciju „visokog uloga“. Uputstvo za simuliranu situaciju „visokog uloga“ prema Rogersu (1997) treba da sadrži realističan scenario za sve učesnike sa upozorenjem koje će obeshrabriti očigledno lažiranje. Uputstvo za popunjavanje upitnika u ovom istraživanju je predstavljalo modifikovanu verziju onog korišćenog u istraživanju Zieglera i Kempera (2013) i glasilo je: „Pred Vama se nalazi test poput onih koji se koriste u situaciji odabira budućih zaposlenih u velikim preduzećima. Molimo Vas da zamislite da Vas je jedno takvo preduzeće pozvalo na testiranje za posao kakav ste oduvek želeli. Zbog toga je potrebno da se istaknete u odnosu na ostale kandidate, ali i da budete oprezni jer će ekspert proveriti Vaše rezultate s ciljem da otkrije da li ste bili iskreni prilikom davanja odgovora. Dakle, Vaš cilj jeste da ostavite dobar utisak, ali i da tom prilikom ne budete izdvojeni kao neko ko je lažirao rezultate. Zaokruživanjem broja pored svake od tvrdnji (značenje brojeva dato je ispod) označite u kojoj meri se slažete s njima“. Za situaciju niskog uloga nije postojalo specifično uputstvo, već samo osnovno uputstvo za popunjavanje na početku upitnika: „Molimo vas da za svaku od navedenih tvrdnji procenite stepen vašeg slaganja sa njom tako što ćete zaokružiti broj od 1 do 5 na skali koja se nalazi pored svake od tvrdnji. Molimo vas da budete iskreni, ne postoje tačni i pogrešni odgovori“. Kako bi se videlo da li stil

odgovaranja ima veze sa tim da li se ajtemi u upitniku odnose na ispitanika ili na neku drugu osobu, polovina pitanja iz upitnika je preformulisana tako da opisuje situacije u kojima se mogu naći drugi ljudi. Ispitanici su stepen slaganja sa datom tvrdnjom izražavali zaokruživanjem određene kategorije na petostepenoj Likertovoj skali. Ovo je bilo potrebno zbog toga što se najveći broj pitanja iz već zadatih upitnika odnosi isključivo na ispitanika lično, kao i da bi bilo omogućeno variranje situacije, odnosno detektovanje eventualne interakcije sa situacijom visokog i niskog uloga. Skorovi na stilovima odgovaranja dobijenim na ovom upitniku su računati tako što je izvršeno rekodiranje odgovora ispitanika tako da je odgovorima karakterističnim za određeni stil odgovaranja dodeljena vrednost „1“ a svim ostalim odgovorima vrednost „0“ (o postupku rekodiranja je već pisano u odeljku Varijable). Vrednosti na odgovorima ispitanika su sabrani i podeljeni sa brojem ajtema u upitniku (20) kako bi se dobio indeks za svaki od stilova odgovaranja.

- Kratka forma Balanced Inventory of Desirable Responding (BIDR-6) (Subotić i sar., 2016). Ovaj upitnik se sastoji od 17 ajtema i namenjen je merenju dva domena socijalno poželjnog odgovaranja: samozavaravanje i upravljanje impresijama. Predstavlja kraću formu upitnika Balanced Inventory of Desirable Responding – BIDR-6, Form 40A (Paulhus, 2008; Paulhus i Reid, 1991) prilagođenu za korišćenje na BHS jezicima. Upitnik je u originalnom istraživanju Subotića i saradnika (2016) pokazao zadovoljavajuće metrijske karakteristike. Model BIDR postavljen kao korelirano dvofaktorsko rešenje pokazuje graničan fit podacima (MLR $\chi^2(118) = 274,201$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,049 (90% IP = 0,042 - 0,057), CFI = 0,893, TLI = 0,877, što je vrlo sličan nalaz onom dobijenom u originalnom istraživanju Subotića. Indeksi modifikacije sugerisali su respecifikaciju nekolicine koreliranih reziduala od kojih je dozvoljen jedan (MI = 18,550) između ajtema “Prihvatio/la sam višak kusura od prodavca/prodavačice, bez da sam mu/joj to rekao/la.” i “Kada sam bio/la mlad/a, ponekad sam krao/la stvari.” nakon čega je model pokazao zadovoljavajuće indekse fita (MLR $\chi^2(117) = 257,912$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,047 (90% IP = 0,040 – 0,055), CFI= 0,904, TLI = 0,888. Zadatak ispitanika je bio da na sedmostepenoj Likertovoj skali proceni svoj stepen slaganja sa tvrdnjama. Iz već navedenih razloga, u ovom istraživanju su korišćene petostepene Likertove skale. Viši skorovi ukazuju na veću izraženost dve dimenzije socijalno poželjnog odgovaranja. Dozvola za korišćenje ovog upitnika je dobijena kako od autora BHS verzije (Subotić i sar,

2016), tako i od autora originalne verzije Paulhusa. Ovaj instrument poseduje osobinu skalarne invarijantnosti na uzorcima različitog pola utvrđenu putem razlike indeksa fita (Cheung i Rensvold, 2002) i skaliranim hi-kvadrat testom za razliku modela (Satorra i Bentler, 2001). Sledeći liniju istraživanja Hea i Van De Vijvera (2015) u ovom istraživanju će biti korišćen ukupan skor na skali socijalno poželjnog odgovaranja.

Tabela 2

Merna invarijantnost skorova na socijalno poželjnom odgovaranju za uzorke različitog pola

Nivo invarijantnosti	MLR χ^2	df	CFI	TLI	RMSEA	RMSEA (90% IP)	Δ SB χ^2 (df)	p
Konfiguralna	368,795	234	0,902	0,886	0,047	0,038 - 0,055		
Metrijska	376,294	249	0,907	0,899	0,044	0,035 - 0,052	79,127	0,927
Skalarna	397,201	264	0,903	0,9	0,044	0,035 - 0,052	206,085	0,15

Napomena. *p* označava značajnost Satorra-Bentler skalirane razlike hi-kvadrata između dva „nested“ modela Δ SB χ^2 (df)

- Set od 20 heterogenih (najmanje koreliranih) ajtema (prilog 6) izdvojenih iz baterije korišćene u ovom istraživanju do kojih se došlo na isti način kao i za namenski konstruisan upitnik od 20 ajtema čiji se sadržaji ne preklapaju namenjen merenju stilova odgovaranja sa ajtemima korišćenim u PORPOS3 studiji, s tim da je maksimalna vrednost korelacija ajtema iz ovog skupa iznosila 0,15. Kako je ovakvih matrica (koje zadovoljavaju ovaj kriterijum) bilo više, sortirane su prema prosečnim vrednostima korelacija i izabrana je ona sa najmanjom. Korelacije između ajtema u ovom skupu su se kretale od $r = 0,00$ do već pomenutog $r = 0,15$, sa prosečnom korelacijom $r = 0,02$.

Hipoteze

Opšte hipoteze

- Može se izdvojiti opšti stil odgovaranja kao latentna varijabla kod koje socijalno poželjno odgovaranje i ekstremni stil predstavljaju pozitivne, a akviesencija i stil odgovaranja srednje kategorije negativne indikatore.
- Stilovi odgovaranja mereni u ovom istraživanju će pokazati stabilnost kroz različite metode i situacije ispitivanja i vezu sa ličnosnim konstruktima.

Specifične hipoteze

U nastavku se nalaze specifične hipoteze ovog istraživanja. Kako je ovo istraživanje jedn imdelom eksplorativnog tipa, konkretne veze između određenih varijabli u pojedinim slučajevima nisu precizno specifikovane, već će biti predmet provere u ovom istraživanju.

- Ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija i umerenii stil odgovaranja će pokazati stabinost skorova kroz različite upitnike zadate u bateriji i različite načine merenja.
- Biće potvrđeno postojanje opšteg stila odgovaranja na srpskom uzorku.
- Ispitanici će se u zavisnosti od svojih demografskih karakteristika razlikovati u merenim stilovima odgovaranja.
- Osobine ličnosti HEXACO modela (Iskrenost/Poniznost, Emocionalnost, Ekstraverzija, Saradljivost, Savesnost i Otvorenost za iskustva) će biti značajni prediktori različitih stilova odgovaranja.
- Epistemološke varijable netolerancija na dvosmislenost, sklonost ka simplicističkom mišljenju i odlučnost će biti će biti značajni prediktori različitih stilova odgovaranja.
- Ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija i stil odgovaranja srednje kategorije će se razikovati u svojoj izraženosti u situaciji „visokog“ i „niskog“ uloga.
- Ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija i stil odgovaranja srednje kategorije će se razlikovati po svojoj izraženosti u situaciji procene „samog sebe“ i „nekog drugog“, prevashodno u pogledu stila odgovaranja srednje kategorije.

-

Uzorak

Uzorak je bio prigodan i, inicijalno, baterija upitnika je zadata uzorku od 700 punoletnih građana Srbije. Nakon isključivanja iz uzorka onih ispitanika koji nisu popunili sve testove iz baterije ili čije je odgovaranje na drugi način proglašeno nevalidnim (npr. Zaokruživali su samo odgovore pod 5), u finalni uzorak je uključena 541 osoba. 323 (59,7%) ispitanika su se izjasnili da su ženskog pola, 203 (37,5%) muškog, 3 ispitanika nisu želela da se odluče za jednu od ove dve opcije, a 12 (2,2%) ispitanika nije dalo odgovor na ovo pitanje. Starost ispitanika se kretala od 18 do 86 godina sa prosečnom starošću od 38,25 godina ($SD=15,30$). U uzorak su bili uključeni ispitanici iz ukupno 53 naseljena mesta (tabela u prilogu 7.) sa teritorije Srbije, gde je najveći broj ispitanika bio iz Niša (32,3%), Užica (15%), Beograda (9,2%), Trstenika (6,5%), Leskovca (6,1%), Aleksinca (5,7%), Kruševca (3,9%), Sušice (2,8%) i Sombora (2,2%), dok su ostala mesta bila zastupljena sa po manje od deset ispitanika. Prihodi po članu porodice su se kretali od 0 do 450000 RSD sa prosečnim prihodima 30598,47 ($SD = 29117,58$, $MD = 25000$). U tabelama koje slede je dat pregled uzorka po frekvencijama kategorija za varijable obrazovanje ispitanika, obrazovanje oca, obrazovanje majke, školski uspeh i prihodi po članu domaćinstva.

Tabela 3

Opis uzorka u pogledu obrazovanja

Nivo obrazovanja	Obrazovanje ispitanika		Obrazovanje oca		Obrazovanje majke	
	N	%	N	%	N	%
Nezavršena osnovna škola	0	0	14	2,6	21	3,9
Osnovna škola	19	3,5	59	10,9	102	18,9
Srednja škola	244	45,1	278	51,4	276	51,0
Viša škola	62	11,5	91	16,8	57	10,5
Fakultet i magistratura	199	36,8	86	15,9	70	12,9
Doktorat	8	1,5	4	0,7	7	1,3
Ukupno bez nedostajućih	532	98,3	532	98,3	533	98,5
Nedostajući odgovori	9	1,7	9	1,7	8	1,5
Ukupno sa nedostajućim	541	100	541	100	541	100

Tabela 4
Školski uspeh

	N	%
Dovoljan	4	0,7
Dobar	43	7,9
Vrlo dobar	181	33,5
Odličan	300	55,5
Ukupno bez nedostajućih	528	97,6
Nedostajući odgovori	13	2,4
Ukupno sa nedostajućim	541	100,0

Postupak

Ispitivanje je vršeno metodom „papir i olovka“. Svaki od ispitanika je imao zadatak da popuni bateriju koja se sastojala iz upitnika navedenih u odeljku Instrumenti. Ova baterija se sastoji od ukupno 151 ajtema.

Jedan od ciljeva ovog istraživanja je bio i ispitati stabilnost ekstremnog stila odgovaranja, stila odgovaranja srednje kategorije, akviesencije, disakviesencije i opšteg stila odgovaranja u različitim situacijama. Nakon pilot zadavanja upitničke baterije uzorku od 20 studenata sa različitih departmana Filozofskog fakulteta u Nišu koji nisu uključeni u uzorak istraživanja, ovaj cilj je korigovan. Naime, inicijalno je u okviru baterije pored namenski konstruisanih upitnika za ispitivanje stilova odgovaranja koji su zadati sa dvema različitim instrukcijama (koji odslikavaju situaciju visokog i niskog uloga) trebalo zadati i upitnik za procenu socijalno poželjnog odgovaranja čije su instrukcije bile varirane na isti način (odn. bile iste kao i za dva upitnika za procenu stilova odgovaranja). Ovo je povećalo obim baterije i vreme popunjavanja iste i naišlo na izričito negodovanje kod svih ispitanika zbog dužine, „upitnika koji se ponavlja...“, itd., uz preskakanje pitanja, celih upitnika ili odbijanje daljeg popunjavanja. Kako smo procenili da bi zadavanje baterije u ovom obliku znatno narušilo validnost samog ispitivanja, iz baterije je isključen BIDR upitnik za procenu socijalno poželjnog odgovaranja u situaciji visokog uloga. Ovo je učinjeno i zbog toga što kada su u pitanju istraživanja stilova odgovaranja u našem

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

kulturološkom kontekstu, najbrojnija su baš ona koja se bave korelatima socijalno poželjnog odgovaranja, pa je procenjeno da bi eventualni gubici u informacijama bili najmanji.

Govoreći o ekstremnom stilu odgovaranja, Hui i Triandis (1985) ističu da postoji veća verovatnoća da se on javi na kraju upitnika, zbog zamora ili dosade koja se javlja kod ispitanika. Kako bi se bi se kontrolisalo ovo i eventualni efekat redosleda upitnika na stil odgovaranja, za svakog od ispitanika je, nakon upitnika o demografskim varijablama, redosled upitnika u bateriji bio randomizovan. Ovo je učinjeno tako što je u Excelu napravljena tabela u kojoj su u jednu kolonu unesene sve moguće permutacije redosleda svih 7 upitnika (1234567, 1354267,...itd.). Ukupno 5040 permutacija. U koloni pored ove je funkcijom „rand“ kao Excelovim generatorom pseudoslučajnih brojeva generisano 5040 brojeva. Nakon toga su ovi brojevi rangirani i upitnici su kombinovani u bateriju redosledom onih permutacija koje su se nalazile na prvih 700 mesta.

REZULTATI

Obrada podataka je vršena u programima SPSS 24 i JASP Version 0.11.1 (JASP Team, 2019). Za SEM analize korišćen je lavaan paket (Rosseel, 2012) u R okruženju. Korišćen je psych paket (Revelle, 2015) za EFA i paralelnu analizu, a SPSS za EFA uz primenu ML metode (eng. maximum likelihood) za ekstrakciju faktora i varimax rotacije. Za sve modele korišćen je robustni maximum likelihood estimator MLR (Yuan & Bentler, 1999).

Rezultati izvršenih analiza su prikazani u odeljcima koji slede.

Deskriptivna statistika

U tabelama koje slede su prikazani deskriptivni pokazatelji stilova odgovaranja merenih na različite načine, osobina ličnosti i epistemoloških crta.

Tabela 5

Deskripcija skorova ekstremnog stila odgovaranja računatih preko odgovora na ajteme različitih instrumenata

	N	Min	Max	M	SD	Sk	Ku
HEXACO (Ashton i Lee, 2009)	541	0,05	0,85	0,34	0,20	0,56	-0,19
BIDR-6 (Subotić i sar., 2016)	541	0	0,88	0,37	0,23	0,43	-0,43
Odlučnost (Naemi et al., 2009)	541	0	1	0,22	0,25	1,14	0,57
Simplicističko mišljenje (Naemi et al., 2009)	541	0	1	0,36	0,28	0,44	-0,77
SIAS (Pedović i sar., 2019)	541	0	1	0,32	0,28	0,66	-0,47
Skup heterogenih ajtema	541	0	0,90	0,23	0,21	1,12	0,97
Skup heterogenih ajtema u situaciji visokog uloga	541	0	0,80	0,24	0,22	1,06	0,75
Skup heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku istraživanja	541	0	0,89	0,30	0,20	0,83	0,28

Napomena. Sk – skjunis; Ku – kurtosis.

Tabela 6

Deskripcija skorova akviesencije računatih preko odgovora na ajteme različitih instrumenata

	N	Min	Max	M	SD	Sk	Ku
HEXACO (Ashton i Lee, 2009)	541	0	1	0,38	0,10	0,29	1,20
BIDR-6 (Subotić i sar., 2016)	541	0	1	0,41	0,17	0,26	-0,07
Odlučnost (Naemi et al., 2009)	541	0	1	0,48	0,25	0,02	-0,80
Simplicističko mišljenje (Naemi et al., 2009)	541	0	1	0,36	0,26	0,45	-0,59
SIAS (Pedović i sar., 2019)	541	0	1	0,42	0,26	0,35	-0,55
Skup heterogenih ajtema	540	0	1	0,38	0,15	0,30	0,17
Skup heterogenih ajtema u situaciji visokog uloga	541	0	1	0,40	0,15	0,17	0,16
Skup heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku istraživanja	541	0	1	0,42	0,14	0,17	-0,30

Napomena. Sk – skjunis; Ku – kurtozis.

Tabela 7

Deskripcija skorova disakviesencije računatih preko odgovora na ajteme različitih instrumenata

	N	Min	Max	M	SD	Sk	Ku
HEXACO (Ashton i Lee, 2009)	541	0	0,67	0,38	0,10	-0,61	0,61
BIDR-6 (Subotić i sar., 2016)	541	0	0,82	0,37	0,16	-0,06	-0,37
Odlučnost (Naemi et al., 2009)	541	0	0,88	0,24	0,21	0,75	-0,99
Simplicističko mišljenje (Naemi et al., 2009)	541	0	1	0,41	0,29	0,25	-0,58
SIAS (Pedović i sar., 2019)	541	0	1	0,31	0,26	0,55	-0,51
Skup heterogenih ajtema	540	0	0,65	0,29	0,13	0,10	0,07
Skup heterogenih ajtema u situaciji visokog uloga	541	0	0,70	0,28	0,13	0,24	0,75
Skup heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku istraživanja	541	0	0,60	0,33	0,12	-0,03	0,23

Napomena. Sk – skjunis; Ku – kurtozis.

Tabela 8

Deskripcija skorova stila odgovaranja srednje kategorije računatih preko odgovora na ajteme različitih instrumenata

	N	Min	Max	M	SD	Sk	Ku
HEXACO (Ashton i Lee, 2009)	541	0	0,70	0,24	0,12	0,64	0,61
BIDR-6 (Subotić i sar., 2016)	541	0	0,88	0,22	0,15	0,83	1,01
Odlučnost (Naemi et al., 2009)	541	0	1	0,27	0,21	0,60	-0,99
Simplicističko mišljenje (Naemi et al., 2009)	541	0	1	0,22	0,19	0,85	0,41
SIAS (Pedović i sar., 2019)	541	0	1	0,26	0,21	0,76	0,35
Skup heterogenih ajtema	540	0	0,90	0,32	0,17	0,33	-0,22
Skup heterogenih ajtema u situaciji visokog uloga	541	0	1	0,32	0,17	0,41	0,32
Skup heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku istraživanja	541	0	0,80	0,25	0,14	0,48	0,12

Napomena. Sk – skjunis; Ku – kurtosis.

Nakon ovoga, računate su najniže, najviše i prosečne vrednosti, mere disperzije i odstupanja distribucije podataka od normalne za socijalno poželjno odgovaranje, crte ličnosti iz HEXACO modela i epistemološke crte ličnosti Odlučnost, Simplicističko mišljenje i Netolerancija na dvosmislenost. Ovi pokazatelji su prikazani u tabelama koje slede.

Tabela 9

Deskripcija skorova na socijalno poželjnom odgovaranju i dimenzijama ličnosti HEXACO upitnika

	N	Min	Max	M	SD	Sk	Ku
Socijalno poželjno odgovaranje	540	1,65	4,59	3,01	0,47	0,36	-0,13
H – Iskrenost	541	1	5	3,67	0,68	-0,58	0,45
E - Emocionalnost	541	1	5	3,21	0,65	-0,08	-0,10
X – Ekstraverzija	541	1,20	4,90	3,35	0,58	-0,23	0,70
A – Saradljivost	541	1,40	5	3,19	0,57	-0,04	0,22
C – Savesnost	541	1,60	5	3,70	0,63	-0,19	-0,33
O – Otvorenost	541	1	5	3,50	0,74	-0,32	-0,15

Napomena. Sk – skjunis; Ku – kurtosis

Tabela 10

Deskripcija skorova na epistemološkim varijablama

	N	Min	Max	M	SD	Sk	Ku
Odlučnost	541	1.50	5	3,33	0,58	-0,06	0,10
Simplicističko mišljenje	541	1	5	2.89	0,84	0,03	-0,40
Netolerancija na neizvesnost	541	1.14	5	3,15	0,74	0,02	-0,16

Napomena. Sk – skjunis; Ku – kurtosis

U tabeli koja sled su prikazani Pirsonovi koeficijenti korelacije između osobina ličnosti iz HEXACO modela i epistemoloških crta ličnosti. (Tabela 11)

Tabela 11

Korelacije skorova na dimenzijama HEXACO modela i epistemološkim varijablama

Dimenzija	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. H	—								
2. E	0,01	—							
3. X	0,01	-0,08	—						
4. A	0,24***	-0,01	-0,05	—					
5. C	0,25***	0,02	0,21***	-0,05	—				
6. O	0,13**	-0,07	0,10*	0,14**	0,05	—			
7. Odlučnost	-0,09*	-0,09*	0,28***	-0,06	0,05	-0,11*	—		
8. Simplicističko mišljenje	-0,07	0,08	0,02	-0,03	-0,01	-0,34***	0,33***	—	
9. Netolerancija na dvosmislenost	-0,15***	0,16***	-0,03	-0,06	-0,10*	-0,43***	0,23***	0,49***	—

Napomena. * p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001; H – Iskrenost, E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savesnost, O – Otvorenost

Dobijeno je da postoji niska negativna povezanost Odlučnosti sa Iskrenošću i Emocionalnošću, i niska pozitivna veza sa Ekstraverzijom i Otvorenošću. Postoji srednje izražena pozitivna veza između Simplicističkog mišljenja i Savesnosti i Otvorenosti. Netolerancija na dvosmislenost je u pozitivnoj vezi sa Emocionalnošću, a u negativnoj sa Iskrenošću, Savesnošću i Otvorenošću.

Kao što je već pomenuto u odeljku Merenje stilova odgovaranja, preporuka Hea i Van de Vijvera (2014) je da, tamo gde to mogućnosti ispitivanja dozvoljavaju, istraživač koristi više mera nekog stila odgovaranja kako bi se dobili validniji i pouzdaniji indeksi određenog stila odgovaranja. U ovom istraživanju su računati stilovi odgovaranja na više načina. Dve mere stila odgovaranja u ovom radu kod kojih bi, teorijski, najmanji procenat varijanse otpadao na sadržaj ostavljajući samo onaj deo varijanse koji vodi poreklo od stila odgovaranja, su ona mera stila odgovaranja koja je računata, u okviru RIRS pristupa, preko namenski konstruisanog upitnika od 20 ajtema čiji se sadržaji ne preklapaju i ona kod koje je stil odgovaranja računat preko seta od 20 heterogenih (najmanje koreliranih) ajtema izdvojenih iz baterije korišćene u ovom istraživanju. Odlučeno je da će skorovi dobijeni na ova dva načina biti kombinovani i u daljem radu korišćeni u obliku jedinstvenog faktorskog skora za svaki od merenih stilova odgovaranja (ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija i stil odgovaranja srednje kategorije). U tabeli 12 se nalaze deskriptivni pokazatelji ukupnih skorova na navedenim stilovima odgovaranja, a zatim pregled njihovih međusobnih relacija i relacija sa socijalno poželjnim odgovaranjem (tabela 13).

Tabela 12

Deskripcija ukupnih skorova stilova odgovaranja

	N	Min	Max	M	SD	Sk	Ku
Ekstremni stil odgovaranja	540	-1,36	3,76	0	1	0,99	0,68
Akviesencija	540	-2,45	3,80	0	1	0,31	0,29
Disakviesencija	540	-2,79	2,88	0	1	-0,07	-0,18
Stil odgovaranja srednje kategorije	540	-2,06	3,07	0	1	0,25	-0,19

Napomena. Sk – skjunis; Ku – kurtosis;

Tabela 13

Interkorelacije stilova odgovaranja

Stil odgovaranja	1.	2.	3.	4.	5.
1. Ekstremni stil odgovaranja	—				
2. Akviesencija	0,47***	—			
3. Disakviesencija	0,24***	-0,24***	—		
4. Stil odgovaranja srednje kategorije	-0,60***	-0,71***	-0,50***	—	
5. Socijalno poželjno odgovaranje	0,08	0,10*	0,03	-0,11*	—

Napomena. * $p < 0,05$, *** $p < 0,001$;

Dobijeni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna pozitivna korelacija između ekstremnog stila odgovaranja sa jedne sa jedne, i akviesencije i disakviesencije, sa druge strane. Ekstremni stil odgovaranja negativno korelira sa stilom odgovaranja srednje kategorije. Pored toga, akviesencija je pozitivno povezana je pozitivno povezana sa stilom odgovaranja srednje kategorije i socijalno poželjnim odgovaranjem, a negativno sa disakviesencijom, dok stil odgovaranja srednje kategorije negativno korelira sa socijalno poželjnim odgovaranjem.

Stabilnost stilova odgovaranja

Jedna od hipoteza ovog istraživanja je bila da će ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija i umereni stil odgovaranja pokazati stabilnost skorova kroz različite upitnike zadate u bateriji, odnosno različite načine merenja. Kako bi se ovo proverilo, računati su Pirsonovi koeficijenti korelacije za parove procena stilova odgovaranja i intraklasni koeficijent korelacije (ICC) za procenu slaganja skorova na stilovima odgovaranja dobijenih na više načina u globalu. Računat je ICC u okviru dvosmernog mešovitog modela (eng. Two-Way Mixed) za tip apsolutnog slaganja (eng. absolute agreement). Za svaki od stilova odgovaranja su prikazani prvo Pirsonovi koeficijenti korelacije kao pokazatelji slaganja parova skorova na stilovima odgovaranja računatim iz odgovora na ajteme iz različitih upitnika, a zatim su prikazane vrednosti ICC kao mere globalnog slaganja skorova na stilovima odgovaranja računatim iz odgovora na ajteme iz različitih upitnika. Navedeni statistici su računati redom za ekstremni stil odgovaranja, akviesenciju, disakviesenciju i stil odgovaranja srednje kategorije.

Tabela 14

Korelacije skorova na eksternom stilu odgovaranja računatih iz odgovora na ajteme iz različitih upitnika

Upitnik	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. HEXACO (Ashton i Lee, 2009)	—							
2. BIDR-6 (Subotić i sar., 2016)	0,68	—						
3. Odlučnost (Naemi et al., 2009)	0,60	0,57	—					
4. Simplificističko mišljenje (Naemi et al., 2009)	0,51	0,49	0,38	—				
5. SIAS (Pedović i sar., 2019)	0,59	0,49	0,44	0,47	—			
6. Skup heterogenih ajtema	0,74	0,66	0,57	0,51	0,57	—		
7. Skup heterogenih ajtema u situaciji visokog uloga	0,71	0,63	0,54	0,46	0,57	0,86	—	
8. Skup heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku istraživanja	0,87	0,70	0,64	0,51	0,59	0,73	0,69	—

Napomena. Sve korelacije su statistički značajne na nivou $p < 0,001$

Dobijene korelacije su se kretale od $r = 0,38$ (između procena ekstremnog stila odgovaranja dobijenih preko skorova na upitnicima za procenu Simplificističkog mišljenja i Netolerancije na dvosmislenost) do $r = 0,87$ između procena ekstremnog stila odgovaranja dobijenih preko skorova na HEXACO (Ashton & Lee, 2009) upitniku i izračunatih na skupu heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku ovog istraživanja. Prosečna korelacija je iznosila $r = 0,60$.

Tabela 15

Procene slaganja ekstremnog stila odgovaranja računatog preko ajtema iz različitih upitnika. Intraklasni koeficijent korelacije.

	ICC	95% IP	Sig
Pojedinačne mere	0,57	0,51 - 0,62	0,000
Prosečne mere	0,90	0,88 - 0,92	0,000

Napomena. ICC – intraklasni koeficijent korelacije

Rezultati pokazuju da određeni stepen slaganja između skorova na ekstremnom stilu odgovaranja merenih preko ajtema iz različitih upitnika postoji, ali da nije visok ($ICC = 0,57^2$). Ono

² Pojedinačne mere

što možemo videti je da se procene ekstremnog stila odgovaranja u proseku za svaku od ovih procena slažu ($ICC=0,90^3$). Dakle, ni jedan od skorova stilova odgovaranja računatih preko ajtema iz različitih upitnika ne daje sistematski više ili niže rezultate na ekstremnom stilu odgovaranja, međutim, kada su u pitanju pojedinačne mere (slaganje ovde podrazumeva da pojedinačni ispitanici postižu slične rezultate na ekstremnom stilu odgovaranja računatom preko ajtema iz različitih upitnika) ovo slaganje je daleko niže.

Tabela 16

Korelacije skorova na akviesenciji računatih iz odgovora na ajteme iz različitih upitnika

Upitnik	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. HEXACO (Ashton i Lee, 2009)	—							
2. BIDR-6 (Subotić i sar., 2016)	0,34	—						
3. Odlučnost (Naemi et al., 2009)	0,34	0,25	—					
4. Simplicističko mišljenje (Naemi et al., 2009)	0,36	0,14	0,30	—				
5. SIAS (Pedović i sar., 2019)	0,35	0,21	0,19	0,44	—			
6. Skup heterogenih ajtema	0,55	0,33	0,26	0,28	0,31	—		
7. Skup heterogenih ajtema u situaciji visokog uloga	0,56	0,32	0,23	0,24	0,30	0,76	—	
8. Skup heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku istraživanja	0,75	0,43	0,47	0,37	0,29	0,43	0,39	—

Napomena. Sve korelacije su statistički značajne na nivou $p < 0,001$

Korelacije između skorova na akviesenciji dobijenih preko različitih upitnika su se kretale od 0,14 (između skorova sa upitnika za merenje simplicističkog mišljenja i upitnika za merenje socijalno poželjnog odgovaranja) do 0,76 (između skorova na akviesenciji računatih na skupu heterogenih ajtema inicijalno zadatih u bateriji primenjenoj u istraživanju i skorova na akviesenciji računatih na skupu tih heterogenih ajtema u situaciji visokog uloga). Prosečna korelacija između skorova na akviesenciji računatih iz odgovora na ajteme iz različitih upitnika iznosila je 0,36.

³ Prosečne mere

Tabela 17

Procene slaganja akviesencije računate iz odgovora na ajteme iz različitih upitnika. Intraklasni koeficijent korelacije

	ICC	95% IP	Sig
Pojedinačne mere	0,29	0,25 - 0,32	0,000
Prosečne mere	0,76	0,73 - 0,79	0,000

Napomena. ICC – intraklasni koeficijent korelacije

Rezultati pokazuju da određeni stepen slaganja između skorova na akviesenciji računatih iz odgovora na ajteme iz različitih upitnika nizak (ICC = 0,29). Ono što možemo videti je da se procene akviesencije u proseku za svaki od načina procene slažu (ICC = 0,76), međutim, kada su u pitanju pojedinačne mere, slaganje je nisko.

Tabela 18

Korelacije skorova na disakviesenciji računatih iz odgovora na ajteme iz različitih upitnika

Upitnik	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. HEXACO (Ashton i Lee, 2009)	—							
2. BIDR-6 (Subotić i sar., 2016)	0,25	—						
3. Odlučnost (Naemi et al., 2009)	0,29	0,14**	—					
4. Simplicističko mišljenje (Naemi i sar., 2009)	0,42	0,16	0,33	—				
5. SIAS (Pedović i sar., 2019)	0,42	0,19	0,22	0,49	—			
6. Skup heterogenih ajtema	0,50	0,16	0,24	0,30	0,252	—		
7. Skup heterogenih ajtema u situaciji visokog uloga	0,511	0,18	0,20	0,31	0,28	0,77	—	
8. Skup heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku istraživanja	0,72	0,26	0,40	0,33	0,29	0,38	0,38	—

Napomena. **p<0,01, ostale korelacije su statistički značajne na nivou p<0,001

Korelacije između skorova na disakviesenciji dobijenih preko različitih upitnika su se kretale od 0,14 (između skorova na disakviesenciji računatih preko upitnika koji meri odlučnost i skorova na disakviesenciji računatih na BIDR-6 upitniku) do 0,77 (između skorova na disakviesenciji računatih na skupu heterogenih ajtema inicijalno zadatih u bateriji primenjenoj u istraživanju i skorova na disakviesenciji računatih na skupu tih heterogenih ajtema u situaciji

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

visokog uloga). Prosečna korelacija između skorova na ovom stilu odgovaranja merenom na različite načine iznosila je 0,33.

Tabela 19

Procene slaganja disakviesencije računate preko odgovora na ajteme iz različitih upitnika. Intraklasni koeficijent korelacije

	ICC	95% IP	Sig
Pojedinačne mere	0,25	0,21 - 0,29	0,000
Prosečne mere	0,72	0,68 - 0,76	0,000

Napomena. ICC – intraklasni koeficijent korelacije

Rezultati pokazuju daje stepen slaganja između skorova na disakviesenciji računatih iz odgovora na ajteme iz različitih upitnika nizak (ICC = 0,25). Ono što možemo videti je da se procene disakviesencije u proseku za svaki od načina procene slažu (ICC = 0,72), međutim, kada su u pitanju pojedinačne mere slaganje je nisko.

Tabela 20

Korelacije skorova na stilu odgovaranja srednje kategorije računatih iz odgovora na ajteme iz različitih upitnika

Upitnik	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. HEXACO (Ashton i Lee, 2009)	—							
2. BIDR-6 (Subotić i sar., 2016)	0,56	—						
3. Odlučnost (Naemi et al., 2009)	0,51	0,45	—					
4. Simplicističko mišljenje (Naemi et al., 2009)	0,46	0,38	0,34	—				
5. SIAS (Pedović i sar., 2019)	0,46	0,34	0,28	0,32	—			
6. Skup heterogenih ajtema	0,6	0,49	0,39	0,42	0,41	—		
7. Skup heterogenih ajtema u situaciji visokog uloga	0,59	0,48	0,42	0,37	0,46	0,77	—	
8. Skup heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku istraživanja	0,83	0,55	0,53	0,45	0,37	0,56	0,51	—

Napomena. Sve korelacije su statistički značajne na nivou $p < 0,001$

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Korelacije između skorova na stilu odgovaranja srednje kategorije dobijenih preko različitih upitnika su se kretale od 0,28 (između skorova na ovom stilu računatih preko upitnika koji meri odlučnost i onih računatih na SIAS upitniku) do 0,83 (između skorova stila odgovaranja srednje kategorije računatih na skupu heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku istraživanja i onih računatih na ajteima HEXACO upitnika). Prosečna korelacija između skorova na stilu odgovaranja srednje kategorije merenih na različite načine iznosila je 0,48.

Tabela 21

Procene slaganja stila odgovaranja srednje kategorije računatog iz odgovora na ajteime iz različitih upitnika. Intraklasni koeficijent korelacije

	ICC	95% IP	Sig
Pojedinačne mere	0,42	0,38 - 0,46	0,000
Prosečne mere	0,85	0,83 - 0,87	0,000

Napomena. ICC – intraklasni koeficijent korelacije

Rezultati pokazuju da je stepen slaganja između skorova na stilu odgovaranja srednje kategorije dobijenih iz odgovora na ajteime iz različitih upitnika srazmerno nizak (ICC = 0,42). Ono što možemo videti je da se procene ovog stila, u proseku, na svakom od upitnika slažu (ICC = 0,85), međutim, kada su u pitanju pojedinačne mere, slaganje je niže.

Pored predstavljenih „parcijalizovanih“ načina računanja skorova za stilove odgovaranja preko sumativnih skorova za svaki od korišćenih instrumenata posebno, analizirano je i slaganje između dva načina računanja stila odgovaranja – tradicionalnog (preko prebrojavanja koliko je ispitanik puta dao vrstu odgovora karakterističnu za određeni stil odgovaranja) i RIRS (gde je određeni stil odgovaranja računat preko odgovora na skupove heterogenih ajtema).

Svi ajteimi zadati u bateriji, sem onih koji predstavljaju skup heterogenih ajtema namenski zadatih za računanje različitih stilova odgovaranja, su rekodirani za svaki od stilova odgovaranja i njihovim sumiranjem i deljenjem sa brojem tih ajtema se došlo do skorova na stilovima odgovaranja u okviru tradicionalnog, sumativnog pristupa merenju. Kao mera stila odgovaranja računata u okviru RIRS pristupa uzeta je vrednost ukupnih skorova na stilovima odgovaranja (računata iz skupa heterogenih ajtema namenjenih merenju stila odgovaranja i skupa heterogenih ajtema izdvojenih iz baterije ovog istraživanja).

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Rezultati slaganja ova dva načina procene stilova odgovaranja se nalaze u sledećoj tabeli (Tabela 22).

Tabela 22

Rezultati slaganja stilova odgovaranja dobijenih preko sumativnog i RIRS pristupa. Pirsonovi koeficijenti korelacije

			R
SumESO	-	ESO RIRS	0,95
SumAKV	-	AKV RIRS	0,89
SumDAKV	-	DAKV RIRS	0,83
SumSOSK	-	SSO RIRS	0,91

Napomena. Sve korelacije su značajne na nivou $p < 0,000$; Varijable sa prefiksom „Sum“ su dobijene računanjem u okviru sumativnog pristupa a u koloni pored njih su prikazane one izračunate u okviru RIRS pristupa; ESO – ekstremni stil odgovaranja, AKV – akviesencija, DAKV – disakviesencija, SOSK – stil odgovaranja srednje kategorije

Iz dobijenih rezultata možemo zaključiti da postoji visoko slaganje dva metoda procene stilova odgovaranja. Međutim, kako je drugi skup heterogenih ajtema korišćenih u okviru RIRS pristupa sadržan u skupu ajtema na kojima su prebrojavanjem računati stilovi odgovaranja, ova analiza je ponovljena, ali ovaj put u procenu stila odgovaranja nisu uključeni ajtemi koji su već uključeni u računanje skorova stilova odgovaranja preko tradicionalnijeg pristupa. Dobijeni rezultati su prikazani u tabeli 23.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Tabela 23

Rezultati slaganja stilova odgovaranja dobijenih preko sumativnog i RIRS pristupa bez preklapajućih ajtema. Pirsonovi koeficijenti korelacije

	R
SumESO - ESO RIRS	0,88
SumAKV - AKV RIRS	0,77
SumDAKV - DAKV RIRS	0,71
SumSSO - SSO RIRS	0,81

Napomena. Sve korelacije su značajne na nivou $p < 0,000$; Varijable sa prefiksom „Sum“ su dobijene računanjem u okviru sumativnog pristupa a u kolumni pored njih su prikazane one izračunate u okviru RIRS pristupa; ESO – ekstremni stil odgovaranja, AKV – akviesencija, DAKV – disakviesencija, SOSK – stil odgovaranja srednje kategorije

Pored ovoga, proveravano je da li skorovi na ispitivanim stilovima odgovaranja pokazuju slaganje kroz različite predmete merenja u okviru istog upitnika. Da bi se ovo proverilo računati su Pirsonovi koeficijenti korelacije između parova procena stilova odgovaranja na dimenzijama HEXACO upitnika, a nakon toga računat je intraklasni koeficijent korelacije kako bi se procenio stepen slaganja procena stilova odgovaranja preko odgovora na ajteme za merenje svake od šest osobina ličnosti iz ovog upitnika.

Tabela 24

Korelacije skorova na ekstremnom stilu odgovaranja računatih iz odgovora na ajteme različitih imenzija HEXACO upitnika

Dimenzija:	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. H	—					
2. E	0,50	—				
3. X	0,53	0,65	—			
4. A	0,56	0,64	0,69	—		
5. C	0,59	0,60	0,63	0,62	—	
6. O	0,48	0,51	0,59	0,59	0,52	—

Napomena. Sve korelacije su statistički značajne na nivou $p < 0,001$; H – Iskrenost, E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – Savesnost, O – Otvorenost

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Najniža korelacija između skorova ekstremnog stila odgovaranja računatih preko odgovora na ajteme iz različitih predmeta merenja HEXACO upitnika je zabeležena između skorova na ekstremnom stilu odgovaranja računatim preko odgovora na pitanja iz domena osobina H i O ($r=0,48$) a najviša između skorova na ekstremnom stilu odgovaranja računatim preko odgovora na pitanja iz domena osobina A i X ($r = 0,69$). Prosečna korelacija je iznosila 0,58.

Tabela 25

Procene slaganja ekstremnog stila odgoavaranja računatog iz ajtema na različitim dimenzijama HEXACO upitnika. Intraklasni koeficijent korelacije

	ICC	95% IP	Sig
Pojedinačne mere	0,53	0,46 - 0,59	0,000
Prosečne mere	0,87	0,83 - 0,90	0,000

Napomena. ICC – intraklasni koeficijent korelacije

Rezultati pokazuju da određeni stepen slaganja između skorova na ekstremnom stilu odgovaranja dobijenih na različite načine postoji, ali da nije visok ($ICC = 0,53$). Ono što možemo videti je da se procene ekstremnog stila odgovaranja u proseku za svaki od načina procene slažu ($ICC=0,87$).

Tabela 26

Korelacije skorova na akviesenciji računatih iz odgovora na ajteme različitih dimenzija HEXACO upitnika

Dimenzija:	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. H	—					
2. E	0,25	—				
3. X	0,17	0,29	—			
4. A	0,26	0,36	0,35	—		
5. C	0,28	0,34	0,30	0,31	—	
6. O	0,28	0,26	0,21	0,34	0,26	—

Napomena. Sve korelacije su statistički značajne na nivou $p < 0,001$; H – Iskrenost, E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – Savesnost, O – Otvorenost

Najniža korelacija između skorova akviesencije računatih preko odgovora na ajteme iz različitih predmeta merenja HEXACO upitnika je zabeležena između skorova na akviesenciji

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

računatih preko odgovora na pitanja iz domena osobina X i H ($r = 0,17$), a najviša između skorova na akviesenciji računatih preko odgovora na pitanja iz domena osobina A i H ($r = 0,36$). Prosečna korelacija je iznosila $Mr = 0,28$.

Tabela 27

Procene slaganja akviesencije računate iz ajtema na različitim dimenzijama HEXACO upitnika. Intraklasni koeficijent korelacije

	ICC	95% IP	Sig
Pojedinačne mere	0,28	0,24 - 0,32	0,000
Prosečne mere	0,70	0,66 - 0,74	0,000

Napomena. ICC – intraklasni koeficijent korelacije

Rezultati pokazuju da je stepen slaganja između skorova na akviesenciji dobijenih na različite načine nizak ($ICC = 0,28$). Ono što možemo videti je da se procene akviesencije u proseku za svaki od načina procene slažu, iako je to slaganje neznatno ispod referentne vrednosti 0,7 ($ICC = 0,70$).

Tabela 28

Korelacije skorova na disakviesenciji računatih iz odgovora na ajteme različitih dimenzija HEXACO upitnika

Dimenzija:	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. H	—					
2. E	0,20	—				
3. X	0,24	0,30	—			
4. A	0,17	0,33	0,36	—		
5. C	0,29	0,31	0,36	0,29	—	
6. O	0,22	0,36	0,27	0,21	0,27	—

Napomena. Sve korelacije su statistički značajne na nivou $p < 0,001$; H – Iskrenost, E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – Savesnost, O – Otvorenost

Najniža korelacija između skorova disakviesencije računatih preko odgovora na ajteme iz različitih predmeta merenja HEXACO upitnika je zabeležena između skorova na disakviesenciji

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

računatih preko odgovora na pitanja iz domena osobina A i H ($r = 0,17$), a najviša između skorova na disakviesenciji računatih preko odgovora na pitanja iz domena osobina A i X ($r = 0,36$). Prosečna korelacija je iznosila 0,28.

Tabela 29

Procene slaganja disakviesencije računate iz ajtema na različitim dimenzijama HEXACO upitnika. Intraklasni koeficijent korelacije

	ICC	95% IP	Sig
Pojedinačne mere	0,25	0,21 - 0,30	0,000
Prosečne mere	0,67	0,61 - 0,72	0,000

Napomena. ICC – intraklasni koeficijent korelacije

Rezultati pokazuju da je stepen slaganja između skorova disakviesencije dobijenih na različite načine nizak (ICC = 0,25). Ono što možemo videti je da se procene disakviesencije u proseku za svaki od načina procene slažu, iako je to slaganje malo ispod referentne vrednosti 0,7 (ICC = 0,67).

Tabela 30

Korelacije skorova na stilu odgovaranja srednje kategorije računatih iz odgovora na ajteme različitih dimenzija HEXACO upitnika

Dimenzija:	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. H	—					
2. E	0,27	—				
3. X	0,33	0,36	—			
4. A	0,37	0,43	0,44	—		
5. C	0,29	0,37	0,38	0,32	—	
6. O	0,26	0,38	0,32	0,37	0,25	—

Napomena. Sve korelacije su statistički značajne na nivou $p < 0,001$; H – Iskrenost, E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – Savesnost, O – Otvorenost

Najniža korelacija između skorova stila odgovaranja srednje kategorije računatih preko odgovora na ajteme iz različitih predmeta merenja HEXACO upitnika je zabeležena između skorova na stilu odgovaranja srednje kategorije računatih preko odgovora na pitanja iz domena

osobina O i C ($r = 0,25$), a najviša između skorova računatih preko odgovora na pitanja iz domena osobina A i X ($r = 0,44$). Prosečna korelacija je iznosila $M_r = 0,34$.

Tabela 31

Procene slaganja stila odgovaranja srednje kategorije računatog iz ajtema na različitim dimenzijama HEXACO upitnika. Intraklasni koeficijent korelacije

	ICC	95% IP	Sig
Pojedinačne mere	0,33	0,29 - 0,37	0,000
Prosečne mere	0,75	0,71 - 0,78	0,000

Napomena. ICC – intraklasni koeficijent korelacije

Rezultati pokazuju da je stepen slaganja između skorova na stilu odgovaranja srednje kategorije dobijenih na različite načine nizak ($ICC = 0,33$). Ono što možemo videti je da se prosečne procene ovog stila za svaki od načina procene slažu ($ICC = 0,75$).

Kao što je već pomenuto u odeljku Merenje stilova odgovaranja, preporuka Hea i Van de Vijvera (2014) je da, tamo gde to mogućnosti ispitivanja dozvoljavaju, istraživač upotrebi više načina merenja nekog stila odgovaranja sa ciljem dobijanja validnijih i pouzdanijih indeksa određenog stila odgovaranja. Dva načina računanja stilova odgovaranja u ovom radu kod kojih bi, teorijski, najmanji procenat varijanse otpadao na sadržaj ostavljajući samo onaj deo varijanse koji vodi poreklo od stila odgovaranja su ona izvršena u okviru RIRS pristupa (računanje stilova odgovaranja preko stavki iz namenski konstruisanog upitnika od 20 ajtema čiji se sadržaji ne preklapaju i računanje stilova odgovaranja preko seta od 20 heterogenih (najmanje koreliranih) ajtema izdvojenih iz baterije korišćene u ovom istraživanju). Skorovi dobijeni na ova dva načina su kombinovani i u daljem radu korišćeni u obliku jedinstvenog faktorskog skora za svaki od merenih stilova odgovaranja (ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija i stil odgovaranja srednje kategorije). U tabeli 32 se nalaze deskriptivni pokazatelji ukupnih skorova na navedenim stilovima odgovaranja, a zatim pregled njihovih međusobnih relacija (tabela 33).

Tabela 32

Deskripcija ukupnih skorova stilova odgovaranja

	N	Min	Max	M	SD	Sk	Ku
Ekstremni stil odgovaranja	540	-1,36	3,76	0	1	0,99	0,68
Akviesencija	540	-2,45	3,80	0	1	0,31	0,29
Disakviesencija	540	-2,79	2,88	0	1	-0,07	-0,18
Stil odgovaranja srednje kategorije	540	-2,06	3,07	0	1	0,25	-0,19

Napomena. Sk – skjunis; Ku – kurtosis

Tabela 33

Međusobne korelacije stilova odgovaranja. Pirsonov koeficijent korelacije

	1	2	3	4	5
1. Ekstremni stil odgovaranja	—				
2. Akviesencija	0,472***	—			
3. Disakviesencija	0,244***	-0,240***	—		
4. Stil odgovaranja srednje kategorije	-0,595***	-0,710***	-0,504***	—	
5. Socijalno poželjno odgovaranje	0,079	0,102*	0,029	0,111*	—

Napomena. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

Dobijeni rezultati pokazuju da ekstremni stil razgovaranja pozitivno korelira sa akviesencijom i disakviesencijom a negativno sa stilom odgovaranja srednje kategorije. Akviesencija je negativno korelirala sa disakviesencijom i stilom odgovaranja srednje kategorije, a pozitivno sa socijalno poželjnim odgovaranjem. Zabeležena je i statistički značajna negativna korelacija između disakviesencije i stila odgovaranja srednje kategorije, dok su stil odgovaranja srednje kategorije bili u pozitivnoj korelaciji.

Ispitivanje postojanja opšteg stila odgovaranja na srpskom uzorku

U originalnom istraživanju Hea i Van de Vivjera (2013), analizom glavih koponenti nad ekstremnim stilom odgovaranja, akviesencijom, stilom odgovaranja srednje kategorije i socijalno poželjnog odgovaranja ekstrahovan je opšti stil odgovaranja. Ekstremni stil odgovaranja i socijalno poželjno odgovaranje su bili negativni, a akviesencija i stil odgovaranja srednje kategorije pozitivni indikatori generalnog stila odgovaranja. U kasnijim istraživanjima istih autora (2014), iz opšteg stila odgovaranja je isključena akviesencija. Ovo je urađeno zbog njenog donekle neodređenog statusa koji je posledica različitih operacionalizacija u prošlosti. Kada se akviesencija operacionalizuje kao broj ili proporcija odgovora koji predstavljaju pozitivan kraj skale procene, ona je u konfundaciji sa ekstremnim stilom odgovaranja, a ako se pak iz njene operacionalizacije isključe ove vrednosti sa pozitivnog kraja skale, to rezultira nejasnim značenjem akviesencije.

Kako bi se postojanje opšteg stila odgovaranja proverilo proverilo, eksplorativnom analizom glavnih komponenti ekstrahovan je jedan faktor sa navedenim stilovima kao indikatorima koji objašnjava 55,34 % varijanse.

Tabela 34

Faktorska zasićenja. Faktor opšteg stila odgovaranja

	Opšti stil odgovaranja
Ekstremni stil odgovaranja	0,79
Akviesencija	0,85
Stil odgovaranja srednje kategorije	-0,91
Socijalno poželjno odgovaranje	0,21

Ono što možemo videti (Tabela 34) je da su zasićenja ekstremnog stila odgovaranja, stila odgovaranja srednje kategorije i socijalno poželjnog odgovaranja u skladu sa teorijskim očekivanjima, dok akviesencija u ovom slučaju predstavlja pozitivan indikator opšteg stila odgovaranja. Međutim, sami autori u kasnijem radu (He i Van De Vijver, 2015) izbacuju akviesenciju zbog njenog problematičnog statusa i predlažu rešenje koje se sastoji od stila odgovaranja srednje kategorije, ekstremnog stila odgovaranja i socijalno poželjnog odgovaranja, gde je stil odgovaranja srednje kategorije negativan, a ekstremni stil odgovaranja i socijalno poželjno odgovaranje su pozitivni indikatori opšteg stila odgovaranja.

U našem istraživanju ovako ekstrahovan faktor objašnjava 54,13% varijanse. U tabeli 35. su prikazana faktorska zasićenja stilova odgovaranja.

Tabela 35

Faktorska zasićenja. Faktor opšteg stila odgovaranja bez akviesencije kao indikatora

	Opšti stil odgovaranja
Ekstremni stil odgovaranja	0,88
Stil odgovaranja srednje kategorije	-0,88
Socijalno poželjno odgovaranje	0,27

Dobijeni rezultati (Tabela 35) pokazuju da ekstremni stil odgovaranja i socijalno poželjno odgovaranje predstavljaju pozitivne, dok stil odgovaranja srednje kategorije predstavlja negativan indikator opšteg stila odgovaranja. Faktorska struktura opšteg stila odgovaranja iz originalnog istraživanja se replikovala u našem – Takerov koeficijent kongruencije struktura faktora opšteg stila odgovaranja detektovanih u našem i u istraživanju Hea i Van de Vijvera (2015) iznosi 0,993.

Nakon ovoga predložena je struktura opšteg stila odgovaranja u okviru konfirmatorne faktorske analize. Najpre, specifikovan je hijerarhijski model opšteg stila odgovaranja koji je nakon respecifikacija koje su za cilj imale modelovanje početnog misfita (a u skladu sa teorijskim postavkama modela) pokazao zadovoljavajući fit. Ove respecifikacije su se sastojale iz dodavanja koreliranih reziduala između indikatora Srednjeg stila odgovaranja i ekstremnog stila odgovaranja koji potiču iz istog ajtemskog materijala, odnosno iz istih instrumenata. Identifikacija modela je postignuta ograničavanjem faktorskih zasićenja ekstremnog stila odgovaranja i stila odgovaranja srednje kategorije na jednake vrednosti (zbog toga što su sami stilovi modelovani iz samo dva indikatora po faktoru). Fit ovako specifikovanog modela iznosio je (MLR $\chi^2(2) = 4,786$, $p = 0,091$; RMSEA = 0,051 (90% IP = 0,000 - 0,124), CFI = 0,997, TLI = 0,986). Slike modela pre i nakon respecifikacije pogledati u prilogu br. 8.

U sledećem koraku, isti model je testiran MG-CFA analizom zarad testiranja konfiguralne invarijantnosti. Fit ovako specifikovanog modela bio je zadovoljavajući (MLR $\chi^2(2) = 2,696$, $p = 0,260$; RMSEA = 0,036 (90% IP = 0,000 - 0,120), CFI = 0,999, TLI = 0,993). Ovako specifikovan model ipak posedovao je najmanju svojsvenu vrednost blizu nule što može upozoravati na

probleme sa identifikacijom modela. Kako ovako specifikovan model nije mogao da bude procenjen (problem sa konvergencijom modela) nakon ograničavanja faktorskih zasićenja na jednake vrednosti između grupa (prilikom specifikacije invarijantnosti mernih jedinica), a kako je ovakav model neophodan za poređenje nested modela – svi nivoi merne invarijantnosti su procenjivani bez koreliranih reziduala. Dakle, najpre je sam model konfiguralne invarijantnosti specifikovan bez koreliranih reziduala, a potom je to učinjeno sa ostalim nivoima tetiranja ekvivalentnosti. Fit ostalih multigrupnih modela za različite nivoe invarijantnosti dat je u tabeli 36.

Iako je sam proces testiranja bio donekle opterećen problemima identifikacije i konvergencije modela, rezultati dobijeni preko razlike fit indeksa (Cheung i Rensvold, 2002) i skaliranim hi kvadrat testom za razliku modela (Satorra i Bentler, 2001) idu u prilog skalarnoj invarijantnosti opšteg stila odgovaranja na uzorcima ispitanika muškog i ženskog pola.

Tabela 36

Testiranje merne invarijantnosti opšteg stila odgovaranja na uzorcima ispitanika muškog i ženskog pola

Nivo invarijantnosti	MLR χ^2	df	CFI	TLI	RMSEA	RMSEA (90% IP)	Δ SB χ^2 (df)	p
Konfiguralna	104,688	6	0,901	0,671	0,250	0,207 - 0,296		
Metrijska	113,618	10	0,896	0,792	0,199	0,165 - 0,234	9,469	0,05
Skalarna	112,746	12	0,899	0,832	0,179	0,148 - 0,211	206,085	0,056

Napomena. p označava značajnost Satorra-Bentler skalirane razlike hi-kvadrata između dva „nested“ modela Δ SB χ^2 (df). U prikazanim analizama nije korišćen Full information ML usled problema sa kovergencijom.

Individualne razlike u stilovima odgovaranja

Iako primarni fokus ovog istraživanja nije bio ispitivanje stilova odgovaranja kao faktora greške merenja, provereno je da li postoji efekat stila odgovaranja na skorove na osobinama ličnosti iz HEXACO modela i epistemoloških varjabli kao konstrukata merenih u ovom istraživanju. Prvo je linearnom regresijom odstranjen efekat opšteg stila odgovaranja iz varijabli osobina ličnosti i epistemoloških varijabli tako što je opšti stil odgovaranja unet kao prediktor a

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

osobine ličnosti kao kriterijumi, nakon čega su sačuvani rezidualizovani skorovi varijabli osobina ličnosti i epistemoloških varijabli. Računate korelacije varijabli osobina ličnosti i epistemoloških varijabli sa njihovim „parnjacima" oslobođenim od efekata opšteg stila odgovaranja (Tabela 37).

Tabela 37

Efekat opšteg stila odgovaranja na procene osobina ličnosti iz HEXACO modela i epistemoloških varijabli

	<i>R</i>
ZH – H	1,00
ZE – E	1,00
ZX – X	0,99
ZA – A	1,00
ZC – C	0,99
ZO – O	0,99
ZSIAS – SIAS	0,99
ZSM – SM	0,99
ZOdlučnost - Odlučnost	0,96

Napomena. Varijable sa početnom oznakom *Z* predstavljaju rezidualizovane skorove za efekte stila odgovaranja. H - Iskrenost, E - Emocionalnost, X - Ekstraverzija, A - Saradljivost, C - Savesnost, SIAS - Netolerancija na dvosmislenost, SM - Simplicističko mišljenje. *r* – Pearsonov koeficijent korelacije

Relacije sociodemografskih varijabli i stilova odgovaranja

Ispitivano je postojanje razlika u izraženosti ekstremnog stila odgovaranja, akviesencije, disakviesencije, stila odgovaranja srednje kategorije, opšteg stila odgovaranja i SPO kod ispitanika različitog pola. Ovo ispitivanje je vršeno t-testom za nezavisne uzorke. Pre testiranja ovih razlika proverena je merna invarijantnost za varijable socijalno poželjnog odgovaranja i opšteg stila odgovaranja kao stila u čiji sastav ulaze i ekstremni stil odgovaranja i stil odgovaranja srednje kategorije. Rezultati ovog testiranja su kod socijalno poželjnog odgovaranja su prikazani u delu u kome se opisuju instrumenti, konkretno BIDR-6 (Subotić i sar, 2006a) a za opšti stil odgovaranja u odeljku Ispitivanje postojanja opšteg stila odgovaranja i pokazuju postojanje merne

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

invarijantnosti testiranih stilova odgovaranja za uzorke različitog pola. Merna invarijantnosti po polu za akviesenciju i disakviesenciju nije proveravana jer su ovi predmeti merenja modelovani iz dva indikatora što onemogućava identifikaciju modela, ali kako oni po svojoj prirodi predstavljaju manifestacije ekstremnog stila odgovaranja verovatno je da i oni pokazuju mernu invarijantnost.

Statistički značajne razlike u pogledu izraženosti ekstremnog stila odgovaranja, akviesencije, disakviesencije, stila odgovaranja srednje kategorije i opšteg stila odgovaranja po polu su ispitivane t-testom za nezavisne uzorke. Dobijeni rezultati su pokazali da razlike u pogledu ovih stilova između ispitanika različitog pola nisu detektovane.

U sledećem koraku je računanjem Pirsonovih koeficijenata korelacije proveravano postojanje veza između socioekonomskog statusa, intelektualnih sposobnosti, starosti i obrazovanja i stilova odgovaranja. Dobijeni rezultati su prikazani u tabeli koja sledi (Tabela 38)

Tabela 38

Korelacije stilova odgovaranja sa sociodemografskim varijablama iz ovog istraživanja

	Socijalni status	Intelektualne sposobnosti	Starost	Obrazovanje	Obrazovanje korigovano za starost
Ekstremni stil odgovaranja	-0,09	-0,04	-0,07	-0,05	-0,05
Akviesencija	-0,11**	-0,10*	0,05	-0,10*	-0,09*
Disakviesencija	0,18***	0,06	-0,24***	0,05	0,03
Stil odgovaranja srednje kategorije	-0,03	0,04	0,13**	0,05	0,06
Socijalno poželjno odgovaranje	0,16**	-0,04	-0,10*	0,03	0,06
Opšti stil odgovaranja	-0,01	-0,05	-0,12**	-0,05	0,06

Napomena. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Dobijeni rezultati su pokazali da ekstreni stil odgovaranja ne korelira značajno ni sa jednom od ovde ispitivanih sociodemografskih varijabli. Ispitanici nižeg socioekonomskog statusa (nižih intelektualnih sposobnosti i nižeg obrazovanja ispoljavaju više skorove na akviesenciji. Disakviesencija je izraženija kod ljudi višeg socijalnog statusa i negativno povezana sa starošću. Stil odgovaranja srednje kategorije je u pozitivnoj korelaciji sa starošću ispitanika. Socijalno

poželjno odgovaranje je u pozitivnoj korelaciji sa socioekonomskim statusom i starošću. Opšti stil odgovaranja je u negativnoj korelaciji sa starošću.

Predviđanje stilova odgovaranja na osnovu epistemoloških crta ličnosti i crta ličnosti iz HEXACO modela

Relacije epistemoloških crta i osobina ličnosti sa jedne strane, i stilova odgovaranja sa druge strane, su ispitivane tako što je proveren niz hijerarhijskih modela višestruke regresije sa svakim od stilova odgovaranja, ispitivanih u ovom istraživanju, kao kriterijumom. Epistemološke crte (Netolerancija na dvosmislenost, Simplicističko mišljenje i Odlučnost), kao varijable koje predstavljaju ličnosne konstrukte koji se odnose na to kako ljudi obrađuju i reaguju na informacije, su unete u prvom koraku, dok su u drugom dodate osobine ličnosti iz HEXACO modela (Poštenje, Emocionalnost, Ekstraverzija, Saradljivost, Savesnost i Otvorenost). Matrica korelacija nezavisnih varijabli pokazuje da ne postoje visoke korelacije između njih (Tabela 39), a parametri koji bi ukazali na eventualnu kolinearnost prediktora (Tolerance i VIF) imaju zadovoljavajuće vrednosti (Coakes, 2005; Thompson et al., 2017). Zbog preglednosti, u tabelama koje slede su prikazani samo statistički značajni prediktori iz modela, dok se kompletne tabele mogu videti u prilogu br. 9. Rezultati hijerarhijske višestruke regresije sa ekstremnim stilom odgovaranja kao kriterijumom su prikazani u tabeli 40.

Tabela 39
Korelacije između nezavisnih varijabli

	Odlučnost	Simplicističko mišljenje	Netolerancija na dvosmislenost
H - Iskrenost	-0,09*	-0,07	-0,15***
E - Emocionalnost	-0,09*	0,08	0,16***
X - Ekstraverzija	0,28***	0,02	-0,03
A - Saradljivost	-0,06	-0,03	-0,06
C - Savesnost	0,05	-0,01	-0,10*
O - Otvorenost	-0,11*	-0,34***	-0,43***

Napomena. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; SM – Simplicističko mišljenje, SIAS – netolerancija na dvosmislenost

Tabela 40

Rezultati hijerarhijske linearne regresije sa ekstremnim stilom odgovaranja kao kriterijumom

Prediktor	<i>b</i>	<i>B</i>	<i>sr</i> ²	<i>r</i>	Fit
(Intercept)	-1,99**				
Simplicističko mišljenje	0,17**	0,14	0,01	0,22**	
Odlučnost	0,50**	0,29	0,07	0,33**	
					<i>R</i> ² = 0,121** 95% IP[0,07; 0,17]
(Intercept)	-3,40**				
Simplicističko mišljenje	0,18**	0,15	0,02	0,22**	
Odlučnost	0,49**	0,28	0,06	0,33**	
Savesnost	0,19**	0,12	0,01	0,13**	
Otvorenost	0,14*	0,10	0,01	0,02	
					<i>R</i> ² = 0,144** 95% IP[0,08; 0,19]
					$\Delta R^2 = 0,022^*$ 95% IP[-0,00; 0,05]

Napomena. Stat. značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. β - standardizovani regresioni koeficijent. *sr*² - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* - korelacija između prediktora i kriterijuma. IP - interval poverenja; * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$.

Rezultati analize u prvom koraku su pokazali da postoji statistički značajan zajednički efekat Netolerancije nadvosmislenost, Simplicističkog mišljenja i Odlučnosti na ekstremni stil odgovaranja ($F(3, 536) = 24,618, p < 0,001$), od kojih su Simplicističko mišljenje i Odlučnost bili značajni. Model dobijen u drugom koraku, nakon dodavanja osobina ličnosti iz HEXACO modela, pokazao je da postoji statistički značajan zajednički efekat analiziranih osobina na ekstremnom stilu odgovaranja ($F(9, 530) = 9,873, p < 0,001$). U ovom modelu su, pored Simplicističkog mišljenja i Odlučnosti, značajni prediktori ekstremnog stila odgovaranja bili Savesnost i

Otvorenost. U sledećem koraku (Tabela 41) je proveravan efekat istih nezavisnih varijabli na akviesenciju.

Tabela 41

Rezultati hijerarhijske linearne regresije sa akviesencijom kao kriterijumom

Prediktor	<i>b</i>	<i>B</i>	<i>sr</i> ²	<i>R</i>	Fit
(Intercept)	-2,68**				
SIAS	0,21**	0,16	0,02	0,27**	
SM	0,12*	0,10	0,01	0,27**	
Odlučnost	0,50**	0,29	0,07	0,36**	
					<i>R</i> ² = 0,174** 95% IP [0,12; 0,23]
(Intercept)	-5,42**				
SIAS	0,34**	0,25	0,04	0,27**	
SM	0,19**	0,16	0,02	0,27**	
Odlučnost	0,48**	0,28	0,06	0,36**	
Saradljivost	0,22**	0,13	0,01	0,12**	
Otvorenost	0,43**	0,32	0,08	0,14**	
					<i>R</i> ² = 0,286** ΔR^2 = 0,112** 95% IP [0,07; 0,16]

Napomena. Stat. značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *β* - standardizovani regresioni koeficijent. *sr*² - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* - korelacija između prediktora i kriterijuma. IP - interval poverenja; * *p* < 0,05. ** *p* < 0,01.

Rezultati analize u prvom koraku su pokazali da postoji statistički značajan zajednički efekat Netolerancije na dvosmislenost, Simplicističkog mišljenja i Odlučnosti na akviesenciju ($F(3, 536) = 37,624$, $p < 0,001$), gde sve navedene osobine predstavljaju statistički značajne prediktore akviesencije. Model dobijen u drugom koraku, nakon dodavanja osobina ličnosti iz HEXACO modela, pokazao je da postoji statistički značajan zajednički efekat analiziranih osobina

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

na akviesenciju ($F(9, 530) = 23,639$, $p < 0,001$). U ovom modelu su pored epistemoloških varijabli značajni prediktori akviesencije bili Saradljivost i Otvorenost. U sledećem koraku (Tabela 42) je proveravan efekat istih nezavisnih varijabli na disakviesenciju.

Tabela 42

Rezultati hijerarhijske linearne regresije sa disakviesencijom kao kriterijumom

Prediktor	<i>b</i>	<i>B</i>	<i>sr</i> ²	<i>R</i>	Fit
(Intercept)	1,86**				
Netolerancija na dvosmislenost	-0,18**	-0,13	0,01	-0,26**	
Simplicističko mišljenje	-0,24**	-0,20	0,03	-0,30**	
Odlucnost	-0,18*	-0,10	0,01	-0,20**	
					$R^2 = 0,117^{**}$ 95% IP [0,07; 0,17]
(Intercept)	1,98**				
Netolerancija na dvosmislenost	-0,19**	-0,14	0,01	-0,26**	
Simplicističko mišljenje	-0,27**	-0,23	0,04	-0,30**	
Odlucnost	-0,20*	-0,11	0,01	-0,20**	
Saradljivost	-0,15*	-0,09	0,01	-0,08	
Savesnost	0,31**	0,20	0,03	0,20**	
Otvorenost	-0,14*	-0,10	0,01	0,05	
					$R^2 = 0,172^{**}$ $\Delta R^2 = 0,055^{**}$ 95% IP [0,02; 0,09]

Napomena. Stat. Značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *β* - standardizovani regresioni koeficijent. *sr*² - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* - korelacija između prediktora i kriterijuma. IP - interval poverenja; * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$.

Rezultati analize u prvom koraku su pokazali da postoji statistički značajan zajednički efekat Netolerancije nadvosmislenost, Simplicističkog mišljenja i Odlučnosti na disakviesenciju ($F(3, 536) = 23,648$, $p < 0,001$), gde sve navedene osobine predstavljaju statistički značajne

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

prediktore. Model dobijen u drugom koraku, nakon dodavanja osobina ličnosti iz HEXACO modela, pokazao je da postoji statistički značajan zajednički efekat analiziranih osobina na disakviesenciju ($F(9, 530) = 12,238$, $p < 0,001$). U ovom modelu su, pored epistemoloških varijabli, značajni prediktori disakviesencije bili Saradljivost, Savesnost i Otvorenost. U sledećem koraku (Tabela 43) je proveravan efekat istih nezavisnih varijabli na stil odgovaranja srednje kategorije.

Tabela 43

Rezultati hijerarhijske linearne regresije sa stilom odgovaranja srednje kategorije kao kriterijumom

Prediktor	<i>B</i>	β	sr^2	<i>r</i>	Fit
(Intercept)	1,03**				
Odlučnost	-0,31**	-0,18	0,03	-0,17**	
					$R^2 = 0,032^{**}$ 95% IP [0,01; 0,06]
(Intercept)	3,44**				
Netolerancija na dvosmislenost	-0,16*	-0,12	0,01	-0,06	
Odlučnost	-0,28**	-0,16	0,02	-0,17**	
Savesnost	-0,17*	-0,11	0,01	-0,11*	
Otvorenost	-0,29**	-0,21	0,04	-0,16**	
					$R^2 = 0,087^{**}$ $\Delta R^2 = 0,055^{**}$ 95% IP [0,02; 0,09]

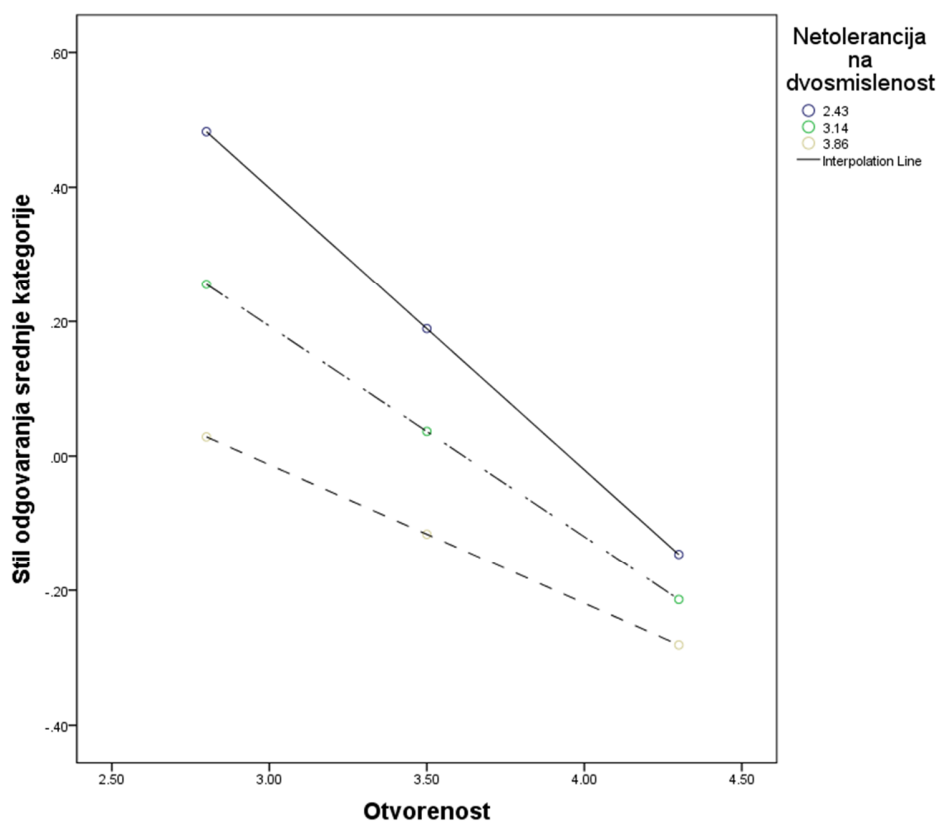
Napomena. Stat. značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. β - standardizovani regresioni koeficijent. sr^2 - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* - korelacija između prediktora i kriterijuma. IP - interval poverenja; * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$.

Rezultati analize u prvom koraku su pokazali da postoji statistički značajan zajednički efekat Netolerancije nadvosmislenost, Simplicističkog mišljenja i Odlučnosti na stil odgovaranja srednje kategorije ($F(3, 536) = 5,935$, $p < 0,001$), gde je jedino Odlučnost bila značajan prediktor.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Model dobijen u drugom koraku, nakon dodavanja osobina ličnosti iz HEXACO modela, pokazao je da postoji statistički značajan zajednički efekat analiziranih osobina na stil odgovaranja srednje kategorije ($F(9, 530) = 5,605, p < 0,001$). U ovom modelu su pored već pomenute Odlučnosti značajni prediktori stila odgovaranja srednje kategorije bili Savesnost i Otvorenost. Dodavanjem osobina ličnosti iz HEXACO modela epistemološka varijabla Netolerancija na dvosmislenost je postala statistički značajan prediktor stila odgovaranja srednje kategorije, što može ukazivati na moderatorski odnos između varijabli Netolerancija na dvosmislenost i Otvorenost u pogledu njihovog delovanja na stil odgovaranja srednje kategorije.

Postojanje moderacije je proveravano analizom u paketu PROCESS (Heyes, 2017) i dobijeni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna interakcija varijabli Otvorenost i Netolerancija na dvosmislenost ($p = 0,032$) (Slika 1).

Slika 1

Ispitivanje interakcije između varijabli Netolerancija na dvosmislenost i Otvorenost u pogledu njihovog delovanja na stil odgovaranja srednje kategorije.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Na slici 1 su prikazane veze stila odgovaranja srednje kategorije i Netolerancije na dvosmislenost za nisku, srednju i visoku vrednost Otvorenosti (18., 50. i 84. percentil), a u tabeli 44 značajnosti efekata interakcije Netolerancije na dvosmislenost i Otvorenosti za svaki od ova tri nivoa Otvorenosti.

Tabela 44

Efekati interakcije Netolerancije na dvosmislenost i Otvorenosti

Percentil	Otvorenost	Efekat	SG	<i>t</i>	<i>p</i>	IP	
						DG	GG
18	2,80	-0,318	0,082	-3,865	0,0001	-0,480	-0,156
50	3,50	-0,214	0,063	-3,410	0,0007	-0,337	-0,091
84	4,30	-0,094	0,081	-1,173	0,2414	-0,253	0,064

Napomena. DG – donja granica poverenja, GG – gornja granica poverenja.

Rezultati pokazuju da efekat Netolerancije na dvosmislenost na stil odgovaranja srednje kategorije postoji na niskom i srednjem nivou izraženosti Otvorenosti, ali da kada je Otvorenost visoko izražena, veza između Netolerancije na dvosmislenost i stila odgovaranja srednje kategorije se gubi.

U tabeli koja sledi (Tabela 45) su proveravane relacije epistemoloških varijabli i crta iz HEXACO modela sa socijalno poželjnim odgovaranjem.

Rezultati regresione analize u prvom koraku su pokazali da nijedna od epistemoloških crta ne predstavlja statistički značajan prediktor SPO ($F(3, 53) = 0,510, p < 0,676$). Model dobijen u drugom koraku, nakon dodavanja osobina ličnosti iz HEXACO modela, pokazao je da postoji statistički značajan zajednički efekat analiziranih osobina na socijalno poželjno odgovaranje ($F(9, 530) = 2,069, p < 0,031$). U ovom modelu značajni prediktori socijalno poželjnog odgovaranja bili Iskrenost, Emocionalnost i Saradljivost.

Tabela 45

Rezultati hijerarhijske linearne regresije sa socijalno poželjnim odgovaranjem kao kriterijumom

Prediktor	<i>b</i>	β	sr^2	<i>r</i>	Fit
(Intercept)	4,25**				
Iskrenost	-0,16*	-0,09	0,01	-0,12**	
Emocionalnost	-0,15*	-0,09	0,01	-0,08	
Saradljivost	-0,21*	-0,11	0,01	-0,13**	
					$R^2 = 0,034^*$ $\Delta R^2 = 0,031^*$ 95% IP [0,00; 0,06]

Napomena. Stat. značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. β - standardizovani regresioni koeficijent. sr^2 - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* - korelacija između prediktora i kriterijuma. IP - interval poverenja; * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$.

Nakon ovoga, proveravan je efekat nezavisnih varijabli na opšti stil odgovaranja (Tabela 46).

Tabela 46

Rezultati hijerarhijske linearne regresije sa opštim stilom odgovaranja kao kriterijumom

Prediktor	<i>b</i>	β	sr^2	<i>r</i>	Fit
(Intercept)	-1,68**				
Odlučnost	0,45**	0,26	0,06	0,27**	
					$R^2 = 0,077^{**}$ 95% IP [0,04; 0,12]

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Prediktor	<i>b</i>	β	sr^2	<i>r</i>	Fit
(Intercept)	-3,54**				
Odlučnost	0,42**	0,24	0,05	0,27**	
Savesnost	0,20**	0,13	0,01	0,13**	
Otvorenost	0,24**	0,18	0,02	0,10*	

$$R^2 = 0,119^{**}$$

$$\Delta R^2 = 0,041^{**}$$

$$95\% \text{ IP } [0,01; 0,07]$$

Napomena. Stat. značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. β - standardizovani regresioni koeficijent. sr^2 - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* - korelacija između prediktora i kriterijuma. IP - interval poverenja; * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$.

Rezultati analize u prvom koraku su pokazali da postoji statistički značajan zajednički efekat Netolerancije na dvosmislenost, Simplicističkog mišljenja i Odlučnosti na opšti stil odgovaranja ($F(3, 536) = 37,624$, $p < 0,001$), gde je Odlučnost predstavljala statistički značajan prediktor opšteg stila odgovaranja. Model dobijen u drugom koraku, nakon dodavanja osobina ličnosti iz HEXACO modela, pokazao je da postoji statistički značajan zajednički efekat analiziranih osobina na opšti stil odgovaranja ($F(9, 530) = 23,639$, $p < 0,001$). U ovom modelu su pored Odlučnosti značajni prediktori bili Savesnost i Otvorenost.

U prethodnim koracima su se analize odnosile na predviđanje ukupnih skorova na stilovima odgovaranja koji su računati preko proporcija odgovora karakterističnih za određeni stil. Kako bi se ispitalo model relacija stilova odgovaranja sa jedne strane i osobina ličnosti i epistemoloških varijabli sa druge strane, a koje su specifikovane kao latentne varijable, konstruisan je niz SEM modela koristeći lavaan paket (Rosseel, 2012) u R okruženju. U prostoru osobina ličnosti iz HEXACO modela i epistemoloških osobina ličnosti kreiran je model stilova odgovaranja na način da je svaki od stilova odgovaranja pozicioniran tako da bazične i epistemološke osobine služe kao latentni prediktori stila koji je u tom modelu specifikovan.

Ono što su analize pokazale je da niti jedan od predloženih modela nije pokazao zadovoljavajući fit (CFI se kretao od 0,698 do 0,730) prema tradicionalnom shvatanju. Ovo je moglo biti posledica i drugih faktora osim loše specifikacije modela, a prevashodno posledica neusklađenosti modela nezavisnih klastera (eng. Independent-cluster model) tj. modela koji ne dozvoljavaju unakrsna zasićenja a koji je svojstven konfirmatornoj faktorskoj analizi, sa podacima dobijenim na upitnicima ličnosti (Heene et al., 2011; van Driel, 1978). Ovo ilustruje stanovište Hopewooda i Donellana (2010) da je veliki broj praktično relevantnih indikatora crta ličnosti pozicioniran između širokih faktora što, zauzvrat, vodi do unakrsnih zasićenja koja nisu konzistentna sa CFA okvirom.

Svi ispitivani modeli koji slede su zbog lakše čitljivosti prikazani skraćeno, tako da je iz prikaza, iako ispitivan, izostavljen merni deo modela.

Najpre je konstruisan model za ekstremni stil odgovaranja. Kako je ovaj model nakon prve analize bio neidentifikovan, da bi se postigla lokalna identifikacija modela, faktorska zasićenja dva indikatora ekstremnog stila odgovaranja (ESO_dok⁴ i ESO_SO⁵) su ograničena na istu nestandardizovanu vrednost uz ograničavanje varijase faktora na 1. Ovaj obrazac identifikacije biće primenjivan za sve modele koji prikazuju odnose bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti i specifičnih stilova odgovaranja koji se sastoje od jednog faktora sa dva indikatora – ekstremnog stila odgovaranja, akviesencije, disakviesencije i stila odgovaranja srednje kategorije.

Indeksi fita ovako specifikovanog modela su sledeći MLR $\chi^2(1036) = 2510,672, p < 0,001$; RMSEA = 0,053 (90% IP = 0,050 - 0,055), CFI = 0,730, TLI = 0,706. Značajni koeficijent puta na ekstremni stil odgovaranja ostvaruje Odlučnost ($p < 0,001$), uz postojanje efekata koji nisu značajni ali su blizu granice značajnosti kod sklonosti ka simplicističkom mišljenju ($p = 0,09$) i Otvorenosti ($p = 0,098$). Slika 2⁶

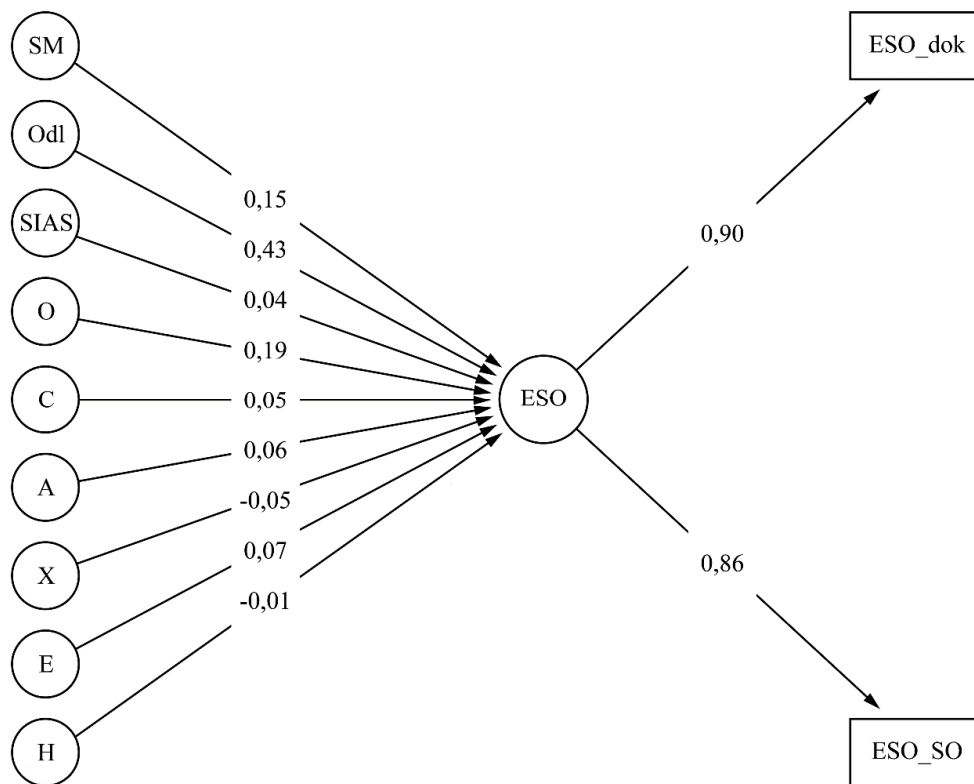
⁴ Stil odgovaranja računat preko skupa heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku iz istraživanja

⁵ Stil odgovaranja računat iz skupa heterogenih ajtema posebno konstruisanih za potrebe ove studije

⁶ Sve slike kojima su u nastavku ovog odeljka prikazani testirani modeli, zbog preglednosti prikazuju samo latentni deo modela dok je merni deo izostavljen.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Razlika analize latentnih prediktora u poređenju sa onima koji su sadržani u regresionoj analizi odnosi se na izostanak značajne povezanosti ekstremnog stila odgovaranja sa Savesnošću, Sklonosti ka simplicitičkom mišljenju i Otvorenošću.

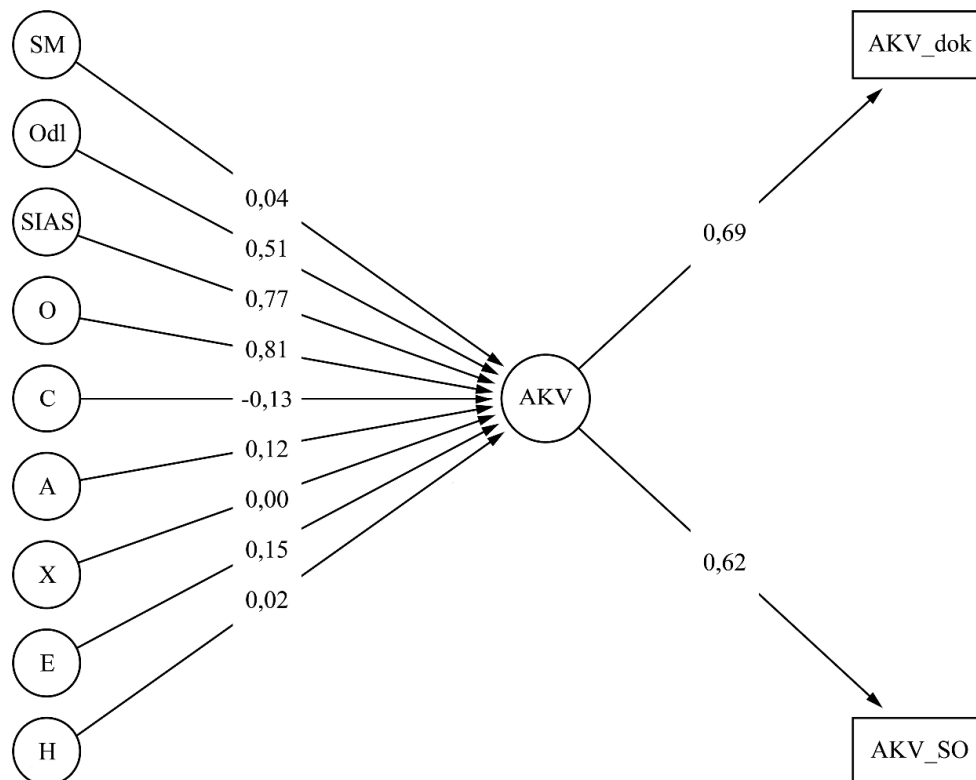
Slika 2

Model efekata epistemoloških varijabli i osobina ličnosti na ekstremni stil odgovaranja, skraćen prikaz modela.

Legenda: H – Iskrenost , E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savesnost, O – Otvorenost, SIAS – netolerancija na dvosmislenost, Odl – Odlučnost, SM – Simplicitičko mišljenje, ESO – ekstremni stil odgovaranja, ESO_dok - stil odgovaranja računat preko skupa heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku iz istraživanja, ESO_SO - stil odgovaranja računat iz skupa heterohgenih ajtema posebno konstruisanih za potrebe ove studije.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Sledeći model obuhvatao je bazične i epistemološke osobine ličnosti kao latentne prediktore akviesencije kao stila odgovaranja. Indeksi fita ovako specifikovanog modela su sledeći MLR χ^2 (1036) = 264,637, $p < 0,001$; RMSEA = 0,055 (90% IP = 0,052 - 0,057), CFI = 0,702, TLI = 0,675. Značajni koeficijenti puta od bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti kao latentnih varijabli ka akviesenciji modelovanoj kao latentna varijabla postoje za sledeće varijable: Otvorenost ($p = 0,002$), SIAS ($p = 0,008$) i odlučnost ($p = 0,003$). Razlika ovde sprovedene analize u odnosu na rezultate hijerarhijske linearne regresije jeste izostanak prediktivne snage Saradljivosti i Sklonosti ka simplicističkom mišljenju u pogledu akviesencije. Slika 3.

Slika 3

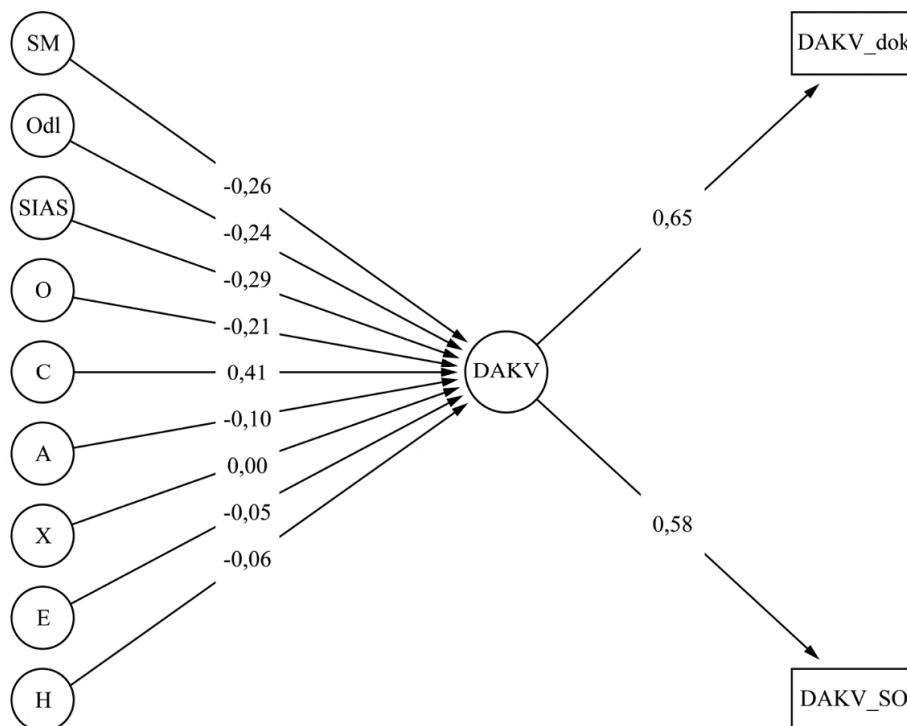
Model efekata epistemoloških varijabli i osobina ličnosti na akviesenciju, skraćen prikaz modela.

Legenda: H – Iskrenost , E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savesnost, O – Otvorenost, SIAS – netolerancija na dvosmislenost, Odl – Odlučnost, SM – Simplicističko mišljenje, AKV – akviesencija, AKV_dok - stil odgovaranja računat preko skupa heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku iz istraživanja, AKV_SO - stil odgovaranja računat iz skupa heterohgenih ajtema posebno konstruisanih za potrebe ove studije

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Sledeći specifikovan model je obuhvatao bazične i epistemološke osobine ličnosti kao latentne prediktore disakviesencije. Indeksi fita ovako specifikovanog modela su sledeći MLR χ^2 (1036) = 2640,852, $p < 0,001$; RMSEA = 0,055 (90% IP = 0,052 - 0,057), CFI= 0,698, TLI = 0,671. Statistički značajni latentni prediktori bili su Savesnost ($p < 0,001$), Odlučnost ($p = 0,039$) i sklonost ka simplicističkom mišljenju ($p = 0,011$). Iako se nisu pokazali statistički značajnima nezanemarljive efekte na disakviesenciju pokazuju i Otvorenost ($p = 0,079$) i Netolerancija na dvosmislenost ($p = 0,091$). Simplicističko mišljenje i Saradljivost koji su bili registrovani kao statistički značajni prediktori u regresionoj analizi se ovde nisu pokazali kao takvi. Slika 4.

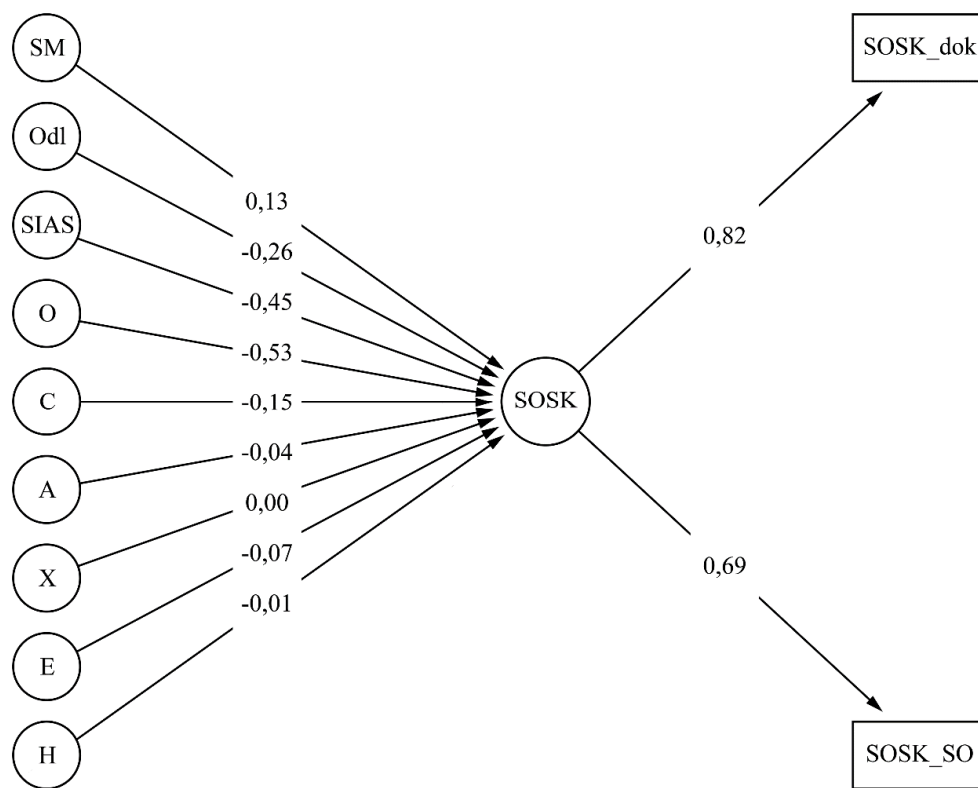

Slika 4

Model efekata epistemoloških varijabli i osobina ličnosti na disakviesenciju, skraćen prikaz modela. Legenda: H – Iskrenost, E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savesnost, O – Otvorenost, SIAS – netolerancija na dvosmislenost, Odl – Odlučnost, SM – Simplicističko mišljenje, DAKV – disakviesencija, DAKV_dok - stil odgovaranja računat preko skupa heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku iz istraživanja, DAKV_SO - stil odgovaranja računat iz skupa heterohgenih ajtema posebno konstruisanih za potrebe ove studije

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

U sledećem koraku je testiran model koji u sebi sadrži stil odgovaranja srednje kategorije i osobine ličnosti i epistemološke varijable. Indeksi fita ovako specifikovanog modela su sledeći MLR χ^2 (1036) = 2549,506, $p < 0,001$; RMSEA = 0,053 (90% IP = 0,051 - 0,056), CFI = 0,756, TLI = 0,689. Značajne koeficijente puta na stil odgovaranja srednje kategorije ostvaruju Otvorenost ($p < 0,001$), Netolerancija na dvosmislenost ($p = 0,009$) i Odlučnost ($p = 0,015$). Prediktor stila odgovaranja srednje kategorije koji je bio statistički značajan u regresionoj analizi a ovde se nije pokazao takvim je Savesnost. Slika 5.

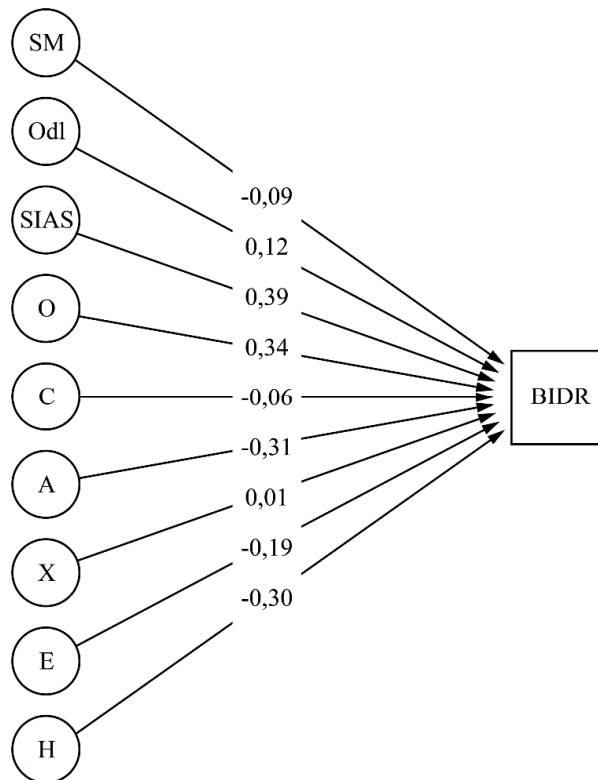
Slika 5

Model efekata epistemoloških varijabli i osobina ličnosti na stil odgovaranja srednje kategorije, skraćen prikaz modela.

Legenda: H – Iskrenost , E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savesnost, O – Otvorenost, SIAS – netolerancija na dvosmislenost, Odl – Odlučnost, SM – Simplicističko mišljenje, SOSK – stil odgovaranja srednje kategorije, SOSK_dok - stil odgovaranja računat preko skupa heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku iz istraživanja, SOSK_SO - stil odgovaranja računat iz skupa heterohgenih ajtema posebno konstruisanih za potrebe ove studije

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Model koji je za kriterijum imao socijalno poželjno odgovaranje specifikovan je tako da je ono predstavljeno kao opservirana varijabla – skor na instrumentu BIDR-6 (Subotić i sar., 2016). Indeksi fita ovako specifikovanog modela su sledeći MLR $\chi^2(990) = 2457,011$, $p < 0,001$; RMSEA = 0,054 (90% IP = 0,051 - 0,056), CFI = 0,715, TLI = 0,688. Značajni latentni prediktori socijalno poželjnog odgovaranja jesu Iskrenost ($p < 0,001$), Emocionalnost ($p < 0,001$), Saradljivost ($p < 0,001$), Otvorenost ($p < 0,001$) i Netolerancija na dvosmislenost ($p = 0,001$). Pored prediktora koji su detektovani hijerarhijskom linearnom regresijom ovde se pojavljuju i Netolerancija na dvosmislenost i Otvorenost kao značajani prediktori socijalno poželjnog odgovaranja. Slika 6.

Slika 6

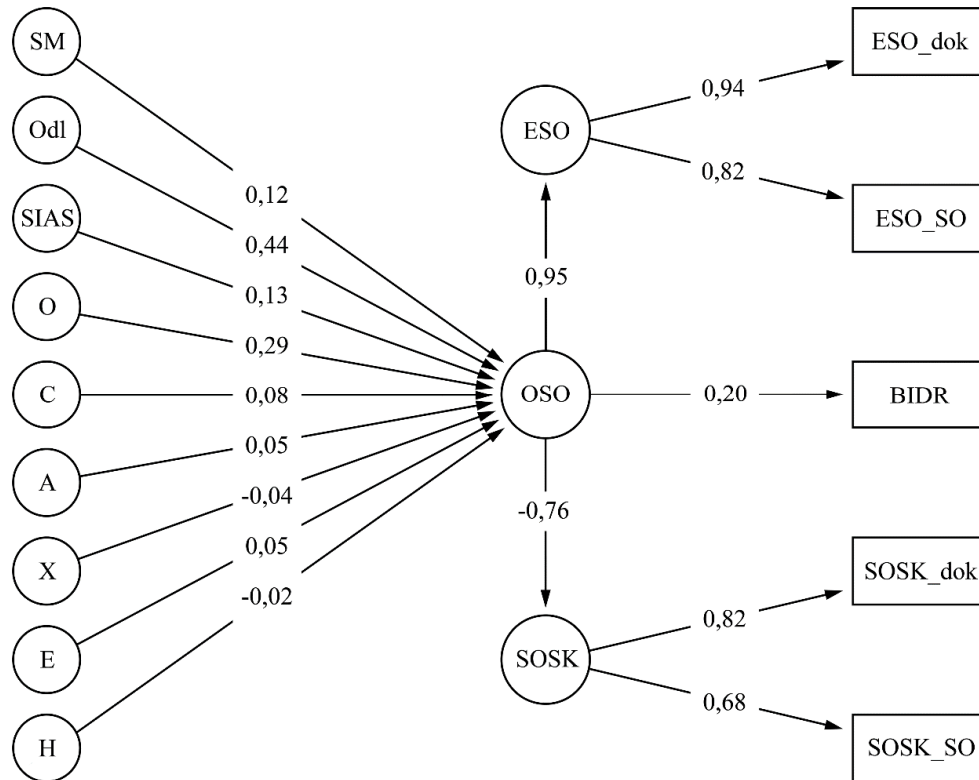
Model efekata epistemoloških varijabli i osobina ličnosti na socijalno poželjno odgovaranje, skraćeni prikaz modela. Legenda: H – Iskrenost, E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savesnost, O – Otvorenost, SIAS – netolerancija na dvosmislenost, Odl – Odlučnost, SM – Simplicističko mišljenje, BIDR – socijalno poželjno odgovaranje

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Model proveravan u sledećem koraku se sastojao od opšteg stila odgovaranja koji je modelovan hijerarhijski kao latentna varijabla iz socijalno poželjnog odgovaranja (specifikovanog kao opservirana varijabla), srednjeg i ekstremnog stila odgovaranja kao latentnih varijabli. Ovako specifikovan model obuhvatao je bazične i epistemološke osobine ličnosti kao latentne prediktore. Indeksi fita ovako specifikovanog modela su sledeći MLR χ^2 (1279) = 2990,128, $p < 0,001$; RMSEA = 0,055 (90% IP = 0,052 - 0,057), CFI = 0,710, TLI = 0,686. Jedini značajan prediktor opšteg stila odgovaranja jeste Odlučnost ($p < 0,001$), dok se u regresionoj analizi sprovedenoj na prosečnim skorovima na skalama osobina ličnosti kao prediktori izdvajaju još i Savesnost ($\beta = 0,169$) i Otvorenost ($\beta = 0,313$) koji iako nisu značajni ispoljavaju efekte u rangu sa onima koji su se pokazali značajnima u nekim drugim analizama i, pogotovo za Otvorenost, nisu nezanemarljivi.

Kao što je očekivano prema teoriji i ranijim nalazima socijalno poželjno odgovaranje i ekstremni stil odgovaranja su indikatori pozitivno zasićeni faktorom opšteg stila odgovaranja, dok je stil odgovaranja srednje kategorije negativno zasićen. Slika 7 na sledećoj strani.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Slika 7

Model efekata epistemoloških varijabli i osobina ličnosti na hijerarhijski modelovan opšti stil odgovaranja, skraćen prikaz modela.

Legenda: H – Iskrenost , E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savesnost, O – Otvorenost, SIAS – netolerancija na dvosmislenost, Odl – Odlučnost, SM – Simplicističko mišljenje, OSO – opšti stil odgovaranja, SOSK – stil odgovaranja srednje kategorije, ESO – Ekstremni stil odgovaranja, varijable sa nastavkom _dok - stil odgovaranja računat preko skupa heterogenih ajtema iz baterije zadate na uzorku iz istraživanja, varijable sa nastavkom _SO - stil odgovaranja računat iz skupa heterohgenih ajtema posebno konstruisanih za potrebe ove studije.

Stilovi odgovaranja u različitim situacijama

Ispitivane su razlike u izraženosti stilova odgovaranja u zavisnosti od situacije. Skorovi za stilove odgovaranja u situaciji visokog i niskog uloga su računati preko skorova na upitnicima konstruisanim za potrebe ovog istraživanja, a koji su se sastojali od 20 ajtema heterogenog sadržaja, a koji su imali varirano uputstvo koje je odslikavalo situaciju niskog odnosno visokog uloga. Računati su skorovi za ekstremni stil odgovaranja, akviesenciju, disakviesenciju i stil odgovaranja srednje kategorije.

Kako bi se uporedili skorovi na stilovima odgovaranja izračunatim za situaciju niskog i visokog uloga korišćen je t-test za zavisne uzorke. Dobijeni rezultati su prikazani u tabeli 47.

Tabela 47

Ispitivanje razlika u izraženosti stilova odgovaranja u situaciji niskog i visokog uloga

Stil	Situacija niskog uloga		Situacija visokog uloga		<i>t</i>	<i>P</i>	95% IP		Cohenov d
	M	SD	M	SD			DG	GG	
Ekstremni stil odgovaranja	0,23	0,21	0,24	0,22	-2,13	0,03	-0,02	0,00	-0,09
Akviesencija	0,39	0,15	0,40	0,15	-2,08	0,04	-0,01	0,00	-0,09
Disakviesencija	0,29	0,13	0,28	0,13	1,47	0,14	-0,00	0,01	0,06
Stil odgovaranja srednje kategorije	0,32	0,17	0,31	0,17	0,54	0,59	-0,00	0,01	0,02

Napomena. IP – Interval poverenja; DG – donja granica intervala poverenja; GG – gornja granica intervala poverenja. Cohenov d – klasični Cohenov d koeficijent

Dobijeni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika u pogledu prosečnih izraženosti akviesencije i ekstremnog stila odgovaranja u situacijama visokog i niskog uloga. Oba navedena stila su izraženija u situaciji visokog uloga. Iako statistički značajni, ovi efekti su slabi.

Drugi ispitivan aspekt situacije je onaj koji se odnosio na samu formulaciju ajtema koji su zadavani ispitaniku. Dobijeno je da postoje statistički značajne razlike u pogledu izraženosti svih ispitivanih stilova u pogledu toga da li su oni računati na ajtemima koji su formulisani tako da se

odnose na ispitanika lično ili su računati na ajtemima koji se odnose na druge ljude. Prvo je proveravano postojanje ovih razlika u situaciji „niskog“ uloga (Tabela 48).

Tabela 48

Ispitivanje razlika u izraženosti stilova odgovaranja u situaciji kada se ajtemi odnose na ispitanika lično(sebe) i kada se ajtemi onose na druge ljude tj. nekoga drugog

Stil	Ajtemi se odnose na ispitanika lično/sebe		Ajtemi se odnose na nekog drugog		<i>t</i>	<i>P</i>	95% IP		Cohenov d
	M	SD	M	SD			DG	GG	
Ekstremni stil odgovaranja	0,29	0,25	0,17	0,21	14,59	< 0,001	0,11	0,14	0,63
Akviesencija	0,42	0,17	0,36	0,20	5,58	< 0,001	0,03	0,07	0,24
Disakviesencija	0,33	0,15	0,24	0,17	9,70	< 0,001	0,07	0,10	0,42
Stil odgovaranja srednje kategorije	0,25	0,18	0,39	0,23	-13,61	< 0,001	-0,15	-0,11	-0,59

Napomena. IP – Interval poverenja; DG – donja granica intervala poverenja; GG – gornja granica intervala poverenja. Cohenov d – klasični Cohenov d koeficijent

Svi računati stilovi odgovaranja su izraženiji u situaciji u kojoj se ajtemi odnose na ispitanika lično, osim stila odgovaranja srednje kategorije koji je izraženiji kada se računa na ajtemima koji se odnose na nekoga drugog. Nakon ovoga, proveravano je postojanje ovih razlika u situaciji „visokog“ uloga. Tabela 49.

Tabela 49

Ispitivanje razlika u izraženosti stilova odgovaranja u situaciji kada se ajtemi odnose na ispitanika lično(sebe) i kada se ajtemi odnose na druge ljude tj. nekoga drugog u situaciji visokog uloga

Stil	Ajtemi se odnose na ispitanika lično/sebe		Ajtemi se odnose na nekog drugog		<i>t</i>	<i>P</i>	95% IP		Cohenov <i>d</i>
	M	SD	M	SD			DG	GG	
Ekstremni stil odgovaranja	0,30	0,25	0,18	0,22	14,36	< 0,001	0,11	0,14	0,62
Akviesencija	0,43	0,18	0,37	0,20	6,51	< 0,001	0,05	0,08	0,28
Disakviesencija	0,31	0,15	0,25	0,18	187,84	< 0,001	00,5	0,08	0,34
Stil odgovaranja srednje kategorije	0,25	0,18	0,39	0,23	-12,97	< 0,001	-0,15	-0,11	-0,55

Napomena. IP – Interval poverenja; DG – donja granica intervala poverenja; GG – gornja granica intervala poverenja. Cohenov *d* – klasični Cohenov *d* koeficijent

Svi računati stilovi odgovaranja za situaciju „visokog“ uloga su izraženiji u situaciji gde se ajtemi odnose na ispitanika lično, osim stila stila odgovaranja srednje kategorije koji je izraženiji kada se računa na ajtemima koji se odnose na nekoga drugog.

Strukturalni model stilova odgovaranja, osobina ličnosti iz HEXACO modela i epistemoloških varijabli

Merni modeli odnosa stilova odgovaranja i bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti pokazuju problematičan fit podacima (kao posledicu problematičnog statusa indeksa fita u oceni stepena misspecifikovanosti takvih modela). Kako je merna struktura ovde korišćenih instrumenata ispitivana u metodološkom delu ovog rada, odlučeno je da će se relacije između stilova odgovaranja i osobina ličnosti biti ispitivane u sastavu kompleksnog modela međusobnih odnosa opserviranih varijabli gde će odnos prediktora sa svakim od stilova biti istražen kontrolisanjem odnosa određenog stila sa drugim stilovima (putem simultanog specifikovanja kovarijansi između samih stilova u okviru istog modelu). Prilikom definisanja modela na gore

opisani način model je specifikovan tako da su svi stilovi odgovaranja modelovani tako da su veze među stilovima odgovaranja specifikovane prema teoriji a veze osobina ličnosti sa jedne strane i stilova odgovaranja sa druge strane specifikovane prema nalazima analiza puta sprovedenim na mernim/latentnim varijablama, a u nedostatku jedinstvenog teorijskog stanovišta u literaturi i istraživanja u našem kulturnom kontekstu. Prilikom specifikacije veza, vođeno rezultatima SEM analize puta i inkorporirani su kako statistički značajni efekti tako i efekti koji nisu bili statistički značajni ($p > 0,05$, ali $< 0,10$) onde gde su regresioni koeficijenti bili nezanemarljivi. Za sve modele koji će biti testirani do kraja rada se slike nalaze u prilogu 10. Dok su u nastavku rada prikazani tabelarno (Tabela 50).

Fit ovako specifikovanog modela je sledeći: MLR $\chi^2(26) = 90,270$, $p = 0,765$; RMSEA = 0,068 (90% IP = 0,052 - 0,084), CFI = 0,951, TLI = 0,827⁷.

Tabela 50

Strukturalni model stilova odgovaranja, osobina ličnosti iz HEXACO modela i epistemoloških varijabli

	<i>b</i>	<i>SG</i>	<i>Z</i>	<i>P</i>	<i>B</i>
Ekstremni stil odgovaranja					
Otvorenost	0,15	0,07	0,23	0,026	0,11
Odlučnost	0,49	0,08	6,24	0,000	0,28
Simplicističko mišljenje	0,21	0,05	4,09	0,000	0,17
Stil odgovaranja srednje kategorije					
Otvorenost	-0,30	0,06	-5,11	0,000	-0,23
Odlučnost	-0,30	0,07	-4,01	0,000	-0,17
Netolerancija na dvosmislenost	-0,16	0,05	-2,96	0,000	-0,12
Akviesencija					
Otvorenost	0,42	0,05	7,79	0,000	0,31
Odlučnost	0,55	0,07	7,79	0,000	0,32
Netolerancija na dvosmislenost	0,45	0,06	7,75	0,000	0,34

⁷ Uprkos nešto nižim vrednostima MLR-skaliranog TLI, ML-TLI je pokazuje zadovoljavajuću vrednost od 0,945. Ovo isto važi i za robustnu verziju MLR-TLI indeksa koja iznosi 0,939.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

	<i>b</i>	<i>SG</i>	<i>Z</i>	<i>P</i>	<i>B</i>
Disakviesencija					
Savesnot	-0,00	0,01	-0,23	0,816	-0,00
Otvorenost	-0,10	0,06	-0,82	0,068	-0,08
Odlučnost	-0,26	0,08	-3,47	0,001	-0,15
Netolerancija na dvosmislenost	-0,33	0,06	-5,22	0,000	-0,24
Simplicističko mišljenje	-0,02	0,012	-1,57	0,116	-0,02
Socijalno poželjno odgovaranje					
Iskrenost	-0,14	0,08	-1,81	0,071	-0,08
Saradljivost	-0,25	0,05	-4,77	0,000	-0,12
Otvorenost	0,06	0,04	1,32	0,187	0,04
Emocionalnost	-0,15	0,04	-4,25	0,000	-0,09
Netolerancija na dvosmislenost	0,10	0,04	2,48	0,013	0,06

Napomena. Boldovano su prikazane kriterijumske varijable u modelu. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent.

Dobijeni rezultati su pokazali da prediktore ekstremnog stila odgovaranja predstavljaju Otvorenost, Odlučnost i simplicističko mišljenje. Značajni prediktori akviesencije i stila odgovaranja srednje kategorije su bili Otvorenost, Odlučnost i Netolerancija na dvosmislenost, dok su prediktori Socijalno poželjnog odgovaranja prema ovakvom modelu bili Saradljivost i Ekstraverzija. Od svih specifikovanih efekata nekoliko se izdvaja kao statistički neznačajno. Kao prediktori disakviesencije nisu statistički značajni Savesnot, Otvorenost i Sklonost simplicističkom mišljenju. Prediktori socijalno poželjnog odgovaranja koji nisu statistički značajni bili su Iskrenost i Otvorenost, dok su ostali specifikovani prediktori zadržali značajnost.

Strukturalni model odnosa epistemoloških i osobina ličnosti iz HEXACO modela sa hijerarhijski modelovanim opštim stilom odgovaranja

U ovom koraku je predložen strukturalni model odnosa epistemoloških osobina i osobina ličnosti iz HEXACO modela sa stilovima odgovaranja, u okviru koga je opšti stil odgovaranja modelovan hijerarhijski.

Ovaj model je specifikovan prema nalazima SEM analiza puta između bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti sa jedne i stilova odgovaranja sa druge strane, gde su osobine ličnosti i stilovi odgovaranja modelovani kao latentne varijable. Specifikacije za model koji je ovde ispitivan dobijene su ispitivanjem ekstremnog, stila odgovaranja srednje kategorije i opšteg stila odgovaranja, kao i socijalno poželjnog odgovaranja tj. njihovih latentnih prediktora u analizi puta. Ovako objedinjen set prediktora za četiri pomenuta stila simultano je specifikovan u sklopu jednog modela gde su stilovi modelovani kao latentne, a bazične i epistemološke osobine ličnosti kao opservirane varijble (prediktori različitih delova latentne varijase stilova odgovaranja u sklopu SEM anlike puta). Prilikom specifikovanja odnosa među prediktorima dozvoljene su njihove kovarijacije kao i u modelima testiranim u prethodnim delovima rada.

Latentne varijable stila odgovaranja srednje kategorije i ekstremnog stila odgovaranja su modelovane korišćenjem po dva indikatora (stil odgovaranja računati na skupu heterogenih ajtema iz baterije korišćene za ovu studiju i stil odgovaranja računat na skupu heterogenih ajtema konstruisanom za potrebe ove studije. Shodno ovakvom načinu modelovanja, zasićenja ova dva indikatora na latentnoj varijabli su fiksirana na jednaku vrednost (način identifikacije faktora baziranih na dva indikatora). Nakon toga, opšti stil odgovaranja je specifikovan kao latentna varijabla višeg reda koja zasićuje faktore ekstremnog stila odgovaranja i stil odgovaranja srednje kategorije kao i socijalno poželjno dogovranje specifikovano kao opservirana varijabla (ukupni prosečni skor na BIDR-6 upitniku, Subotić i sar., 2016).

Isprva, za ovaj model nije bilo moguće produkovati rešenje (eng. non-convergence). Ovakav nalaz tipično ide uz male uzorke i niska ili srednja zasićenja (van Driel, 1978) i indikuje

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

potrebu za respecifikacijom. Respecifikacije su ovde izvršene tako da su specifikovani korelirani reziduali između indikatora ekstremnog stila odgovaranja i stila odgovaranja srednje kategorije koji su izvedeni iz istog ajtemskog sadržaja (korelirani reziduali između mera stilova koje su dobijene na istom skupu heterogenih ajtema - onih izdvojenih iz baterije korišćene u okviru ove studije i stil odgovaranja računat na skupu heterogenih ajtema konstruisanom za potrebe ove studije). Drugi korelirani rezidual specifikovan je između faktorskih reziduala ekstremnog stila odgovaranja i stila odgovaranja srednje kategorije bazirano na metodskoj sličnosti (načinu računjanja skorova na ovim varijablama) koja ih razlikuje od socijalno poželjnog odgovaranja baziranog na samoproceni.

Nakon opisane respecifikacije model je pokazao zadovoljavajući fit $MLR \chi^2 (35) = 62,92$, $p < 0,001$; $RMSEA = 0,038$ (90% IP = 0,022 - 0,053), $CFI = 0,979$, $TLI = 0,947$.

Značajni prediktori stila odgovaranja srednje kategorije su Otvorenost, Netolerancija na dvosmislenost, kao i ,neznačajan ali blizu granice, Odlučnost.

U ovako postavljenom modelu prediktori ekstremnog stila odgovaranja su Otvorenost, Odlučnost i Sklonost ka simplicističkom mišljenju.

Prediktori socijalno poželjnog odgovaranja su Iskrenost, Emocionalnost, Saradljivost, kao i Netolerancija na dvosmislenost. Otvorenost se nije pokazala stat. značajnim faktorom.

Odlučnost je bila specifikovana kao prediktor opšteg stila odgovaranja ali se ovde nije pokazala statistički značajnom. Razlog ovome verovatno leži u tome što je sama povezanost opšteg stila odgovaranja i Odlučnosti u ranijim modelima bila posledica povezanost ove osobine sa svim indikatorima opšteg stila odgovaranja. Navedeni rezultati su prikazani u tabeli 51.

Tabela 51

Strukturalni model odnosa epistemoloških i osobina ličnosti iz HEXACO modela sa hijerarhijski modelovanim opštim stilom odgovaranja

	<i>B</i>	<i>SG</i>	<i>Z</i>	<i>P</i>	β
Stil odgovaranja srednje kategorije					
Otvorenost	0,58	0,12	4,83	0,000	0,27
Netolerancija na dvosmislenost	0,28	0,10	2,76	0,006	0,13
Odlučnost	0,71	0,40	1,77	0,077	0,26
Ekstremni stil odgovaranja					
Otvorenost	0,21	0,09	2,31	0,021	0,13
Simlicističko mišljenje	0,27	0,07	4,07	0,000	0,18
Odlučnost	0,74	0,22	3,39	0,001	0,34
Opšti stil odgovaranja					
Odlučnost	-0,13	0,44	-0,30	0,766	-0,08
Socijalno poželjno odgovaranje					
Iskrenost	-0,15	0,07	-2,06	0,040	-0,09
Emocionalnost	-0,15	0,04	-3,46	0,001	-0,09
Saradljivost	-0,23	0,06	-3,85	0,000	-0,12
Otvorenost	0,06	0,04	1,32	0,186	0,04
Netolerancija na dvosmislenost	0,10	0,03	3,38	0,001	0,07

Napomena. Boldovano su prikazane kriterijumske varijable u modelu. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent.

Strukturalni model odnosa bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti sa stilovima odgovaranja u situacijama niskog i visokog uloga

Po uzoru na prethodno specifikovan model, u analizama koje slede ispitivani su modeli odnosa bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti sa stilovima odgovaranja u situacijama visokog i niskog uloga.

Kao zavisne varijable između kojih su specifikovane kovarijanse kako bi se efekat prediktora na svaku od njih kontrolisao korišćeni su stilovi odgovaranja dobijeni na upitniku namenjenom njihovom merenju koji je variran kroz situacije visokog i niskog uloga i konstruisan je po jedan model za obe ove situacije.

Prvi ispitivan model je model odnosa bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti sa stilovima odgovaranja u situaciji niskog uloga i fit ovako specifikovanog modela iznosi: MLR $\chi^2(22) = 43,449$, $p = 0,004$; RMSEA = 0,042 (90% IP = 0,023 - 0,062), CFI = 0,976, TLI = 0,915. U ovako postavljenom modelu prediktori ekstremnog stila odgovaranja su Odlučnost i Sklonost ka simplicističkom mišljenju; značajni prediktori stila odgovaranja srednje kategorije su Otvorenost, Odlučnost i Netolerancija na dvosmislenost; prediktori akviesencije su takođe Otvorenost, Odlučnost i Netolerancija na dvosmislenost, dok je jedini značajni prediktor disakviesencije bila Netolerancija na dvosmislenost.

Tabela 52.

Prediktori stilova odgovaranja u situaciji niskog uloga

	<i>B</i>	<i>SG</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>	β
Ekstremni stil odgovaranja					
Otvorenost	0,02	0,02	1,21	0,224	0,06
Odlučnost	0,09	0,02	5,17	0,000	0,24
Similicističko mišljenje	0,03	0,01	2,85	0,004	0,13

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

	<i>B</i>	<i>SG</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>	β
Stil odgovaranja srednje kategorije					
Otvorenost	-0,04	0,01	-3,54	0,000	-0,16
Odlučnost	-0,04	0,01	-2,72	0,006	-0,12
Netolerancija na dvosmislenost	-0,02	0,01	-2,47	0,014	-0,10
Akviesencija					
Otvorenost	0,04	0,01	4,69	0,000	0,21
Odlučnost	0,05	0,01	4,17	0,000	0,18
Netolerancija na dvosmislenost	0,05	0,01	5,73	0,000	0,27
Disakviesencija					
Savesnost	0,00	0,01	0,18	0,855	0,00
Otvorenost	-0,01	0,01	-0,83	0,406	-0,04
Odlučnost	-0,01	0,01	-1,16	0,244	-0,05
Netolerancija na dvosmislenost	-0,03	0,01	-3,62	0,000	-0,18
Simplicističko mišljenje	-0,00	0,00	-1,40	0,160	-0,03

Napomena. Boldovano su prikazane kriterijumske varijable u modelu. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent.

U sledećem koraku je ispitivan model relacija osobina ličnosti, epistemoloških varijabli i stilova odgovaranja u situaciji visokog uloga i fit ovako specifikovanog modela je iznosio: MLR $\chi^2(22) = 49,812$, $p = 0,001$; RMSEA = 0,048 (90% IP = 0,031 - 0,066), CFI = 0,984, TLI = 0,944. U ovako postavljenom modelu značajni prediktori ekstremnog stila odgovaranja su Otvorenost, Odlučnost i Sklonost ka simplicističkom mišljenju; značajni prediktori stila odgovaranja srednje kategorije su Otvorenost i Odlučnost; prediktori akviesencije su takođe Otvorenost, Odlučnost, i Netolerancija na neizvesnost, dok je jedini značajni prediktor Disakviesencije bila Netolerancija na dvosmislenost.

Tabela 53.

Prediktori stilova odgovaranja u situaciji visokog uloga

	<i>B</i>	<i>SG</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>	β
Ekstremni stil odgovaranja					
Otvorenost	0,04	0,02	2,55	0,011	0,13
Odlučnost	0,08	0,02	4,83	0,000	0,23
Simplicističko mišljenje	0,04	0,01	3,32	0,001	0,15
Stil odgovaranja srednje kategorije					
Otvorenost	-0,03	0,01	-3,30	0,001	-0,14
Odlučnost	-0,03	0,01	-2,40	0,016	-0,10
Netolerancija na dvosmislenost	-0,01	0,01	-1,38	0,169	-0,05
Akviesencija					
Otvorenost	0,04	0,01	4,24	0,000	0,19
Odlučnost	0,04	0,01	3,28	0,001	0,15
Netolerancija na dvosmislenost	0,05	0,01	5,16	0,000	0,23
Disakviesencija					
Savesnost	0,00	0,00	1,91	0,056	0,01
Otvorenost	-0,00	0,01	-0,83	0,409	-0,03
Odlučnost	-0,01	0,01	-0,86	0,390	-0,04
Netolerancija na dvosmislenost	-0,03	0,01	-4,25	0,000	-0,20
Simplicističko mišljenje	-0,03	0,00	-1,91	0,056	-0,02

Napomena. Boldovano su prikazane kriterijumske varijable u modelu. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent.

Kada su u pitanju relacije osobina ličnosti, epistemoloških varijabli i stilova odgovaranja u situacijama visokog i niskog uloga razlika u prediktorima ovih stilova u ove dve situacije se može primetiti kod ekstremnog stila odgovaranja gde Otvorenost predstavlja značajan prediktor jedino u situaciji visokog uloga i kod stila odgovaranja srednje kategorije gde je Netolerancija na neizvesnost značajan prediktor samo u situaciji niskog uloga.

Strukturalni model odnosa između osobina ličnosti i epistemoloških varijabli sa stilovima odgovaranja modelovanim na ajtemima koji se odnose na ispitanika lično („samog sebe“) ili druge ljude

U ovom koraku su proveravani modeli odnosa osobina ličnosti i epistemoloških varijabli sa stilovima odgovaranja u zavisnosti od toga da li su skorovi na stilovima odgovaranja računati na ajtemskom sadržaju koji se odnosi na ispitanika lično ili na druge ljude/nekog drugog. Kako bi se proverilo da li se stilovi odgovaranja u ove dve situacije mogu predvideti na osnovu istih prediktora konstruisani su zasebni modeli za ove dve situacije.

Fit modela specifikovanog za situaciju u kojoj se ajtemi odnose na ispitanika lično je sledeći: MLR $\chi^2(22) = 44,989$, $p = 0,003$; RMSEA = 0,044 (90% IP = 0,025 - 0,063), CFI = 0,983, TLI = 0,938. U ovako postavljenom modelu značajni prediktori ekstremnog stila odgovaranja su Odlučnost i Sklonost ka simplicističkom mišljenju; značajni prediktori stila odgovaranja srednje kategorije su Otvorenost i Odlučnost; prediktori akviesencije su Otvorenost, Odlučnost, i Netolerancija na dvosmislenost; značajni prediktori disakviensencije bili su Otvorenost i Netolerancija na dvosmislenost.

Tabela 54

Prediktori stilova odgovaranja u situaciji u kojoj se ajtemi odnose na ispitanika lično (samog sebe)

	<i>B</i>	<i>SG</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>	β
Ekstremni stil odgovaranja					
Otvorenost	0,12	0,07	1,77	0,077	0,09
Odlučnost	0,44	0,08	5,69	0,000	0,25
Simplicističko mišljenje	0,12	0,05	2,34	0,019	0,10
Stil odgovaranja srednje kategorije					
Otvorenost	-0,19	0,06	-3,35	0,001	-0,14
Odlučnost	-0,18	0,07	-2,51	0,012	-0,11
Netolerancija na dvosmislenost	-0,05	0,05	-1,01	0,310	-0,04

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

	<i>B</i>	<i>SG</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>	β
Akviesencija					
Otvorenost	0,38	0,06	6,20	0,000	0,28
Odlučnost	0,26	0,07	3,61	0,000	0,15
Netolerancija na dvosmislenost	0,22	0,05	3,54	0,000	0,16
Disakviesencija					
Savesnost	-0,00	0,08	-0,06	0,956	-0,00
Otvorenost	-0,21	0,06	-3,49	0,000	-0,15
Odlučnost	-0,08	0,07	-1,03	0,301	-0,04
Netolerancija na dvosmislenost	-0,19	0,06	-3,08	0,002	-0,14
Simplicističko mišljenje	-0,02	0,01	-1,58	0,115	-0,02

Napomena. Boldovano su prikazane kriterijumske varijable u modelu. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent.

Fit modela specifikovanog za situaciju u kojoj se ajtemi odnose na nekog drugog je sledeći: MLR χ^2 (22) = 50,323, $p = 0,001$; RMSEA = 0,049 (90% IP = 0,031 - 0,066), CFI = 0,986, TLI = 0,951. U ovako postavljenom modelu prediktori ekstremnog stila odgovaranja su Odlučnost i Sklonost ka simplicističkom mišljenju; značajni prediktori stila odgovaranja srednje kategorije su Otvorenost, Odlučnost i Netolerancija na dvosmislenost; prediktori akviesencije su Odlučnost i Netolerancija na dvosmislenost; prediktori disakviesencije bili su Netolerancija na dvosmislenost i Sklonost ka simplicističkom mišljenju.

Tabela 55

Prediktori stilova odgovaranja u situaciji u kojoj se ajtemi odnose na nekog drugog

	<i>B</i>	<i>SG</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>	β
Ekstremni stil odgovaranja					
Otvorenost	0,13	0,07	1,77	0,077	0,09
Odlučnost	0,32	0,08	3,84	0,000	0,18
Simplicističko mišljenje	0,19	0,06	3,42	0,001	0,16

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

	<i>B</i>	<i>SG</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>	<i>β</i>
Stil odgovaranja srednje kategorije					
Otvorenost	-0,17	0,06	-2,82	0,005	-0,12
Odlučnost	-0,17	0,08	-2,20	0,028	-0,10
Netolerancija na dvosmislenost	-0,11	0,06	-2,06	0,039	-0,09
Akviesencija					
Otvorenost	0,10	0,06	1,65	0,099	0,08
Odlučnost	0,24	0,08	3,04	0,002	0,14
Netolerancija na dvosmislenost	0,34	0,07	5,64	0,000	0,26
Disakviesencija					
Savesnost	0,10	0,01	1,48	0,137	0,01
Otvorenost	0,10	0,01	1,86	0,062	0,08
Odlučnost	-0,06	0,07	-0,79	0,429	-0,03
Netolerancija na dvosmislenost	-0,24	0,06	-3,90	0,000	-0,18
Simplicističko mišljenje	-0,02	0,01	-2,48	0,013	-0,02

Napomena. Boldovano su prikazane kriterijumske varijable u modelu. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška *β* - standardizovani regresioni koeficijent.

Kada su u pitanju relacije osobina ličnosti, epistemoloških varijabli i stilova odgovaranja u situacijama gde se ajtemski sadržaj odnosi na ispitanika lično ili na druge ljude, razlika u prediktorima ovih stilova u ove dve situacije se može primetiti kod stila odgovaranja srednje kategorije gde Netolerancija na neizvesnost predstavlja značajan prediktor jedino onda kada se ajtemi odnose na druge ljude, kod akviesencije gde Otvorenost predstavlja značajan prediktor jedino onda kada se ajtemi odnose na druge ljude i kod disakviesencije gde je Otvorenost značajan prediktor samo u situaciji da se ajtemi odnose na ispitanika lično a Simplicističko mišljenje samo u situaciji gde se ajtemi odnose na druge ljude.

DISKUSIJA

Ovo istraživanje se bavilo ispitivanjem stilova odgovaranja preko dimenzionalnog pristupa u okviru koga se oni tretiraju kao konstrukti koji su slični crti. Iako se kroz literaturu stilovi odgovaranja često posmatraju samo iz ugla greške u merenje rezultati dobijeni u ovom istraživanju upućuju na to da ne postoje efekti stila odgovaranja na međusobne relacije varijabli korišćenih u ovom istraživanju.

Međusobni odnosi stilova odgovaranja

Kada su u pitanju međusobni odnosi stilova odgovaranja, rezultati ovog istraživanja su u velikoj meri saglasni sa onima koji se pominju u literaturi (Batchelor, Miao & Medaniel, 2013; He & Van De Vijver; Van De Vijver & He, 2014).

Ekstremni stil odgovaranja je u našem istraživanju pozitivno povezan sa akviesencijom i disakviesencijom, a negativno sa stilom odgovaranja srednje kategorije. Kako se akviesencija i disakviesencija odnose na stilove odgovaranja koji podrazumevaju odgovaranje podeocima koji se nalaze na samo jednom kraju skale i kako stil odgovaranja srednje kategorije bazično predstavlja suprotnost ekstremnom stilu odgovaranja (Naemi et al., 2009), ovakav nalaz je i bio očekivan. Pored navedenog, pokazalo se da postoji očekivana negativna veza između akviesencije i disakviesencije.

Stil odgovaranja srednje kategorije je negativno korelirao i sa akviesencijom i disakviesencijom.

Socijalno poželjno odgovaranje je koreliralo pozitivno sa akviesencijom i negativno sa stilom odgovaranja srednje kategorije. Dakle, one osobe koje daju socijalno poželjnije odgovore

teže da se više slažu sa upitničkim tvrdnjama nezavisno od sadržaja tih tvrdnji. Ovakav nalaz, iako se odnosi na efekte male veličine, bi možda mogao da ukaže na to da u našoj kulturi iskazivanje slaganja prilikom komunikacije ide uz ostala socijalno poželjna ponašanja. Sa druge strane, modaliteti komunikacije koji mogu implicirati neodlučnost ili umereno izražavanje sopstvenih stavova (o sebi ili o sopstvenim međuljudskim odnosima, navikama i drugim psihološkim sadržajima) povezani su sa manjim stepenom poželjnosti, odnosno time da ispitanik ima tendenciju da daje manje socijalno poželjne odgovore. Ipak, ovakvu interpretaciju bi trebalo uzeti sa dozom opreza zbog mogućnosti javljanja značajnih interakcija sa sadržinom stavke koja može biti posebno socijalno obojena, te bi biranje srednje kategorije zapravo bilo socijalno poželjnije ponašanje od biranja ekstrema u odgovaranju.

Stabilnost stilova odgovaranja

Stabilnost skorova stilova odgovaranja kroz različite upitnike je proveravana računanjem Pirsonovih koeficijenata korelacije za parove procena stilova odgovaranja i Intraklasnog koeficijenta korelacije (ICC) za slaganje ovih procena u globalu.

Koeficijenti slaganja stilova odgovaranja računatih na različite načine su vrlo niski. Ni jedna od vrednosti ICC računatih za slaganje procena stilova odgovaranja preko različitih upitnika ne dostiže kritičnu vrednost od 0,7 koja je predložena u literaturi (LeBreton & Senter, 2008; Woehr et al., 2015). Najviša vrednost ICC je iznosila 0,567 za procene ekstremnog stila odgovaranja i 0,42 za procene stila odgovaranja srednje kategorije, gde su slaganja procena stilova odgovaranja preko različitih načina računanja tih stilova za akviesenciju (ICC = 0,29) i disakviesenciju (ICC = 0,25) bila daleko manja.

Svi računati Pirsonovi koeficijenti korelacije između parova procena stilova odgovaranja preko skorova sa različitih upitnika su bili pozitivni i statistički značajni.

Nešto drugačiji pristup, u kome se slaganje stilova odgovaranja računa proverom slaganja dva načina procene stilova odgovaranja (preko prebrojavanja odgovora karakterističnih za određeni stil odgovaranja i RIRS - računanje stila odgovaranja na skupu nekoreliranih ajtema), je dao i nešto drugačije rezultate. Rezultati su pokazali da postoji visoko slaganje skorova stilova

odgovaranja dobijenih preko ove dve metode. Iako neka od ranijih istraživanja nisu pokazala slaganje između skorova na stilovima odgovaranja dobijenim na ova dva načina (De Beuckelaer, Weijters & Rutten, 2010), rezultati dobijeni u našem istraživanju su u potpunosti u skladu sa teorijskim očekivanjima.

To što je slaganje stilova odgovaranja računatih na pojedinačnim upitnicima nisko, ali pokazuje stabilnost kroz različite metode računanja, može biti tumačeno na više načina. Oni ispitanici koji imaju tendenciju da na jedan set ajtema odgovaraju na određeni način, ne moraju imati istu ili tendenciju iste jačine prilikom odgovaranja na neki drugi set ajtema. To se pokazalo i u našem istraživanju. Sadržaj upitnika bez sumnje utiče na odgovore ispitanika i na ovome i počiva cela paradigma upitničkog istraživanja.

Najjače slaganje mera stilova odgovaranja dobijenih preko odgovora na različite upitnike je postojalo kada je u pitanju ekstremni stil odgovaranja, zatim stil odgovaranja srednje kategorije, a znatno niža slaganja su postojala kada su u pitanju akviesencija i disakviesencija. Ovakav nalaz bi bilo moguće interpretirati i u „optimističnom“ maniru kako navode de Beuckelaer i saradnici (2010). Nizak stepen slaganja između ovih mera sugerise da se mala količina varijanse (pogotovu akviesencije i disakviesencije) preliiva iz jednog seta ajtema (upitnika) u drugi i da samim tim ne predstavlja značajnu pretnju validnosti (Schimmack, Bköckenholt & Reizenzein, 2002). Sa druge strane to što procenjeni ekstremni stil odgovaranja pokazuje najveći stepen slaganja kroz različite upitnike, može govoriti o tome da je ovaj stil i najmanje zavisao od sadržaja koji se ispituje. Prema Baumgartneru i Steenkampu (2001) se stil odgovaranja posmatra kao proizvod osobina ispitanika i osobina zadatka (popunjavanje upitnika). Moguće je da su akviesencija i disakviesencija većim delom determinisani interakcijom između karakteristika ispitanika i karakteristika/sadržaja ajtema, dok su ekstremni stil odgovaranja i stil odgovaranja srednje kategorije više određeni interakcijom ispitanika i kategorija odgovora (de Beucklaer i sar., 2010).

U ovom istraživanju smo dobili da slaganje između stilova odgovaranja računatih preko odgovora na ajteme pojedinačnih upitnika nisko, dok se ispostavilo da je, kada su u pitanju dva metoda računanja stila odgovaranja, ono nedvosmisleno prisutno u velikoj meri. Varijansa odgovora dobijenih preko skupa nekoreloranih ajtema bi trebalo da je oslobođena uticaja sadržaja odnosno, kako su sadržaji ajtema heterogeni ono što bi moglo biti zajedničko u odgovaranju ispitanika na njih nije posledica toga što oni mere istu ili sličnu stvar, već bi razlike ili sličnosti

među ispitanicima svojim najvećim delom bile posledica razlika u stilu odgovaranja. Moguće je da kada se stilovi odgovaranja računaju na manjem broju ajtema sadržaj tih ajtema ima veće efekte na skor ispitanika na nekom od stilova odgovaranja, međutim povećavanjem broja ajtema i samim tim dodavanjem varijacija u sadržaju, ovaj se uticaj na skorove ispitanika na stilovima odgovaranja smanjuje.

Ispitivanje postojanja opšteg stila odgovaranja

Nastavljajući liniju istraživanja Hea i Van De Vijvera (2013; 2014; 2015; 2016) koji su se bavili ispitivanjem faktora opšteg stila odgovaranja proveravano je postojanje ovog faktora na srpskom uzorku.

Ovo nije prvi put da je postojanje opšteg stila odgovaranja ispitivano na srpskom uzorku (He & Van De Vijver, 2014), ali je prvi put da je to rađeno na uzorku iz opšte populacije. Nalazi prethodnog istraživanja (He & Van De Vijver, 2013) su bili zasnovani na ispitivanju koje je vršeno na uzorku koji se sastojao od učitelja/nastavnika. U pomenutom istraživanju opštem stilu odgovaranja je analizom glavnih komponenti ekstrahovan kao faktor koji se sastoji od socijalno poželjnog odgovaranja, ekstremnog stila odgovaranja i stila odgovaranja srednje kategorije i objašnjava 64% varijanse. Socijalno poželjno odgovaranje i ekstremni stil odgovaranja su imali pozitivna, a stil odgovaranja srednje kategorije negativna zasićenja na opštem stilu odgovaranja. Naši rezultati su u potpunosti u skladu sa ovim.

Opšti stil odgovaranja kao faktor objašnjava 54,13% varijanse, i socijalno poželjno odgovaranje i ekstremni stil odgovaranja imaju pozitivna, a stil odgovaranja srednje kategorije negativno zasićenje na ovom faktoru. Zasićenja ekstremnog stila odgovaranja i stila odgovaranja srednje kategorije na faktoru opšteg stila odgovaranja su bila visoka, dok je zasićenje socijalno poželjnog odgovaranja bilo nisko (0,268). Ovo zasićenje je i u studiji Hea i Van De Vijvera (2014) bilo najniže (0,510), ali ne ovoliko nisko. Ove razlike u zasićenjima bi mogle biti posledica korišćenja različitih instrumenata pri operacionalizaciji SPO u ova dva istraživanja. Bez obzira na nešto niže zasićenje socijalno poželjnog odgovaranja, struktura faktora dobijenog u ovom istraživanju predstavlja replikaciju nalaza iz studije Hea i Van De Vijvera. Dakle, postojanje

faktora opšteg stila odgovaranja kao komunikacijskog filtera ili filtera u odgovaranju na pitanja u upitnicima koji može „ublažavati“ ili „pojačavati“ odgovore je potvrđeno na uzorku iz opšte populacije na teritoriji Srbije iz ovog istraživanja.

Iako su naši rezultati bili u skladu sa originalnim istraživanjima u kojima je opšti stil odgovaranja ispitivan, potrebno je ukazati i na par nedoslednosti kada su u pitanju ta istraživanja a tiču se samih operacionalizacija ovog stila odgovaranja.

U studiji Hea i Van de Vijvera iz 2013, opšti stil je operacionalizovan kao faktor čiji su indikatori socijalno poželjno odgovaranje, akviesencija, ekstremni stil odgovaranja i stil odgovaranja srednje kategorije, dok je on u studiji iz 2014. sprovedenoj od strane istih autora socijalno poželjno odgovaranje izostalo iz operacionalizacije ovog faktora da bi se u studiji iz 2015. opet pojavilo, ovaj put uz izostanak akviesencije. U našem istraživanju je socijalno poželjno odgovaranje imalo nisko zasićenje na opštem stilu odgovaranja te smo mišljenja da su potrebna dodatna istraživanja u pogledu statusa socijalno poželjnog odgovaranja kao indikatora opšteg stila odgovaranja na uzorku iz naše populacije. Kada bi dalja istraživanja pokazala da socijalno poželjno odgovaranje na našoj populaciji ne predstavlja indikator opšteg stila odgovaranja onda bismo govorili o faktoru čije indikatore predstavljaju ekstremni stil odgovaranja i stil odgovaranja srednje kategorije. Postavlja se pitanje da li se opšti stil odgovaranja može svesti na ekstremni stil odgovaranja, te da je pravi komunikacijski filter zapravo ekstremnost u odgovaranju ili njen nedostatak, a čiji kvalitet može biti naknadno ispitivan kroz manifestacije akviesencije i disakviesencije. Kako su svi stilovi uključeni u operacionalizacije opšteg stila odgovaranja preklapajući u svojim definicijama logično je očekivati i njihove korelacije sa zajedničkim faktorom.

Na ovom mestu otvaramo prostor diskusiji toga da postoji mogućnost da opšti stil odgovaranja ne predstavlja oličenje supstantivnog konstrukta već samo posledicu merenja manifestacija koje se u velikoj meri preklapaju i mogu se predstaviti velikim svojim delom, odnosno svesti na ekstremni stil odgovaranja. Ako bi dalja istraživanja pokazala da socijalno poželjno odgovaranje zaista predstavlja supstantivan indikator opšteg stila odgovaranja na našoj populaciji mogli bi sa sigurnošću govoriti o zasebnom konstruktu koji kao krovni entitet obuhvata različite stilove odgovaranja, te su neophodne dalje provere u ovom smeru, a koje bi uključile i

zadavanje iste operacionalizacije socijalno poželjnog odgovaranja kao u izvornim istraživanjima Hea i van De Vijvera.

Individualne razlike u stilovima odgovaranja

Istraživanja koja su se bavila ispitivanjem polnih razlika u pogledu stilova odgovaranja nisu dala jednoznačne rezultate. U onim istraživanjima u kojima je potvrđeno postojanje ovih razlika veličina efekta je bila mala (Batchelor et al., 2013). Na podacima iz ovog istraživanja, nisu registrovane razlike između ispitanika muškog i ispitanika ženskog pola u pogledu izraženosti stilova odgovaranja što je u skladu sa novijim istraživanjima (npr. Pargent, 2017).

Ispitivane su i veze između socioekonomskog statusa, intelektualnih sposobnosti, starosti i obrazovanja, i stilova odgovaranja. Suprotno očekivanjima, nisu pronađene nikakve veze između ovih varijabli i ekstremnog stila odgovaranja. Moguće je da je ekstremni stil odgovaranja konstrukt koji je u okviru određene individue stabilan i manje podložan uticaju spoljašnjih faktora. Akviesencija je negativno povezana sa socioekonomskim statusom, intelektualnim sposobnostima i obrazovanjem. Ovakav nalaz je u skladu sa nekima od ranijih istraživanja (Carr, 1971; Ross & Mirowsky, 1984 prema Wetzel et al., 2016; Meisenberg & Williams, 2008; Meisenberg et al., 2006; Gudjonsson, 1990; Sigelman et al., 1981) i replikuje nalaze koji su pronađeni na nivou kultura (van Herk et al., 2004).

Može se spekulirati da nizak socioekonomski status, intelektualne sposobnosti i obrazovanje predstavljaju faktore koji onemogućavaju razvoj kritičnosti i dovode do toga da se ispitanik češće slaže sa tvrdnjama u upitniku, i da se ovakvo ponašanje iz socijalnih interakcija prelijeva i na situacije popunjavanja upitnika i tzv. „upitničko“ ponašanje. Nizak socioekonomski status može dovesti do pozicije društvu koja je takva da individua biva primorana na konformizam pa je stoga i disakviesencija je izraženija kod ljudi višeg socijalnog statusa. Pored ovoga disakviesencija je izraženija kod mlađih ljudi.

Stil odgovaranja srednje kategorije je u pozitivnoj korelaciji sa starošću ispitanika kao i socijalno poželjno odgovaranje koje takođe, korelira pozitivno i sa socioekonomskim statusom.

Opšti stil odgovaranja je u negativnoj korelaciji sa starošću, što znači da se sa godinama ispitanika povećava i verovatnoća da će njegovi odgovori na upitnička pitanja biti umereniji, „blaži“.

Predviđanje stilova odgovaranja na osnovu epistemoloških crta ličnosti i crta ličnosti iz HEXACO modela

Ranija istraživanja prediktora stilova odgovaranja iz domena osobina ličnosti su davala različite rezultate na različitim uzorcima. U našem kulturnom kontekstu, prema znanju autora ovog teksta, nije bilo prethodnih istraživanja na ovu temu te je ovo istraživanje u ovom svom delu bilo eksplorativnog tipa.

Sa ciljem utvrđivanja prediktora svakog od stilova odgovaranja ispitivanih u ovom radu prvo je sproveden niz hijerarhijskih linearnih regresija u kojima su u prvom koraku unesene epistemološke crte (Netolerancija na dvosmislenost, Simplicističko mišljenje i Odlučnost), kao varijable koje predstavljaju ličnosne konstrukte koji se odnose na to kako ljudi obrađuju i reaguju na informacije, dok su u drugom dodate osobine ličnosti iz HEXACO modela.

U nedostatku jedinstvenog teorijskog stanovišta, rezultati ovako postavljene hijerarhijske linearne regresije su predstavljali osnovu za definisanje strukturalnih mernih modela za svaki od stilova odgovaranja ispitivanih u ovom istraživanju, posebno, i svaki od stilova odgovaranja je postavljen tako da bazične i epistemološke osobine služe kao latentni prediktori stila koji je u tom modelu specifikovan.

Ono što su analize pokazale je da ni jedan od predloženih modela nije pokazao zadovoljavajući fit prema tradicionalnom stanovištu (npr. CFI se kretao od 0,698 do 0,730). Ovo je moglo biti posledica i drugih faktora osim loše specifikacije modela, pa su, uprkos lošem fitu, ovi modeli korišćeni za evaluaciju strukturalnih parametara od interesa za ovu studiju. Na osnovu ovih parametara i zbog toga što je merna struktura ovih konstrukata već ispitivana u metodološkom delu rada odlučeno je bilo da će se relacije između stilova odgovaranja, osobina ličnosti i epistemoloških konstrukata ispitivati u okviru kompleksnih modela u kojima su ove varijable bile postavljene kao opservirane. Fit ovakvog modela je bio zadovoljavajući. Što znači da je nedostatak fita vodio poreklo od mernog, a ne od strukturalnog postavljanja modela. Značajnost određenih

osobina ličnosti i epistemoloških varijabli kao prediktora različitih stilova odgovaranja je ponekad varirala kroz različite načine modelovanja i merenja tih stilova (regresioni model, merni CFA model, SEM analiza puta među opserviranim varijablama...).

Variranje u statističkim značajnostima određenih prediktora se uglavnom javljalo onda kada su ti efekti bili niski pa su i male razlike u njihovoj veličini u različitim modelima, a u zavisnosti i od načina merenja mogle dovesti do toga da oni postanu statistički značajni ili se nađu ispod konfidenzne granice od 0,05. Varijable koje su imale najjače efekte na stilove odgovaranja u okviru jednog načina modelovanja su uglavnom konzistentno ispoljavale i najjaču prediktivnu moć u pogledu određenog stila odgovaranja kroz modele konstruisane na drugi način, sa izuzecima o kojima će biti reč.

Kao prediktori ekstremnog stila odgovaranja koji su stabilno detektovani kroz različite modele izdvajaju se Otvorenost, Odlučnost i Semplicističko mišljenje.

Otvorenost, Odlučnost i Netolerancija na dvosmislenost su se izdvojili kao pozitivni prediktori akviesencije i negativni prediktori stila odgovaranja srednje kategorije.

Odlučnost i Netolerancija na neizvesnost su se izdvojili i kao značajni prediktori disakviesencije. Ono što se može primetiti je da u okviru mernog modela u kome su odnosi između dispozicionih varijabli i stilova odgovaranja specifikovani kao odnosi među latentnim varijablama značajan prediktor disakviesencije srednje snage predstavlja Svesnost koja u modelu sa opserviranim varijablama prestaje da bude značajan prediktor. Isti je slučaj i sa Otvorenošću i Semplicističkim mišljenjem s tim što je njihova prediktivna snaga bila nešto niža.

Kao latentni prediktori socijalno poželjnog odgovaranja se izdvajaju Iskrenost, Emocionalnost, Saradljivost i Netolerancija na dvosmislenost, dok se u analizi sa opserviranim varijablama kao značajni izdvajaju Saradljivost, Emocionalnost i Netolerancija na dvosmislenost. Moguće je da je ovakav nalaz posledica toga što merni modeli daju verodostojnije nalaze koji mogu biti nešto drugačiji od onih dobijenih preko modela sa opserviranim varijablama.

Otvorenost je u ovom istraživanju predstavljala značajan prediktor svakog od merenih stilova odgovaranja. U istraživanju Hea i van de Vijvera (2013) je detektovana veza Otvorenosti i

ekstremnog stila odgovaranja, a Wetzel i Carnesten (2015) izveštavaju o jakoj vezi ove osobine sa stilom odgovaranja srednje kategorije.

Dimenzija Otvorenosti se povezuje sa kreativnošću, traženjem i sticanjem informacija, odn. intelektualnom radoznavošću (John et al., 2008; Mondak, 2010 prema Hibbing et al., 2017; Smederevac, 2006) i efikasnošću (Mak & Tran, 2001). Osobe kod kojih je izražena otvorenost intenzivnije doživljavaju bilo pozitivne, bilo negativne emocije u odnosu na one ljude koji postižu niske skorove na ovoj dimenziji (Knežević i sar., 1997). Uzevši ovo u obzir nalaz o povezanosti ekstremnog stila odgovaranja i Otvorenosti je u potpunosti logičan kao manifestacija izraženog afektiviteta.

Sa druge strane, intelektualna radoznalost informisanost i efikasnost koje su odlika Otvorenosti mogu imati uticaja na to da otvorene osobe nemaju potrebu za „bezbednošću“ srednje kategorije odgovora, iz prostog razloga posedovanja dovoljne količine informacija i znanja o velikom broju stvari koja dovodi do izraženijeg stava o ispitivanim sadržajima. Ekstremni stil odgovaranja se na nekim mestima u literaturi dovodi u vezu sa željom da se postignu jasnoća, preciznost i ispolji odlučnost (Johnson et al., 2005 prema Batchelor, Miao & Mcdaniel, 2013).

Osobe otvorene za iskustva će pre ispoljiti slaganje sa različitim tvrdnjama, te se time može objasniti pozitivna korelacija sa akviesencijom i negativna sa disakviesencijom. U velikom broju istraživanja (Austin et al., 2006; He & Van de Vijver, 2014; Holden & Passey, 2010; Kurtz et al., 2008; McCrae & Costa, 1983; Roth & Herzberg, 2007; Smith & Ellingson, 2002, prema Oljača, Branovački i Sadiković, 2018; Ones et al., 1996) se Otvorenost nije pokazala značajnim prediktorom socijalno poželjnog odgovaranja. Međutim u ovim istraživanjima su često i socijalno poželjno odgovaranje i osobine ličnosti merene preko upitnika koji su drugačiji nego oni korišćeni u ovom istraživanju.

Paulhus (2002) govori o povezanosti Otvorenosti i Socijalno poželjnog odgovaranja operacionalizovanog na sličan način, a u istraživanju iz 2016. (Subotić i sar.) Otvorenost se pokazala pozitivnim korelatom socijalno poželjnog odgovaranja na uzorku iz našeg kulturnog konteksta, uz korišćenje istog upitnika kao i u ovom istraživanju. Ove korelacije su u ranijim istraživanjima mahom vodile poreklo od veze sa dimenzijom Samozavaravanja u okviru socijalno poželjnog odgovaranja.

Povezanost Otvorenosti i socijalno poželjnog odgovaranja se može objasniti time da same karakteristike Otvorenosti kao što su kreativnost, interesovanje za veliki broj stvari, efikasnost...itd. predstavljaju attribute koji bi se mogli okarakterisati kao socijalno poželjni. Drugo moguće objašnjenje je da one osobe koje imaju više znanja u svojoj svesti mogu posedovati i znanje o tome kakva su ponašanja i težnje socijalno prihvatljivija pa samim tim i imati više skorove na testovima koji mere socijalno poželjno odgovaranje.

Otvorenost je, iz ličnog domena, predstavljala stabilan prediktor svih stilova odgovaranja, dok su iz domena epistemoloških crta, stabilan prediktor stilova odgovaranja nezavisnih od sadržaja, to bile Odlučnost i tendencija ka, odnosno preferencija, jednostavnosti koje su se manifestovale preko skorova ispitanika postignutim na skalama Simplicističkog mišljenja i Netolerancije na dvosmislenost.

Sva tri epistemološka konstrukta su prema svom sadržaju veoma slična. Ispitanici sa visokim skorovima na Netoleranciji na dvosmislenost će izbegavati odgovore koji mogu biti nejasni ili dvosmisleni na bilo koji način. Stoga, trudiće se da izbegavaju srednju kategoriju odgovora na skalama procene, dok će osobe sa visokom Netolerancijom na dvosmislenost preferirati baš ovu kategoriju odgovora.

Na našem uzorku su pronađene relacije između ove epistemološke varijable sa jedne i akviesencije, disakviesencije i stila odgovaranja srednje kategorije sa druge strane, gde je veza sa akviesencijom i disakviesencijom bila po svom smeru pozitivna a sa stilom odgovaranja srednje kategorije negativna.

Nepostojanje veze između ekstremnog stila odgovaranja i Netolerancije na dvosmislenost bi se moglo objasniti kao tendencija ispitanika da izbegava srednje kategorije tako što će imati tendenciju da se slaže odnosno ne slaže sa tvrdnjama a da to slaganje odn. neslaganje ne mora, nužno, biti izraženo odabirom krajnjih podeoka skale.

Odabir krajnjih podeoka skale (ekstremni stil odgovaranja), a samim tim i izraženija akviesencija i/ili disakviesencija i manja izraženost stila odgovaranja srednje kategorije se može objasniti korelacijom sa skorovima na Simplicističkom mišljenju. Sklonost individue da svet vidi u „crno-belim“ kategorijama vodi tzv. dihotomizaciji skale procene, gde ispitanik najčešće koristi samo kategorije odgovora „da“ i „ne“.

Odlučnost kao tendencija ispitanika da brzo, sa lakoćom i samopouzdanjem donosi čvrste odluke (Kruglanski, 1989; Thompson, Naccarato & Parker, 1989 prema Naemi et al., 2009) može takođe dovesti do dihotomizacije skale od strane ispitanika. Svrha ovakve dihotomizacije bi bila optimizacija vremena potrebnog za izvršenje izbora (koje je kraće ako se bira između samo dve kategorije, a ne npr. pet). Posledice ovakve dihotomizacije, iako izvršene sa drugačijom svrhom, se manifestuju na isti način kao i relacije stila odgovaranja sa Simplicističkim mišljenjem.

Pored pomenutih, pronađena je i relacija između disakviesencije i Savesnosti. Osobe koje postižu visoke skorove na Savesnosti su tipično sistematične, istrajne i snažne volje ali mogu biti i sitničave. (Knežević i sar., 1997; Smederevac, 2006). Osoba sa ovakvim setom osobina verovatno ne bi imala problem da izrazi jako neslaganje u situaciji u kojoj ono postoji. Moguće je da bi odgovaranje slaganjem predstavljalo odgovaranje po inerciji koje je manje temeljno, te da izražavanje neslaganja iziskuje nešto veći stepen involviranosti i promišljanja što je ponašanje koje bi bilo karakteristično za osobe koje postižu visoke skorove na Savesnosti.

Pored Otvorenosti kao prediktori socijalno poželjnog odgovaranja su detektovani Iskrenost i Saradljivost kao negativni i Emocionalnost i Netolerancija na dvosmislenost kao pozitivni. Ovakav nalaz nije u skladu sa mišljenjem nekih autora (McCrae & Costa, 1983; de Vries et al., 2014;) da visoki skorovi na skalama socijalno poželjnog odgovaranja zapravo odslikavaju veći stepen iskrenosti i poštenja. Kako se socijalno poželjno odgovaranje manifestuje kao tendencija ispitanika da sebe prikaže u što boljem svetlu, bez obzira na njena stvarna mišljenja o nekoj temi uz tendenciju preuveličane pozitivnosti svojih opisa (Podsakoff et al., 2003; Paulhus, 1991; 2002) nije nelogično da ovakvo ponašanje iziskuje visoku iskrenost ispitanika. Osobe kod kojih je izražena Emocionalnost su tipično zabrinute, slabijih kapaciteta za prevladavanje stresa, ispunjene strepnjom i preplavljene svakodnevnim životnim zahtevima, te, zbog nesigurnosti, njima može biti jako bitno kako ih drugi vide i stoga se mogu pojačano truditi da daju socijalno poželjne odgovore. Negativna povezanost socijalno poželjnog odgovaranja i Saradljivosti je na prvi pogled kontraintuitivna.

Saradljive osobe su altruistične, saosećajne, dobre naravi, pomažu drugima (Knežević i sar., 2004) što su sve socijalno poželjne osobine pa bi bilo logično da skor na Saradljivost korelira sa socijalno poželjnim odgovaranjem, što ovde nije slučaj. U istraživanju Subotića i sar. (2016)

skorovi socijalno poželjnog odgovaranja u domenu Samozavaravanja su negativno korelirali sa Saradljivošću.

Iako je u ovom istraživanju tretirano kao ukupni skor korelacija tog skora sa Saradljivošću velikim delo vuče poreklo od korelacije između dimenzije Samozavaravanja i Saradljivosti. Korelacija Samozavaravanja sa ukupnim skorom na socijalno poželjnom odgovaranju je u našem istraživanju iznosila $r = 0,92$, dok je Upravljanje impresijama daleko slabije koreliralo $r = 0,31$. Kako je Saradljivost osobina kroz koju se manifestuje okrenutost ka drugima, a Samozavaravanje predstavlja u nekom smislu okrenutost sebi i verovanje da osoba poseduje veći broj pozitivnih osobina nego što je to stvar u realnosti, negativna korelacija između socijalno poželjnog odgovaranja i Saradljivosti dobija na svojoj interpretabilnosti. Netolerancija na dvosmislenost predstavlja pozitivan prediktor socijalno poželjnog odgovaranja. Za ovakav odnos nije pronađeno adekvatno teorijsko objašnjenje, stoga se predlaže njegovo dalje istraživanje. Moguće objašnjenje ove relacije možda leži u povezanosti ajtemskog sadržaja ova dva upitnika (npr. ajtem „Jednom kada nešto odlučim, drugi ljudi mi retko mogu promeniti mišljenje“ predstavlja indikator socijalno poželjnog odgovaranja ali po svom sadržaju liči na indikator Netolerancije na dvosmislenost). Nalazi Subotića i saradnika (2016) u pogledu relacija socijalno poželjnog odgovaranja sa Ekstraverzijom i Savesnošću nisu potvrđeni u našem istraživanju.

Prediktore Opšteg stila odgovaranja su predstavljale osobine Otvorenost i Odlučnost koje predstavljaju značajne prediktore skoro svih stilova odgovaranja.

Na kraju je predložen model odnosa epistemoloških osobina i osobina ličnosti iz HEXACO modela sa stilovima odgovaranja, u okviru koga je opšti stil odgovaranja modelovan hijerarhijski. Ovaj model je u sebi integrisao u prethodnom tekstu diskutovane relacije i pokazao je zadovoljavajuć fit.

Stilovi odgovaranja u različitim situacijama

Dobijeni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika u pogledu prosečnih izraženosti akviesencije i ekstremnog stila odgovaranja u situacijama visokog i niskog uloga.

Oba navedena stila su izraženija u situaciji visokog uloga. Iako statistički značajni, ovi efekti su slabi.

U prilog razlikama u pogledu stilova odgovaranja u ove dve situacije ide i postojanje razlika u prediktorima ovih stilova u ove dve situacije (kod ekstremnog stila odgovaranja gde Otvorenost predstavlja značajan prediktor jedino u situaciji visokog uloga i kod stila odgovaranja srednje kategorije gde je Netolerancija na neizvesnost značajan prediktor samo u situaciji niskog uloga).

Podatak da su akviesencija i ekstremni stil odgovaranja izraženiji u situaciji visokog uloga bi mogao biti objašnjen i ranijim nalazom da se akviesencija nalazi u relaciji sa socijalno poželjnim odgovaranjem te je moguće da se ovaj obrazac odgovaranja pojačava u situaciji visokog uloga kao posledica namere ispitanika da ostavi što bolji utisak.

Veća izraženost ekstremnog stila odgovaranja u situaciji visokog uloga može biti tumačena time da u bitnim situacijama osobe pojačavaju svoje odgovore kako bi demonstrirali svoju sigurnost. Iako statistički značajne ove razlike su male, te bi trebalo uzeti u obzir i da ovako definisane situacije visokog i niskog uloga (putem variranja upitničkog uputstva) verovatno nemaju istu snagu efekta na ispitanika kao stvarne situacije visokog i niskog uloga. S obzirom na to da je ovde u pitanju jedan isti upitnik variranog uputstva, razlika između ispoljavanja stilova odgovaranja u dve situacije je ovde smatrana supstantivnom.

Drugi ispitivan aspekt situacije je onaj koji se odnosio na formulaciju/sadržaj ajtema koji su zadavani ispitaniku. Dobijeno je da postoje statistički značajne razlike u pogledu izraženosti ekstremnog stila odgovaranja, akviesencije, disakviesencije i stila odgovaranja srednje kategorije u pogledu toga da li su ovi stilovi računati na ajtemima koji su formulisani tako da se odnose na ispitanika lično ili su računati na ajtemima koji se odnose na druge ljude.

Svi računati stilovi odgovaranja su izraženiji u situaciji gde se ajtemi odnose na ispitanika lično, osim stila odgovaranja srednje kategorije koji je izraženiji kada se računa na ajtemima koji se odnose na nekoga drugog. Ovakav nalaz je istovetan i u situaciji niskog i u situaciji visokog uloga. U prilog razlikama u pogledu stilova odgovaranja u ove dve situacije ide i postojanje razlika u prediktorima stila odgovaranja u zavisnosti od formulacije ajtema (Kod stila odgovaranja srednje kategorije gde Netolerancija na neizvesnost predstavlja značajan prediktor jedino u situaciji kada

se ajtemi odnose na nekog drugog, kod akviesencije gde Otvorenost predstavlja značajan prediktor jedino u situaciji kada se ajtemi odnose na nekog drugog i kod disakviesencije gde je Otvorenost značajan prediktor samo u situaciji kada se ispitanici odnose na ispitanika lično a Simplicističko mišljenje samo u situaciji kada se ajtemi odnose na nekog drugog).

Nalaz da su svi računati stilovi izraženiji kada su ajtemi formulisani tako da se odnose na ispitanika lično, osim stila odgovaranja srednje kategorije koji je izraženiji kada se računa na ajtemima koji se odnose na nekoga drugog može biti posledica toga da su ispitanici, po prirodi stvari, dosta sigurniji u svoje procene kada procenjuju sebe u odnosu na situaciju u kojoj procenjuju neke druge ljude. Procena sebe se razlikuje od procene drugih ljudipšto ispitanici, tipično o drugima poseduju manje informacija nego o sebi.

Neka od ograničenja studije

Jedno od ograničenja ove studije je povezano sa načinom prikupljanja podataka. Naime, nalazi ranijih istraživanja su pokazali da izraženost stilova odgovaranja može varirati u zavisnosti od načina zadavanja upitnika (npr. zadavanje preko telefona i „papir i olovka“ metod, Weijter, Geuens & Schillewaert, 2008). U našem istraživanju je jedino primenjen metod zadavanja „papir i olovka“ što dovodi u pitanje generalizabilnost ovih nalaza na podatke koji bi bili prikupljeni drugačijim metodom, npr. online za koji su istraživanja pokazala da daje niže skorove na akviesenciji i ekstremnom stilu odgovaranja (Liu et al., 2017)

Veliki broj efekata detektovanih u ovoj studiji je bio male veličine što je u skladu sa mišljenjem Hea i Van de Vijvera (2015) da su efekti osobina ličnosti u pogledu predviđanja stilova odgovaranja zbog kompleksne prirode stilova odgovaranja uvek niski. Ipak, pošto ne možemo biti nedvosmisleml sigurni šta je uzrok tako malih efekata rezultate ovog istraživanja je, u tom delu, potrebno oprezno interpretirati. 23% od ukupnog broja ispitanika regrutovanih za potrebe ovog istraživanja nije validno popunilo upitnik, ili nije popunilo upitnik do kraja. Kako to nije zanemarljiv procenat, od interesa za dalje istrživanje bi bilo ispitivanje osobina ispitanika koji ne završavaju popunjavanje upitnika do kraja ili imaju veliki broj nedostajućih vrednost kao ispitivanje statusa nedostajućih odgovora kao stila odgovaranja.

Upitnici korišćeni u ovom istraživanju su namenjeni ispitivanju osobina ličnosti tako da, uprkos tome što su namenjeni ispitivanju različitih crta (ili vrsta crta), sadržaj tih stavki u tom smislu jeste sličan, te zbog ovoga savetujemo oprez pri generalizovanju nalaza ovog istraživanja na stilove odgovaranja koje ispitanici mogu ispoljiti pri odgovaranju na drugačije vrste upitnika.

Kada je u pitanju kontrolisanje stilova odgovaranja, kao izvora greške u merenju ,dimenzionalni pristup u okviru koga se stilovi odgovaranja računaju prebrojavanjem kategorija odgovaranja karakterističnih za određeni stil, je manje poželjan metod izbora u odnosu na neke rafinisanije modele i tehnike (Costa & Filho, 2019). U svrhu kontrolisanja efekata stilova odgovaranja na merene konstrukte, oni bi se mogli modelovati u modelima stavskog odgovora (eng. IRT- based method) (Bolt & Newton prema Wetzel et al., 2016), meriti preko vinjeta sidra koje su ili vezani za crtu koja se ispituje ili za stil odgovaranja (Mottus et al., 2012), konfirmatornom analizom latentnih klasa (eng. latent class confirmatory factor analysis - LCFA) ili npr. postavljanjem mešovitog Raschovog modela (eng. mixed Rasch model) (Austin et al., 2006; Rost, 1990 prema Kaiser & Keller, 2001; Wetzel et al., 2016). Ipak, kako za svoj cilj ovo istraživanje ni u jednom trenutku nije imalo kontrolu efekata ovih stilova kao greške merenja, već njihovu dublju analizu kao konstrukata koji poseduju oblik crte, ni jedan od navedenih metoda nije primenjen.

ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja su pokazali stabilnost stilova odgovaranja merenih na različite načine, uz detektovanje opšteg stila odgovaranja čiji su indikatori ekstremni stil odgovaranja, stil odgovaranja srednje kategorije i socijalno poželjno odgovaranje. Predloženo je dalje istraživanje opšteg stila odgovaranja na uzorku iz naše populacije koje bi se svojim većim delom fokusiralo na ispitivanje statusa socijalno poželjnog odgovaranja kao indikatora opšteg stila odgovaranja. Razlike u ispoljavanju stilova odgovaranja u zavisnosti od sociodemografskih varijabli su u skladu sa onima detektovanim u literaturi, a na osnovu teorijskih saznanja i empirijskih nalaza konstruisan je kompleksan strukturalni model odnosa epistemoloških osobina i osobina ličnosti iz HEXACO modela sa stilovima odgovaranja, u okviru koga je opšti stil odgovaranja modelovan hijerarhijski. Dobijeni rezultati su pokazali da ekstremni stil odgovaranja, akviesencija, disakviesencija, stil odgovaranja srednje kategorije mogu varirati u zavisnosti od situacije. Odnosno da se tendencije ispitanika u odgovaranju mogu menjati u zavisnosti od stepena značajnosti koji ispitanik situaciji pripisuje, kao i načina na koji su ajtemi formulisani. Nalazi ovog istraživanja se odnose na istraživanje sprovedeno metodom „papir i olovka” pri zadavanju testova i ajtema koji su namenjeni merenju ličnosti ili vode poreklo od takvih ajtema. Iako ovo istraživanje predstavlja korak dalje ka identifikaciji antecedenata različitih stilova odgovaranja i samim tim ka detaljnijoj konceptualizaciji samog konstrukta stila odgovaranja, rezultate ovog istraživanja bi trebalo validirati na većem uzorku i korišćenjem većeg broja različitih metodoloških manipulacija i psihometrijskih tehnika uz posvećivanje posebne pažnje analizi nedostajućih odgovora.

LITERATURA

- Ashton, M. C., & Lee, K. (2007). Empirical, Theoretical, and Practical Advantages of the HEXACO Model of Personality Structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11(2), 150–166. <http://doi.org/10.1177/1088868306294907>
- Ashton, M.C., & Lee, K. (2008a) The HEXACO Model of Personality Structure, In Boyle, G. J., Matthews, G., & Saklofske, D. H. (Eds.). *The SAGE handbook of personality theory and assessment, Vol. 2. Personality measurement and testing (pp. 239 – 260)*. Sage Publications, Inc.
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2008b). *The HEXACO Model of Personality Structure and the Importance of the H Factor. Social and Personality Psychology Compass*, 2(5), 1952–op9o9062. doi:10.1111/j.1751-9004.2008.00134.x
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2009). The HEXACO-60: A short measure of the major dimensions of personality. *Journal of Personality Assessment*, 91, 340-345.
- Ashton, M. C., Lee, K., & de Vries, R. E. (2014). The HEXACO Honesty-Humility, Agreeableness, and Emotionality Factors: A review of research and theory. *Personality and Social Psychology Review*, 18, 139-152.
- Ashton, M. C., Lee, K., Perugini, M., Szarota, P., de Vries, R.E., Di Blas, L., Boies, K., & De Raad, B. (2004). A six-factor structure of personality-descriptive adjectives: solutions from psycholexical studies in seven languages. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 356–366.
- Austin, E. J., Deary, I. J., & Egan, V. (2006). Individual differences in response scale use: Mixed Rasch modelling of responses to NEO-FFI items. *Personality and Individual Differences*, 40, 1235-1245. doi:10.1016/j.paid.2005.10.018

- Bachman, J.G., O'Malley, P.M., & Freedman-Doan, P. (2010). Response styles revisited: Racial/ethnic and gender differences in extreme responding (Monitoring the Future Occasional Paper No. 72). Ann Arbor, MI: Institute of Social Research. Available from <http://www.monitoringthefuture.org/>
- Bachman, J. G., & O'Malley, P. M. (1984). Yea-saying, nay-saying, and going to extremes: Black-white differences in response styles. *Public Opinion Quarterly*, 48(2), 491–509. <http://dx.doi.org/10.1086/268845>.
- Bandalos, D. L., (2014) Relative Performance of Categorical Diagonally Weighted Least Squares and Robust Maximum Likelihood Estimation, *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 21:1, 102-116, DOI: [10.1080/10705511.2014.859510](https://doi.org/10.1080/10705511.2014.859510).
- Batchelor, J. H., Miao, C., & Mcdaniel, M. A. (2016). Extreme Response Style: A Meta-Analysis. *Journal of Organizational Psychology Vol. 16(2), 51-62*
- Batchelor, J. H., Miao, C., & Mcdaniel, M. A. (2013). Extreme Response Style: A Meta-Analysis. *28th Annual Conference of the Society for Industrial and Organizational Psychology*, (May), 1–28.
- Baumgartner, H. & Steenkamp, J.B., E.M. (2001) Response Styles in Marketing Research: A Cross-national Investigation, *Journal of Marketing Research* 38: 143–56
- Bentler, P. M., Jackson, D. N., & Messick, S. (1971). Identification of content and style: A two-dimensional interpretation of acquiescence. *Psychological Bulletin*, 76(3), 186–204. <https://doi.org/10.1037/h0031474>
- Billiet, J. B., & McClendon, M. J. (2000). Modeling acquiescence in measurement models for two balanced sets of items. *Structural Equation Modeling*, 7, 608–628.
- Billiet, J. B., & Davidov, E. (2008). Testing the Stability of an Acquiescence Style Factor Behind Two Interrelated Substantive Variables in a Panel Design. *Sociological Methods & Research*, 36(4), 542–562. <https://doi.org/10.1177/0049124107313901>
- Block, J. (1965). *The challenge of response sets*. New York: Century.
- Brislin, R. (2000). *Understanding culture's influence on behavior* (2nd ed.). Fort Worth, TX: Harcourt
- Brislin R.W. (2006) *Culture and Behavior: An Approach Taken in Psychology and International Business* In Baldwin, J. R., Faulkner, S. L., Hecht, M. L., & Lindsley, S. L.

(Eds.). *LEA's communication series. Redefining culture: Perspectives across the disciplines.* (pp. 83-91), Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

- Cheung, G. W., & Rensvold, R. B. (2000). Assessing extreme and acquiescence response sets in cross-cultural research using structural equations modeling. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 187–212
- Coakes, S.J. 2005. SPSS version 12.0 for windows analysis without anguish. Australia: National Library of Australia.
- Costa, A. R. L., & Filho, N. H. (2019). Methods for the Control of Extreme Response Styles in Self-Report Instruments: A Review. *Temas Em Psicologia*, 27(2), 309–323. <https://doi.org/10.9788/tp2019.2-02>
- Costa, P. T., Jr., McCrae, R. R., & Dye, D. A. (1991). Facet scales for agreeableness and conscientiousness: A revision of the NEO Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12, 887-898.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Revised NEO personality inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor inventory (NEO-FFI). Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Couch, A., & Keniston, K. (1960). Yeasayers and naysayers: Agreeing response set as a personality variable. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 60(2), 151-174. <http://dx.doi.org/10.1037/h0040372>
- Cronbach, L. J. (1942). Studies of acquiescence as a factor in the true-false test. *Journal of Educational Psychology*, 33, 401–415.
- Crowne, D., & Marlowe, D. (1964). The approval motive: Studies in evaluative dependence. New York: Wiley.
- Damarin, F., Messick, S. (1965). Response styles as personality variables: a theoretical integration of multivariate research. *ETS Research Bulletin Series*, 1965(April), 1–116. <http://doi.org/10.1002/j.2333-8504.1965.tb00967.x>
- De Beuckelaer, A., Weijters, B., Rutten, A.: Using ad hoc measures for response styles: a cautionary note. *Qual. Quant.* 44, 761–775 (2010). doi:10.1007/s11135-009-9225-z
- Di Blas, L., & Forzi, M. (1998). An alternative taxonomic study of personality-descriptive adjectives in the Italian language. *European Journal of Personality*, 12, 75–101.

- De Raad, B., & Szirmak, Z. (1994). The search for the “Big Five” in a non-Indo-European language: The Hungarian trait structure and its relationship to the EPQ and the PTS. *European Review of Applied Psychology*, 44, 17–24.
- de Vries, R. E., Zettler, I., & Hilbig, B. E. (2013). Rethinking Trait Conceptions of Social Desirability Scales: Impression Management as an Expression of Honesty-Humility. *Assessment*, 21(3), 286–299. <https://doi.org/10.1177/1073191113504619>
- Dodaj, A. (2012). Social desirability and self-reports: Testing a content and response-style model of socially desirable responding. *Europe’s Journal of Psychology*, 8(4), 651–666. <https://doi.org/10.5964/ejop.v8i4.462>
- Eysenck, S.B.G., & Eysenck, H.J. (1963). Acquiescence response set in personality questionnaires. *Life Sciences*, 2, 144–147. doi: [http://dx.doi.org/10.1016/0024-3205\(63\)90026-2](http://dx.doi.org/10.1016/0024-3205(63)90026-2)
- Eysenck, H. J., & Eysenck, M. (1984). *Personality and individual differences*. London: Plenum Press.
- Fischer, R. (2004). Standardization to Account for Cross-Cultural Response Bias: A Classification of Score Adjustment Procedures and Review of Research in JCCP. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 35 (3): 263–282. doi:[10.1177/0022022104264122](https://doi.org/10.1177/0022022104264122)
- Frenkel-Brunswik, E. (1949). Intolerance of ambiguity as an emotional and perceptual personality variable. *Journal of Personality*, 18, 108–143. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1949.tb01236.x>
- Furnham, A. (1994). A content, correlational and factor analytic study of four tolerance of ambiguity questionnaires. *Personality and Individual Differences*, 16(3), 403–410. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(94\)90066-3](https://doi.org/10.1016/0191-8869(94)90066-3).
- Furnham, A. (1986). Response bias, social desirability and dissimulation. *Personality and Individual Differences*. 7 (3): 385–400. doi:[10.1016/0191-8869\(86\)90014-0](https://doi.org/10.1016/0191-8869(86)90014-0)
- Furnham, A. (1996). The big five versus the big four: the relationship between the Myers-Briggs Type Indicator (MBTI) and NEO-PI five factor model of personality. *Personality and Individual Differences*, 21(2), 303-307.
- Galić, Z., Jernejčić, Ž. (2006.), Socijalno poželjno odgovaranje u različitim motivacijskim kontekstima: provjera Paulhusova modela socijalne poželjnosti. *Suvremena psihologija*, 9 (2): 155-170.

- Gangestad, S., & Snyder, M. (2000). Self-monitoring: Appraisal and reappraisal. *Psychological Bulletin*, 126, 530–555
- Ganster, D. C., Hennessey, H. W., & Luthans, F. (1983). Social desirability response effects: Three alternative models. *Academy of Management Journal*, 26, 321–331
- Gollwitzer, M., Eid, M., & Jürgensen, R. (2005). Response styles in the assessment of anger expression, *Psychological Assessment*, 17, 56-69.
- Gong, W. (2009). National culture and global diffusion of business to consumer e-commerce. *Cross Cultural Management: An International Journal*, 16(1), 83–101. <https://doi.org/10.1108/13527600910930059>
- Cheung, G.W. & Rensvold, R. B. (2002) Evaluating Goodness-of-Fit Indexes for Testing Measurement Invariance, *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 9:2, 233-255, DOI: [10.1207/S15328007SEM0902_5](https://doi.org/10.1207/S15328007SEM0902_5)
- Greenleaf, E. A. (1992). Measuring extreme response style. *Public Opinion Quarterly*, 56, 328-351.
- Grimm, S. D., & Church, A. (1999). A cross-cultural study of response biases in personality measures. *Journal of Research in Personality*, 33(4), 415– 441.
- Gudjonsson, G. H. (1990). The relationship of intellectual skills to suggestibility, compliance and acquiescence. *Personality and Individual Differences*, 11, 227–231.
- Heine, S. J., & Lehman D.R., (1995), “Social Desirability Among Canadian and Japanese Students,” *Journal of Social Psychology*, 135 (December), 777–79
- Hamamura, T., Heine, S. J., & Paulhus, D. L. (2008). Cultural differences in response styles: The role of dialectical thinking. *Personality and Individual Differences*, 44(4), 932–942. <http://doi.org/10.1016/j.jpaid.2007.10.034>
- Harzing, A.W. (2006). Response Styles in Cross-national Survey Research: A 26-country Study. *International Journal of Cross Cultural Management*, 6(2), 243–266. <http://doi.org/10.1177/1470595806066332>
- Heene, M., Hilbert, S., Draxler, C., Ziegler, M., & Bühner, M. (2011). Masking misfit in confirmatory factor analysis by increasing unique variances: A cautionary note on the usefulness of cutoff values of fit indices. *Psychological Methods*, 16(3), 319–336. <https://doi.org/10.1037/a0024917>

- He, J., & van de Vijver, F. J. R. (2013). A general response style factor: Evidence from a multi-ethnic study in the Netherlands. *Personality and Individual Differences*, 55(7). <http://doi.org/10.1016/j.paid.2013.06.017>
- He, J., & van de Vijver, F. J. R. (2014). Self-presentation styles in self-reports: Linking the general factors of response styles, personality traits, and values in a longitudinal study. *Personality and Individual Differences*, 81, 129–134. <http://doi.org/10.1016/j.paid.2014.09.009>
- He, J., & Van de Vijver, F. J. R. (2016). Response styles in factual items: Personal, contextual and cultural correlates. *International Journal of Psychology*, 51(6), 445–452. <http://doi.org/10.1002/ijop.12263>
- Hedrih, V. (2008) Evaluacija Holandovog modela profesionalnih interesovanja u našoj kulturi. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Univerzitet u Novom Sadu.
- Hedrih, V. (2018). Kroskulturalna adaptacija psiholoških mernih instrumenata. Filozofski fakultet, Niš.
- Herrmann, H., & Bucksch, H. (2014). Coefficient of Concordance. *Dictionary Geotechnical Engineering/Wörterbuch GeoTechnik*, 248–248. https://doi.org/10.1007/978-3-642-41714-6_33001
- Heyes, A.F. (2017). Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis, Second Edition, A Regression-Based Approach, Guilford Press, New York
- Hofstede, G. (1984). Culture's consequences. International differences in work-related values. Beverly Hills, CA: Sage Publications
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. Online Readings in Psychology and Culture, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>
- Hofstede, G. (1991). Empirical models of cultural differences. In N. Bleichrodt & P. Drenth (Eds.), Contemporary issues in cross-cultural psychology (pp. 4–20). Berwyn, PA : Swets & Zeitlinger
- Hofstede, G. & Bond, M. H. (1988). The Confucius connection: from cultural roots to economic growth. *Organizational Dynamics*, 16, 4-21.

- Hui, C. H., & Triandis, H. C. (1989). Effects of Culture and Response Format on Extreme Response Style. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20(3), 296–309. <http://doi.org/10.1177/0022022189203004>
- Hyman, H; 1954. *Interviewing in Social Research*. Chicago: University of Chicago Press
- Iwawaki, S., Zax, M., & Mitsuoka, S. (1969). Extremity of response among Japanese and American children. *Journal of Social Psychology*, 79, 257-259
- Jackson, D. N., & Messick, S. (1958). Content and style in personality assessment. *Psychological Bulletin*, 55, 243– 252.
- John, O. P., Naumann, L. P., & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative big five trait taxonomy. *Handbook of personality: Theory and research*, 3, 114-158.
- John, O. P., Srivastava, S. (1999). The Big Five Trait Taxonomy: History, Measurement, and Theoretical Perspectives. U O. P. John, R., W. R. Robins, L., A. Pervin, *Handbook of Personality, Theory and Research* (str. 102-138). New York, NY: The Guilford Press.
- Jordan, L. A., Marcus, A. S., & Reeder, L. G. (1980). Response styles in telephone and household interviewing: A field experiment. *Public Opinion Quarterly*, 44, 210–222. doi: 10.1086/268585.
- Kaiser, F.G., Keller, C. (2001). Disclosing situational constraints to ecological behavior: A confirmatory application of the mixed Rasch model. *European Journal of Psychological Assessment*, 17, 212-221
- Kieruj, N. D., & Moors, G. (2010). Variations in response style behavior by response scale format in attitude research. *International Journal of Public Opinion Research*, 22, 320–342. doi: 10.1093/ijpor/edq001.
- Kieruj, N. D., & Moors, G. (2013). Response style behavior: Question format dependent or personal style? *Quality and Quantity*, 47(1), 193–211. <https://doi.org/10.1007/s11135-011-9511-4>
- Khorramdel, L., & von Davier, M. (2014). Measuring Response Styles Across the Big Five: A Multiscale Extension of an Approach Using Multinomial Processing Trees. *Multivariate Behavioral Research*, 49(2). <http://doi.org/10.1080/00273171.2013.866536>
- Knežević, G., Radović, B., Opačić, G. (1997). Evaluacija “Big Five” modela ličnosti kroz analizu inventara ličnosti NEO PI-R. *Psihologija*, 30, 7-40.

- Knežević, G., Džamonja-Ignjatović, T., Đurić-Jočić, D. (2004). Petofaktorski model ličnosti. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju
- Krosnick, J. A. (1991). Response strategies for coping with the cognitive demands of attitude measures in surveys. *Applied Cognitive Psychology*, 5, 213–236
- Kulas, J. T., & Stachowski, A. A. (2013). Respondent rationale for neither agreeing nor disagreeing: Person and item contributors to middle category endorsement intent on Likert personality indicators. *Journal of Research in Personality*, 47(4). <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2013.01.014>
- Lalwani, A.K., Shavitt, S. & Johnson, T., (2006) “What Is the Relation Between Cultural Orientation and Socially Desirable Responding,” *Journal of Personality and Social Psychology*, 90 (1), 165–78.
- Larsen, R., J. & Buss, D., M. (2008). Psihologija ličnosti : područja znanja o ljudskoj prirodi, Jastrebarsko : Naklada Slap, Prijevod djela: Personality psychology.. str. 4., ISBN 978-953-191-334-8
- Lazarević, Lj., Orlić, A. (2015). *Implicit Assessment: Paradigm of Implicit Measurement in the Field of Individual Differences*, Publisher: Institute of Psychology, Faculty of Philosophy and Faculty of Sport and Physical Education, University of Belgrade, Serbia, ISBN: 978-86-6427-026-7
- Larson, L., Rottinghaus, P., Borgen, F. (2002). Meta-analysis of Big Six Interests and Big Five Personality Factors. *Journal of Vocational Behavior* 61, 217-239.
- LeBreton, J. M., & Senter, J. L. (2008). Answers to 20 questions about interrater reliability and interrater agreement. *Organizational Research Methods*, 11(4), 815-852.
- Lee, K., & Ashton, M. C. (2008). The HEXACO personality factors in the indigenous personality lexicons of English and 11 other languages. *Journal of Personality*, 76, 1001-1053
- Lentz, T. F. (1938). Acquiescence as a factor in the measurement of personality. *Psychological Bulletin*, 35, 659.
- Li, A., & Bagger, J. (2006). Using the BIDR to distinguish the effects of impression management and self-deception on the criterion validity of personality measures: A meta-

analysis. *International Journal of Selection and Assessment*, 14(2), 131–141. doi:10.1111/j.1468–2389.2006.00339.x

- Light, C. S., Zax, M., & Gardiner, D. H. (1965). Relationship of age, sex, and intelligence level to extreme response style. *Journal of personality and social psychology*, 2(6), 907–9.
- Liu, M., Harbaugh, A. G., Harring, J. R., & Hancock, G. R. (2017). The effect of extreme response and non-extreme response styles on testing measurement invariance. *Frontiers in Psychology*, 8(MAY), 1–15. <http://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00726>
- Liu, M., Conrad, F. G., & Lee, S. (2017). Comparing acquiescent and extreme response styles in face-to-face and web surveys. *Quality and Quantity*, 51(2), 941–958. <https://doi.org/10.1007/s11135-016-0320-7>
- Lorge, I. (1937). Gen-like: Halo or reality? *Psychological Bulletin*, 34, 545–546.
- Mak, A., & Tran, C. (2001). Big Five personality and cultural relocation factors in Vietnamese Australian students' intercultural social self-efficacy. *International Journal of Intercultural Relations*, 25, 181–201. doi: 10.1016/S0147-1767(00)00050-X
- Marin, G., Gamba, R. J., & Marin, B. V. (1992). Extreme response style and acquiescence among Hispanics. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 23, 498–509
- Matarazzo, J. D., & Herman, D. O. (1984). Relationship of education and IQ in the WAIS—R standardization sample. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 52(4), 631–634. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.52.4.631>
- Marsh, H. W., Hau, K.-T., & Wen, Z. (2004). In Search of Golden Rules: Comment on Hypothesis-Testing Approaches to Setting Cutoff Values for Fit Indexes and Dangers in Overgeneralizing Hu and Bentler's (1999) Findings. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 11(3), 320–341. https://doi.org/10.1207/s15328007sem1103_2
- Matikka, L. M., & Vesala, H. T. (1997). Acquiescence in quality-of-life interviews with adults who have mental retardation. *Mental Retardation*, 35, 75–82.
- Matsumoto, D. (2009). Teaching about culture. In R. A. R. Gurung, & L. R. Prieto (Eds.), *Getting culture: Incorporating diversity across the curriculum*. New York, NY: Stylus.
- Mehrabian, A. and Russell, J. A. (1974). *An Approach to Environmental Psychology*. Cambridge, MA., MIT
- Meisenberg, G., Lawless, E., Lambert, E., & Newton, A. (2006). The social ecology of intelligence on a Caribbean island. *Mankind Quarterly*, 46, 395–433.

- Međedović, J., Čolović, P., Dinić, B. M., & Smederevac, S. (2019). The HEXACO Personality Inventory: Validation and Psychometric Properties in the Serbian Language. *Journal of Personality Assessment*, 101(1), 25–31. <https://doi.org/10.1080/00223891.2017.1370426>
- Messick, S., & Frederiksen, N. (1958). Ability, acquiescence, and “authoritarianism”. *Psychological Reports*, 4, 687–697.
- Merrotsy, P. (2013). Tolerance of Ambiguity: A Trait of the Creative Personality? *Creativity Research Journal*, 25(2), 232–237. <https://doi.org/10.1080/10400419.2013.783762>
- McDonald, J. D. (2008). Measuring personality constructs: The advantages and disadvantages of self-reports, informant reports and behavioural assessments. *Enquire*, 1(1), 1–19.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1996). Toward a new generation of personality theories: theoretical contexts for the five-factor model. In J. S. Wiggins (Eds.), *The five-factor model of personality: theoretical perspectives*. New York: Guilford.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1999). A five-factor theory of personality. In L. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality*. New York: Guilford.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2003). *Personality in adulthood: A five factor theory perspective*. New York: The Guilford Press.
- McCrae, R. R. & Weiss, A. (2007). Observer Ratings of Personality. In Robins, R. W., Fraley, R. C. & Krueger, R. F. (Eds.). *Handbook of Research Methods in Personality Psychology*. New York, The Guilford Press, pp. 259-272
- Moors, G. (2008) Exploring the effect of a middle response category on response style in attitude measurement. *Qual. Quant.* 42(6), 779–794. doi:10.1007/s11135-006-9067-x
- Morren, M., Gelissen, J. P. T. M., & Vermunt, J. K. (2011). Dealing with extreme response style in cross-cultural research: A restricted latent class factor analysis approach. *Sociological Methodology*, 41(1), 13–47. <http://doi.org/10.1111/j.1467-9531.2011.01238.x>

- Morren, M., Gelissen, J., & Vermunt, J. (2012). The impact of controlling for extreme responding on measurement equivalence in cross-cultural research. *Methodology*, 8(4), 159–170. <http://doi.org/10.1027/1614-2241/a000048>
- Morf, M.E., & Jackson, D.N. (1972). An analysis of two response styles: True responding and item endorsement. *Educational and Psychological Measurement*, 32, 329–353. doi:10.1177/001316447203200210
- Möttus, R., Allik, J., Realo, A., Rossier, J., Zecca, G., Ah-Kion, J., ... Johnson, W. (2012). The Effect of Response Style on Self-Reported Conscientiousness Across 20 Countries. *Personality and Social Psychology Bulletin*. <https://doi.org/10.1177/0146167212451275>
- Naemi, B. D., Beal, D. J., & Payne, S. C. (2009). Personality predictors of extreme response style. *Journal of Personality*, 77(1), 261–286. <http://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2008.00545.x>
- Nisbett, R.E. i Wilson, T.D. (1977). Telling more than we know: Verbal reports on mental processes. *Psychological Review*, 8, 231–259.
- Oljača, M., Branovački, B., & Sadiković, S. (2018). Social desirability bias and personality structure - Dimensional and typological perspectives. *Primenjena Psihologija*, 11(1), 69–87. <https://doi.org/10.19090/pp.2018.1.69-87>
- Ones, D. S., & Viswesvaran, C. (1998). The effects of social desirability and faking on personality and integrity assessment for personnel selection. *Human Performance*, 11, 245–269.
- Oskamp, S. (1977). Methods of studying social behavior. In L.S. Wrightman (Ed.), *Social Psychology*. Monterey, California: Brooks and Cozle.
- Paulhus, D. L. (1991). Measurement and Control of Response Bias. *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*, 17-. <http://doi.org/10.1016/B978-0-12-590241-0.50006-X>
- Paulhus, D. L. (2008). BIDR Version 6 – Form 40A. Unpublished manuscript
- Paulhus, D. L. (2002). Socially Desirable Responding: The Evolution of a Construct. *The Role of Constructs in Psychological and Educational Measurement*, (2002), 49–69. <https://doi.org/10.1097/00005053-195311720-00010>

- Paulhus, D. L., Bruce, M. N., & Trapnell, P. D. (1995). Effects of self-presentation strategies on personality profiles and their structure. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 21, 100-108.
- Paulhus, D. L., & Reid, D. (1991). Enhancement and denial in socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60, 307–317. doi:10.1037/0022–3514.60.2.307
- Paulhus, D. L., & Vazire, S. (2007). The self-report method. In R. W. Robins, C. R. Fraley, & R. F. Krueger (Eds.), *Handbook of research methods in personality psychology* (pp. 224–239). New York, NY: Guilford Press.
- Pauls, C. A., & Crost, N. W. (2004). Effects of faking on self-deception and impression management scales. *Personality and Individual Differences*, 37, 1137-1151
- Pauls, A. C., Stemmler, G. (2003.), Substance and bias in social desirability responding. *Personality and Individual Differences*, 35: 263-275
- Paunonen, S. V., & LeBel, E. P. (2012). Socially desirable responding and its elusive effects on the validity of personality assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(1), 158–175. doi:10.1037/a0028165
- Pedović, I., Stošić, M. i Ćirović, N.(2019), TOWARD A FURTHER OPERATIONALIZATION OF AMBIGUITY INTOLERANCE IN THE SERBIAN CONTEXT, unpublished study
- Peng, K., & Nisbett, R. E. (1999). Culture, dialectics, and reasoning about contradiction. *American Psychologist*, 54, 741–754.
- Plienger, T., Montag, C., Felten, A., & Reuter, M. (2014). The serotonin transporter polymorphism (5-HTTLPR) and personality: Response style as a new endophenotype for anxiety. *The International Journal of Neuropsychopharmacology*, 17(6), 851–858.
- Pliening, H. (2016). Mountain or molehill? A simulation study on the impact of response styles. *Educational and Psychological Measurement*, 77, 32–53. doi:10.1177/0013164416636655
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: a critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879–903. <http://doi.org/10.1037/0021-9010.88.5.879>

- Proroković, A., Slišković, A., & Bumbak, I. (2008). Personality traits and social desirability in the selection situation . *Osobine Ličnosti I Socijalna Poželjnost U Selekcijskoj Situaciji*, 17(6), 1157–1177. Retrieved from 60649085597&partnerID=40&md5=25ffc97481814582350afa504453d6
- Roets, A., & Van Hiel, A. (2007). Separating ability from need: Clarifying the dimensional structure of the Need for Closure Scale. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 266–280
- Ross, C.E. and Mirowsky, J. (1984) ‘Socially- desirable Response and Acquiescence in a Cross-cultural Survey of Mental Health’, *Journal of Health and Social Behavior* 25(2): 189–97
- Rosseel Y (2012). “lavaan: An R Package for Structural Equation Modeling.” *Journal of Statistical Software*, 48(2), 1–36. <http://www.jstatsoft.org/v48/i02/>.
- Satorra, A., Bentler, P.M. (2001) A scaled difference chi-square test statistic for moment structure analysis. *Psychometrika* 66, 507–514 . <https://doi.org/10.1007/BF02296192>
- Schimmack, U., Böckenholt, U., Reisenzein, R. (2002). Response styles in affect ratings: making a mountain out of a molehill. *J. Pers. Assess.* 78, 461–483
- Schneider, S. (2017). Extracting Response Style Bias From Measures of Positive and Negative Affect in Aging Research. *The Journals of Gerontology. Series B, Psychological Sciences and Social Sciences*, 73(1). <https://doi.org/10.1093/geronb/gbw103>
- Sigelman, C. K., Budd, E. C., Spanhel, C. L., & Schoenrock, C. J. (1981). Asking questions of retarded persons: A comparison of yes-no and either-or formats. *Applied Research in Mental Retardation*, 2, 347–357.
- Smederevac, S. & Mitrović, D. (2006). *Ličnost – metode i modeli. (Personality-methods and models)*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju
- Spearman, C. (1904). The proof and measurement of association between two things. *The American Journal of Psychology*, 15, 72–101.
- Subotić, S., Dimitrijević, S., & Lovrić, S. R. (2016). Psychometric evaluation and short form development of the Balanced Inventory of Desirable Responding (BIDR-6). *Psihologija*, 49(3), 263–276. <http://doi.org/10.2298/PSI1603263S>

- Thielmann, I., Akrami, N., Babarović, T., Belloch, A., Bergh, R., Chirumbolo, A., ... Lee, K. (2019). The HEXACO–100 Across 16 Languages: A Large-Scale Test of Measurement Invariance. *Journal of Personality Assessment*, 0(0), 1–13. <https://doi.org/10.1080/00223891.2019.1614011>
- Thompson C.G., Kim R.S., Aloe A.M. & Becker B.J. (2017) Extracting the Variance Inflation Factor and Other Multicollinearity Diagnostics from Typical Regression Results, *Basic and Applied Social Psychology*, 39:2, 81–90, DOI: [10.1080/01973533.2016.1277529](https://doi.org/10.1080/01973533.2016.1277529)
- Tupes, E. C. & Christal, R. C. (1961). Recurrent personality factors based on trait ratings (Tech. Rep. No. ASD-TR-61-97). Lackland Air Force Base, TX: U.S. Air Force.
- Van der Kloot, W. A., Kroonenberg, P. M., & Bakker, D. (1985). Implicit theories of personality: Further evidence of extreme response style. *Multivariate Behavioral Research*, 20(4), 369–387. http://doi.org/10.1207/s15327906mbr2004_2
- van Driel, O.P. (1978) On various causes of improper solutions in maximum likelihood factor analysis. *Psychometrika* 43, 225–243. <https://doi.org/10.1007/BF02293865>
- Van Herk, H., Poortinga, Y.H. and Verhallen, T.M.M. (2004) ‘Response Styles in Rating Scales: Evidence of Method Bias in Data from 6 EU Countries’, *Journal of Cross-Cultural Psychology* 35(3): 346–60. [10.1177/0022022104264126](https://doi.org/10.1177/0022022104264126)
- Van Vaerenbergh, Y., & Thomas, T. D. (2013). Response styles in survey research: A literature review of antecedents, consequences, and remedies. *International Journal of Public Opinion Research*, 25(2), 195–217. <https://doi.org/10.1093/ijpor/eds021>
- Vazire, S. (2006). Informant reports: A cheap, fast and easy method for personality assessment. *Journal of Research in Personality*, 40, 472–481
- Vijver, F. J. Van de, & He, J. (2014). Report on Social Desirability, Midpoint and Extreme Responding in TALIS 2013, (107). <http://doi.org/10.1787/5jxswcftw76h-en>
- Weijters, B. (2006). *Response styles in consumer research*. Doctoral dissertation, Ghent University.
- Weijters, B., Geuens, M., & Schillewaert, N. (2010a). The individual consistency of acquiescence and extreme response style in self-report questionnaires. *Applied Psychological Measurement*, 34(2), 105–121. <http://dx.doi.org/10.1177/014662>

[1609338593](#).

- Weijters, B., Geuens, M., & Schillewaert, N. (2010b). The stability of individual response styles. *Psychological Methods*, 15(1), 96–110. <http://doi.org/10.1037/a0018721>
- Weijters, B., Schillewaert, N., & Geuens, M. (2008). Assessing response styles across modes of data collection. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 36, 409–422
- Wetzel, E., Böhnke, J. R., Carstensen, C. H., Ziegler, M., & Ostendorf, F. (2013). Do Individual Response Styles Matter? *Journal of Individual Differences*, 34(2), 69–81. <http://doi.org/10.1027/1614-0001/a000102>
- Wetzel, E., & Carstensen, C. H. (2015). Multidimensional modeling of traits and response styles. *European Journal of Psychological Assessment*. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000291>
- Wetzel, E., Lüdtke, O., Zettler, I., & Böhnke, J. R. (2016). The Stability of Extreme Response Style and Acquiescence Over 8 Years. *Assessment*, 23(3), 279–291. <http://doi.org/10.1177/1073191115583714>
- Woehr, D. J., Loignon, A. C., Schmidt, P. B., Loughry, M. L., & Ohland, M. W. (2015). Justifying Aggregation With Consensus-Based Constructs: A Review and Examination of Cutoff Values for Common Aggregation Indices. In *Organizational Research Methods* (Vol. 18). <https://doi.org/10.1177/1094428115582090>
- Yates, J. F., Lee, J.-W., & Bush, J. G. (1997). General Knowledge Overconfidence: Cross-National Variations, Response Style, and “Reality” *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 70(2), 87–94. <http://doi.org/10.1006/obhd.1997.2696>
- Zettler, I., Lang, J. W. B., H?lsheger, U. R., & Hilbig, B. E. (2016). Dissociating Indifferent, Directional, and Extreme Responding in Personality Data: Applying the Three-Process Model to Self- and Observer Reports. *Journal of Personality*, 84(4). <http://doi.org/10.1111/jopy.12172>
- Ziegler, M. (2015). “F You, i won’t do what you told me!” - Response biases as threats to psychological assessment. *European Journal of Psychological Assessment*, 31(3), 153–158. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000292>
- Ziegler, M., & Kemper, C. J. (2013). Extreme Response Style and Faking: Two Sides of the Same Coin? *Interviewers’ Deviations in Surveys – Impact, Reasons, Detection and Prevention*, (August 2015), 217–23

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

PRILOZI

Prilog 1. Upitnik sociodemografskih varijabli

1. Pol: Muški   Ženski   Ne želim da se izjasnim

2. Starost _____

3. Obrazovanje:

- 1) Nezavršena osnovna škola,
- 2) Završena osnovna škola,
- 3) Srednja škola,
- 4) Viša škola,
- 5) Fakultet i magistratura,
- 6) Doktorat

4. Obrazovanje oca:

- 1) Nezavršena osnovna škola,
- 2) Završena osnovna škola,
- 3) Srednja škola,
- 4) Viša škola,
- 5) Fakultet i magistratura,
- 6) Doktorat

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

5. Obrazovanje majke:

- 1) Nezavršena osnovna škola,
- 2) Završena osnovna škola,
- 3) Srednja škola,
- 4) Viša škola,
- 5) Fakultet i magistratura,
- 6) Doktorat

6. Koliki je ukupni mesečni prihod u vašem domaćinstvu izražen u dinarima? _____ dinara

7. Molimo vas upišite od koliko članova se sastoji vaše domaćinstvo _____

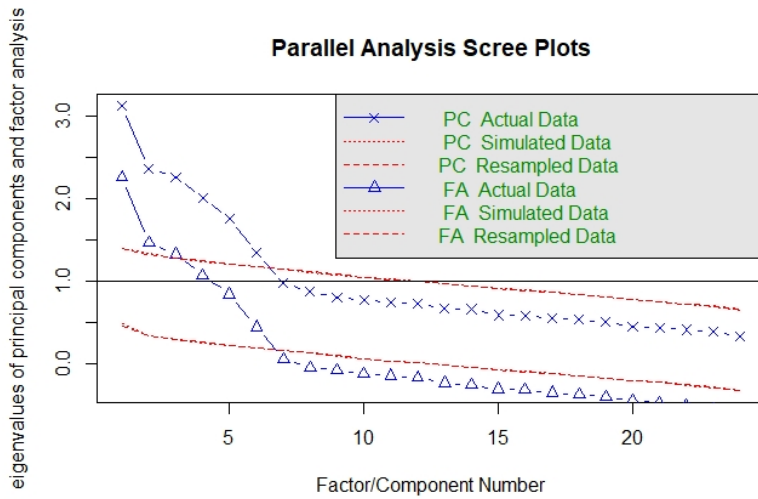
8. Uspeh u srednjoj školi (ukoliko nemate završenu srednju školu zaokružite kakav je bio vaš uspeh u osnovnoj školi):

1. Dovoljan
2. Dobar
3. Vrlo dobar
4. Odličan

9. Zanimanje _____

10. Mesto u kome živite _____

Prilog 2. Paralelna analiza - HEXACO

Slika 8

Paralelna analiza HEXACO upitnika

Prilog 3. Ajtemi Kratke skale netolerancije na dvosmisenost (SIAS)

(Pedović i sar., 2019)

1. Ne volim pitanja na koja je moguće dati više tačnih odgovora.
2. Nerviraju me pesme koje sadrže protivurečnosti.
3. Volim priče s likovima koji se ponašaju dosledno.
4. Ne sviđaju mi se nejasne i impresionističke slike.
5. Ne volim da radim na problemu, ako ne postoji mogućnost da se dođe do definitivnog rešenja.
6. Nervira me kada slušam nekog ko ne može da se odluči.
7. Mrzim kada problem ne može odmah da se reši.

Prilog 4. Upitnik za merenje stilova odgovaranja u situaciji „niskog“ uloga

SO-het

Poštovani,

Molimo vas da za svaku od navedenih tvrdnji procenite stepen vašeg slaganja sa njom tako što ćete zaokružiti broj od 1 do 5 na skali koja se nalazi pored svake od tvrdnji.

Molimo vas da budete iskreni, ne postoje tačni i pogrešni odgovori.

Značenje brojeva je sledeće

1-Potpuno netačno

2-Uglavnom netačno

3- I tačno i netačno

4- Uglavnom tačno

5- Potpuno tačno

1. Mogu da provedem dosta vremena gledajući neku umetničku sliku.	1	2	3	4	5
2. Ljudi oko mene nastoje da svaka stvar bude raspoređena na svoje mesto.	1	2	3	4	5
3. Teško mi je da nešto slažem.	1	2	3	4	5
4. Osobe oko mene smatraju nauku dosadnom	1	2	3	4	5
5. Poznajem dosta osoba koje često kritikuju nešto ili nekoga	1	2	3	4	5
6. Drugi ljudi lako stupaju u kontakt sa nepoznatima.	1	2	3	4	5
7. Drugi ljudi bez tuđe pomoći lako prevazilaze teškoće sa kojima se suočavaju.	1	2	3	4	5
8. Želim biti slavan/na.	1	2	3	4	5
9. Čak i onda kada drugi loše postupaju prema meni, ostajem smiren/a.	1	2	3	4	5
10. Ljudi oko mene plaču kada gledaju tužne ili romantične filmove.	1	2	3	4	5
11. Kada se zadesim u opasnoj situaciji, tražim sve moguće načine da pobegnem.	1	2	3	4	5
12. Kad me neko napadne, suprotstavim se bez oklevanja.	1	2	3	4	5

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

13. Plašim se da će ljudi sa kojima razgovaram primetiti da sam uznemiren.	1	2	3	4	5
14. Poznajem dosta osoba koje vole da sede i prisećaju se prijatnih događaja iz prošlosti.	1	2	3	4	5
15. Pozajmio/pozajmila sam prijatelju knjigu koja je i meni bila hitno potrebna	1	2	3	4	5
16. Mrzi me da gubim vreme pokušavajući da razumem neke detalje u ponašanju ljudi.	1	2	3	4	5
17. Mislim da dobro predviđam ponašanje drugih ljudi na osnovu njihovih uverenja i osećanja.	1	2	3	4	5
18. Ljudi oko mene ne vole da razmišljaju o svojim problemima.	1	2	3	4	5
19. Dosta ljudi može lako da opiše svoja osećanja.	1	2	3	4	5
20. Drugi ljudi mogu da rade nešto, a da ne brinu o posledicama.	1	2	3	4	5

Prilog 5. Upitnik za merenje stilova odgovaranja u situaciji „visokog“ uloga

SELECT

Pred Vama se nalazi test poput onih koji se koriste u situaciji odabira budućih zaposlenih u velikim preduzećima. Molimo Vas da zamislite da Vas je jedno takvo preduzeće pozvalo na testiranje za posao kakav ste oduvek želeli. Zbog toga je potrebno da se istaknete u odnosu na ostale kandidate, ali i da budete oprezni jer će ekspert proveriti Vaše rezultate s ciljem da otkrije da li ste bili iskreni prilikom davanja odgovora. Dakle, Vaš cilj jeste da ostavite dobar utisak ali i da tom prilikom ne budete izdvojeni kao neko ko je lažirao rezultate. Zaokruživanjem broja pored svake od tvrdnji (značenje brojeva dato je ispod) označite u kojoj meri se slažete s njima.

- 1-Potpuno netačno
- 2-Uglavnom netačno
- 3- I tačno i netačno
- 4- Uglavnom tačno
- 5- Potpuno tačno

1. Mogu da provedem dosta vremena gledajući neku umetničku sliku.	1	2	3	4	5
2. Ljudi oko mene nastoje da svaka stvar bude raspoređena na svoje mesto.	1	2	3	4	5
3. Teško mi je da nešto slažem.	1	2	3	4	5
4. Osobe oko mene smatraju nauku dosadnom	1	2	3	4	5
5. Poznajem dosta osoba koje često kritikuju nešto ili nekoga	1	2	3	4	5
6. Drugi ljudi lako stupaju u kontakt sa nepoznatima.	1	2	3	4	5
7. Drugi ljudi bez tuđe pomoći lako prevazilaze teškoće sa kojima se suočavaju.	1	2	3	4	5
8. Želim biti slavan/na.	1	2	3	4	5

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

9. Čak i onda kada drugi loše postupaju prema meni, ostajem smiren/a.	1	2	3	4	5
10. Ljudi oko mene plaču kada gledaju tužne ili romantične filmove.	1	2	3	4	5
11. Kada se zadesim u opasnoj situaciji, tražim sve moguće načine da pobeđnem.	1	2	3	4	5
12. Kad me neko napadne, suprotstavim se bez oklevanja.	1	2	3	4	5
13. Plašim se da će ljudi sa kojima razgovaram primetiti da sam uznemiren.	1	2	3	4	5
14. Poznajem dosta osoba koje vole da sede i prisećaju se prijatnih događaja iz prošlosti.	1	2	3	4	5
15. Pozajmio/pozajmila sam prijatelju knjigu koja je i meni bila hitno potrebna	1	2	3	4	5
16. Mrzi me da gubim vreme pokušavajući da razumem neke detalje u ponašanju ljudi.	1	2	3	4	5
17. Mislim da dobro predviđam ponašanje drugih ljudi na osnovu njihovih uverenja i osećanja.	1	2	3	4	5
18. Ljudi oko mene ne vole da razmišljaju o svojim problemima.	1	2	3	4	5
19. Dosta ljudi može lako da opiše svoja osećanja.	1	2	3	4	5
20. Drugi ljudi mogu da rade nešto, a da ne brinu o posledicama.	1	2	3	4	5

Prilog 6. Ajtemi heterogenog sadržaja za merenje stilova odgovaranja izvučeni iz matrice sa podacima iz ovog istraživanja

- 1) Zanimaju me istorija i politika stranih zemalja.
- 2) Uglavnom se ne ljutim na ljude, čak ni na one koji su me jako povredili.
- 3) Plašio/plašila bih se ukoliko bih morala da putujem po lošem vremenu
- 4) Nikada ne bih laskao/laskala nekome kako bih dobio/dobila povišicu ili unapređenje, čak i ukoliko bih mislio/mislila da mogu da uspem.
- 5) Ljudi mi ponekad kažu da previše kritikujem druge.
- 6) Zaslužujem više poštovanja nego prosečna osoba.
- 7) Kada radim, ponekad imam teškoća jer sam neorganizovan/neorganizovana.
- 8) Osećam da nisam popularna osoba
- 9) Volim kada u pogledu određene stvari ne postoji „ali“, „međutim“ ili „ipak“.
- 10) Kada sam sa nekim u društvu, obično prvi/prva započinjem razgovor.
- 11) Brinem mnogo manje nego većina ljudi.
- 12) Drugi ljudi su mi često govorili da imam živu maštu.
- 13) Obično sam prilično fleksibilan/fleksibilna u diskusiji kada se drugi ne slažu sa mnom.
- 14) Većina ljudi se razljuti brže nego ja.
- 15) Ne paničim čak ni u vanrednim situacijama.
- 16) Postoje dve vrste ljudi na ovom svetu: oni koji su za istinu i oni koji su protiv istine.
- 17) Prihvatio/prihvatila sam višak kusura od prodavca/prodavačice bez da sam mu/joj to rekao/rekla.
- 18) Desi mi se da se mučim oko donošenja nekih odluka, ali ne tako često.
- 19) Mogućnost da pogrešim me retko spreči da donesem odluku.
- 20) Praktično svaki problem ima rešenje.

Prilog 7. Frekvencije ispitanika iz uzorka prema naseljenim mestima iz kojih dolaze

Mesto	N	%	Validni %	Kumulativni %
Aleksandrovac	1	0,18	0,19	0,19
Aleksinac	31	5,73	5,79	5,98
Bajina Bašta	2	0,37	0,37	6,36
Bela Palanka	1	0,18	0,19	6,54
Bela Voda	2	0,37	0,37	6,92
Beograd	50	9,23	9,35	16,26
Blace	1	0,18	0,19	16,45
Bor	1	0,18	0,19	16,64
Bosilegrad	1	0,18	0,19	16,82
Despotovac	1	0,18	0,19	17,01
Doljevac	1	0,18	0,19	17,20
Gadžin Han	1	0,18	0,19	17,38
Gakovo	2	0,37	0,37	17,76
Jagodina	3	0,55	0,56	18,32
Kamenica	1	0,18	0,19	18,51
Kladovo	1	0,18	0,19	18,69
Kosovska Kamenica	1	0,18	0,19	18,88
Kraljevo	1	0,18	0,19	19,07
Kruševac	21	3,88	3,93	22,99
Kuršumlija	1	0,18	0,19	23,18
Lebane	5	0,92	0,94	24,11
Leskovac	33	6,09	6,17	30,28
Lipovica	4	0,74	0,75	31,03
Medveđa	1	0,18	0,19	31,22
Mozgovo	1	0,18	0,19	31,40
Niš	175	32,32	32,71	64,11
Paraćin	1	0,18	0,19	64,30
Pirot	2	0,37	0,37	64,67
Potočanje	1	0,18	0,19	64,86

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Mesto	N	%	Validni %	Kumulativni %
Potočina	1	0,18	0,19	65,05
Počekovina	3	0,55	0,56	65,61
Prokuplje	4	0,74	0,75	66,36
Sevojno	8	1,48	1,50	67,85
Sombor	12	2,22	2,24	70,09
Spančevac	1	0,18	0,19	70,28
Stapar	1	0,18	0,19	70,47
Surčin	7	1,29	1,31	71,78
Sušica	15	2,77	2,80	74,58
Svrljig	2	0,37	0,37	74,95
Trnava	1	0,18	0,19	75,14
Trstenik	35	6,46	6,54	81,68
Užice	81	14,96	15,14	96,82
Varvarin	1	0,18	0,19	97,01
Vladičin Han	2	0,37	0,37	97,38
Vlasotince	1	0,18	0,19	97,57
Vranje	4	0,74	0,75	98,32
Zaječar	3	0,55	0,56	98,88
Zaplanje	1	0,18	0,19	99,07
Zlatibor	1	0,18	0,19	99,25
Ćićina	1	0,18	0,19	99,44
Žitkovac	1	0,18	0,19	99,63
Žitorađa	1	0,18	0,19	99,81
Živkovo	1	0,18	0,19	100
Missing	6	1,11		
Total	541	100		

Prilog 8. Tabele regresionih analiza

Rezultati regresione analize sa ekstremnim stilom odgovaranja kao kriterijumom

Prediktor	<i>b</i>	β	sr^2	<i>r</i>	Fit	Razlika
(Intercept)	-1,99**					
SIAS	-0,05	-0,04	0,00	0,10*		
SM	0,17**	0,14	0,01	0,22**		
Odlučnost	0,50**	0,29	0,07	0,33**		
					$R^2 = 0,121^{**}$	
					95% IP[0,07;0,17]	
(Intercept)	-3,40**					
SIAS	0,01	0,01	0,00	0,10*		
SM	0,18**	0,15	0,02	0,22**		
Odlučnost	0,49**	0,28	0,06	0,33**		
Iskrenost	-0,03	-0,02	0,00	-0,01		
Emocionalnst	-0,00	-0,00	0,00	-0,02		
Ekstraverzija	-0,02	-0,01	0,00	0,10*		
Saradljivost	0,07	0,04	0,00	0,03		
Savesnost	0,19**	0,12	0,01	0,13**		
Otvorenost	0,14*	0,10	0,01	0,02		
					$R^2 = 0,144^{**}$	$\Delta R^2 = 0,022^*$
					95% IP[0,08;0,19]	95% IP[-0,00;0,05]

Napomena. Stat. značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. β - standardizovani regresioni koeficijent. sr^2 - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* – korelacija između prediktora i kriterijuma. IP interval poverenja; * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Rezultati regresione analize sa akviesencijom kao kriterijumom

Prediktor	<i>b</i>	β	sr^2	<i>r</i>	Fit	Razlika
(Intercept)	-2,68**					
SIAS	0,21**	0,16	0,02	0,27**		
SM	0,12*	0,10	0,01	0,27**		
Odlučnost	0,50**	0,29	0,07	0,36**		
					$R^2 = 0,174^{**}$	
					95% IP[0,12;0,23]	
(Intercept)	-5,42**					
SIAS	0,34**	0,25	,04	0,27**		
SM	0,19**	0,16	,02	0,27**		
Odlučnost	0,48**	0,28	,06	0,36**		
Iskrenost	-0,09	-0,06	,00	-0,07		
Emocionalost	0,09	0,06	,00	0,06		
Ekstraverzija	0,09	0,05	,00	0,13**		
Saradljivost	0,22**	0,13	,01	0,12**		
Savesnost	-0,07	-0,04	,00	-0,05		
Otvorenost	0,43**	0,32	,08	0,14**		
					$R^2 = 0,286^{**}$	$\Delta R^2 = ,112^{**}$
					95% IP[0,21;0,33]	95% IP[0,07;0,16]

Napomena. Stat. značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. β - standardizovani regresioni koeficijent. sr^2 - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* – korelacija između prediktora i kriterijuma. IP interval poverenja; * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Rezultati regresione analize sa disakviesencijom kao kriterijumom

Prediktor	<i>b</i>	β	sr^2	<i>r</i>	Fit	Razlika
(Intercept)	1,86**					
SIAS	-0,18**	-0,13	0,01	-0,26**		
SM	-0,24**	-0,20	0,03	-0,30**		
Odlučnost	-0,18*	-0,10	0,01	-0,20**		
					$R^2 = 0,117^{**}$	
					95% IP[0,07;0,17]	
(Intercept)	1,98**					
SIAS	-0,19**	-0,14	0,01	-0,26**		
SM	-0,27**	-0,23	0,04	-0,30**		
Odlučnost	-0,20*	-0,11	0,01	-0,20**		
Iskrenost	0,01	0,01	0,00	0,07		
Emocionalost	-0,02	-0,01	0,00	-0,03		
Ekstraverzija	-0,03	-0,02	0,00	-0,01		
Saradljivost	-0,15*	-0,09	0,01	-0,08		
Savesnost	0,31**	0,20	0,03	0,20**		
Otvorenost	-0,14*	-0,10	0,01	0,05		
					$R^2 = 0,172^{**}$	$\Delta R^2 = 0,055^{**}$
					95% IP[0,11;0,22]	95% IP[0,02; 0,09]

Napomena. Stat. značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. β - standardizovani regresioni koeficijent. sr^2 - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* – korelacija između prediktora i kriterijuma. IP interval poverenja; * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Rezultati regresione analize sa stilom odgovaranja srednje kategorije kao kriterijumom

Prediktor	<i>b</i>	β	sr^2	<i>r</i>	Fit	Razlika
(Intercept)	1,03**					
SIAS	-0,05	-0,04	0,00	-0,06		
SM	0,06	0,05	0,00	-0,03		
Odlučnost	-0,31**	-0,18	0,03	-0,17**		
					$R^2 = 0,032^{**}$	
					95% IP[0,01;0,06]	
(Intercept)	3,44**					
SIAS	-0,16*	-0,12	0,01	-0,06		
SM	0,02	0,02	0,00	-0,03		
Odlučnost	-0,28**	-0,16	0,02	-0,17**		
Iskrenost	0,06	0,04	0,00	0,00		
Emocionalnst	-0,05	-0,04	0,00	-0,02		
Ekstraverzija	-0,05	-0,03	0,00	-0,11*		
Saradljivost	-0,09	-0,05	0,00	-0,05		
Savesnost	-0,17*	-0,11	0,01	-0,11*		
Otvorenost	-0,29**	-0,21	0,04	-0,16**		
					$R^2 = 0,087^{**}$	$\Delta R^2 = 0,055^{**}$
					95% IP[0,03;0,12]	95% IP[0,02; 0,09]

Napomena. Stat. značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. β - standardizovani regresioni koeficijent. sr^2 - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* – korelacija između prediktora i kriterijuma. IP interval poverenja; * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Rezultati regresione analize sa socijalno poželjnim odgovaranjem kao kriterijumom

Prediktor	<i>b</i>	β	sr^2	<i>r</i>	Fit	Difference
(Intercept)	2,77**					
SIAS	0,08	0,05	0,00	0,05		
SM	-0,01	-0,01	0,00	0,02		
Odlučnost	0,02	0,01	0,00	0,02		
					$R^2 = ,003$	
					95% IP[0,00;0,01]	
(Intercept)	4,25**					
SIAS	0,10	0,07	0,00	0,05		
SM	0,00	0,00	0,00	0,02		
Odlučnost	-0,03	-0,02	0,00	0,02		
Iskrenost	-0,16*	-0,09	0,01	-0,12**		
Emocionalost	-0,15*	-0,09	0,01	-0,08		
Ekstraverzija	0,00	0,00	0,00	0,01		
Saradljivost	-0,21*	-0,11	0,01	-0,13**		
Savesnost	0,04	0,02	0,00	-0,01		
Otvorenost	0,05	0,03	0,00	-0,01		
					$R^2 = 0,034^*$	$\Delta R^2 = 0,031^*$
					95% IP[0,00;0,05]	95% IP[0,00;0,06]

Napomena. Stat. značajan *b* ukazuje na to da su beta i semiparcijalne korelacije takođe značajni. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. β - standardizovani regresioni koeficijent. sr^2 - semiparcijalna korelacija na kvadrat. *r* – korelacija između prediktora i kriterijuma. IP interval poverenja; * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$.

Prilog 9. Tabele latentnih regresija

Rezultati latentnih regresionih analiza – prediktori stila odgovaranja srednje kategorije

Prediktor	<i>b</i>	<i>SG</i>	<i>z</i>	<i>p</i>	β
Iskrenost	-0,007	0,116	-0,057	0,955	-0,006
Emocionalnost	-0,084	0,088	-0,960	0,337	-0,073
Ekstraverzija	0,000	0,097	0,002	0,998	0,000
Saradljivost	-0,043	0,105	-0,405	0,685	-0,037
Savesnost	-0,173	0,108	-1,600	0,110	-0,150
Otvorenost	-0,606	0,158	-3,840	0,000	-0,526
Netolerancija na dvosmislenost	-0,517	0,199	-2,604	0,009	-0,449
Odlučnost	-0,304	0,124	-2,441	0,015	-0,264
Simplicističko mišljenje	0,149	0,120	1,247	0,212	0,130

Napomena. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent

Rezultati latentnih regresionih analiza – prediktori ekstremnog stila odgovaranja

Prediktor	<i>b</i>	<i>SG</i>	<i>z</i>	<i>p</i>	β
Iskrenost	-0,013	0,117	-0,112	0,911	-0,011
Emocionalnost	0,077	0,085	0,911	0,362	0,067
Ekstraverzija	-0,053	0,099	-0,533	0,594	-0,046
Saradljivost	0,065	0,112	0,583	0,560	0,057
Savesnost	0,060	0,091	0,661	0,509	0,052
Otvorenost	0,224	0,135	1,656	0,098	0,194
Netolerancija na dvosmislenost	0,049	0,163	0,299	0,765	0,042
Odlučnost	0,500	0,117	4,287	0,000	0,433
Simplicističko mišljenje	0,178	0,105	1,695	0,090	0,154

Napomena. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Rezultati latentnih regresionih analiza – prediktori akviesencije

Prediktor	<i>b</i>	<i>SG</i>	<i>z</i>	<i>p</i>	β
Iskrenost	0,042	0,212	0,198	0,843	0,021
Emocionalnost	0,304	0,189	1,613	0,107	0,149
Ekstraverzija	0,009	0,187	0,051	0,960	0,005
Saradljivost	0,239	0,204	1,172	0,241	0,117
Savesnost	-0,271	0,222	-1,224	0,221	-0,133
Otvorenost	1,643	0,543	3,025	0,002	0,806
Netolerancija na dvosmislenost	1,577	0,592	2,663	0,008	0,774
Odlučnost	1,038	0,353	2,943	0,003	0,510
Simplicističko mišljenje	0,084	0,219	0,382	0,703	0,041

Napomena. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent

Rezultati latentnih regresionih analiza – prediktori disakviesencije

Prediktor	<i>b</i>	<i>SG</i>	<i>z</i>	<i>p</i>	β
Iskrenost	-0,083	0,143	-0,578	0,563	-0,063
Emocionalnost	-0,065	0,111	-0,582	0,560	-0,049
Ekstraverzija	0,003	0,128	0,027	0,978	0,003
Saradljivost	-0,125	0,148	-0,842	0,400	-0,095
Savesnost	0,538	0,136	3,959	0,000	0,410
Otvorenost	-0,280	0,159	-1,757	0,079	-0,214
Netolerancija na dvosmislenost	-0,377	0,223	-1,688	0,091	-0,288
Odlučnost	-0,320	0,155	-2,060	0,039	-0,244
Simplicističko mišljenje	-0,364	0,143	-2,538	0,011	-0,278

Napomena. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Rezultati latentnih regresionih analiza – prediktori opšteg stila odgovaranja (OSO)

Prediktor	<i>b</i>	<i>SG</i>	<i>z</i>	<i>p</i>	β
Iskrenost	-0,030	0,127	-0,234	0,815	-0,025
Emocionalnost	0,077	0,090	0,861	0,389	0,066
Ekstraverzija	-0,046	0,105	-0,436	0,663	-0,039
Saradljivost	0,043	0,123	0,349	0,727	0,037
Savesnost	0,090	0,102	0,882	0,378	0,076
Otvorenost	0,367	0,236	1,554	0,120	0,313
Netolerancija na dvosmislenost	0,198	0,270	0,736	0,462	0,169
Odlučnost	0,515	0,124	4,158	0,000	0,439
Simplicističko mišljenje	0,108	0,150	0,721	0,471	0,092

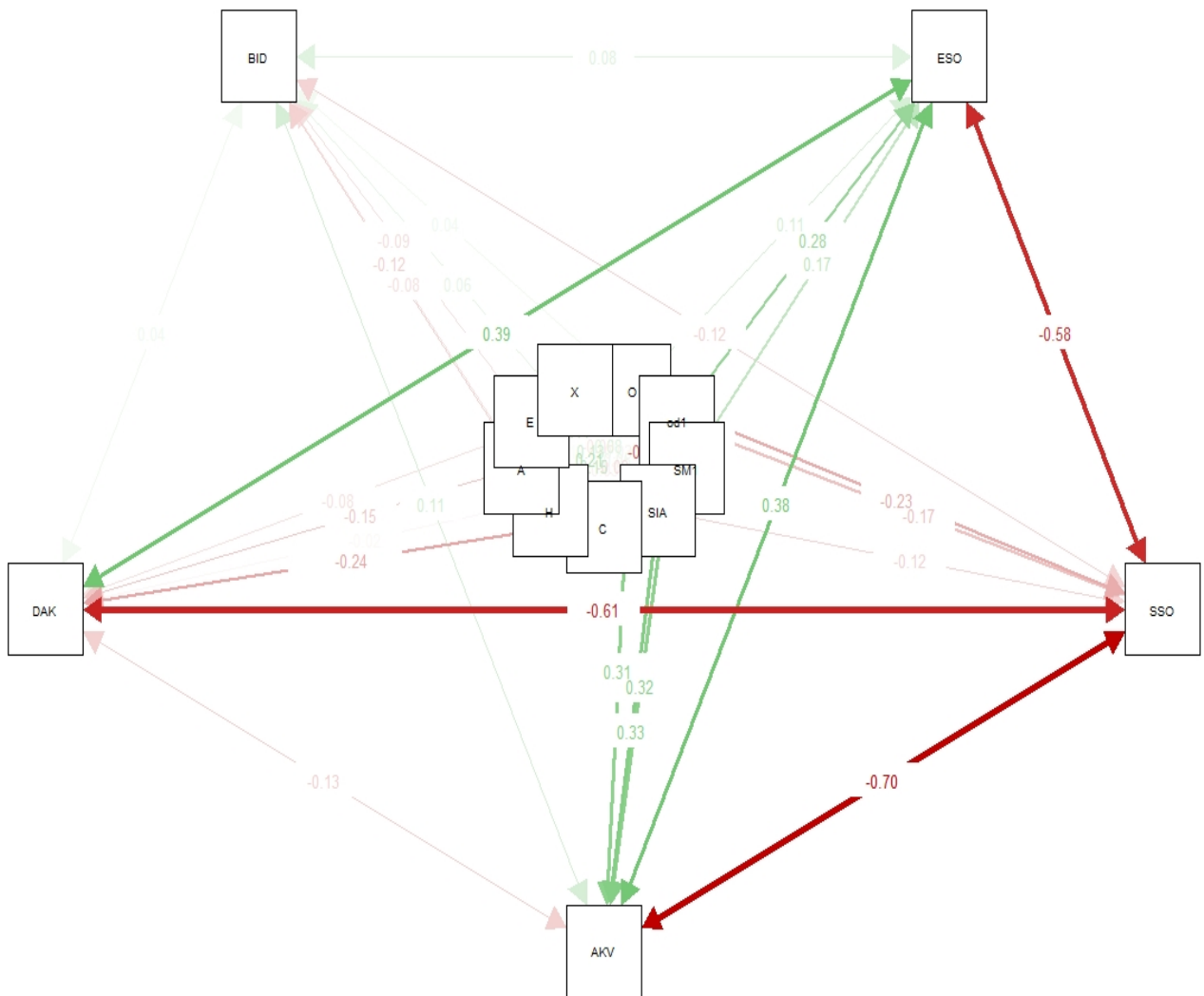
Napomena. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent

Rezultati latentnih regresionih analiza – prediktori socijalno poželjnog odgovaranja

Prediktor	<i>b</i>	<i>SG</i>	<i>z</i>	<i>p</i>	β
Iskrenost	-0,138	0,043	-3,241	0,001	-0,297
Emocionalnost	-0,088	0,028	-3,109	0,002	-0,190
Ekstraverzija	0,006	0,032	0,191	0,848	0,013
Saradljivost	-0,146	0,036	-4,020	0,000	-0,312
Savesnost	-0,028	0,035	-0,792	0,428	-0,060
Otvorenost	0,156	0,043	3,615	0,000	0,335
Netolerancija na dvosmislenost	0,181	0,056	3,220	0,001	0,387
Odlučnost	0,056	0,037	1,502	0,133	0,120
Simplicističko mišljenje	-0,041	0,036	-1,149	0,250	-0,087

Napomena. *b* - nestandardizovani regresioni koeficijent. *SG* – standardna greška β - standardizovani regresioni koeficijent

Prilog 10. Slike testiranih modela odnosa stilova odgovaranja i osobina ličnosti i epistemoloških konstrukata na manifestnim varijablama

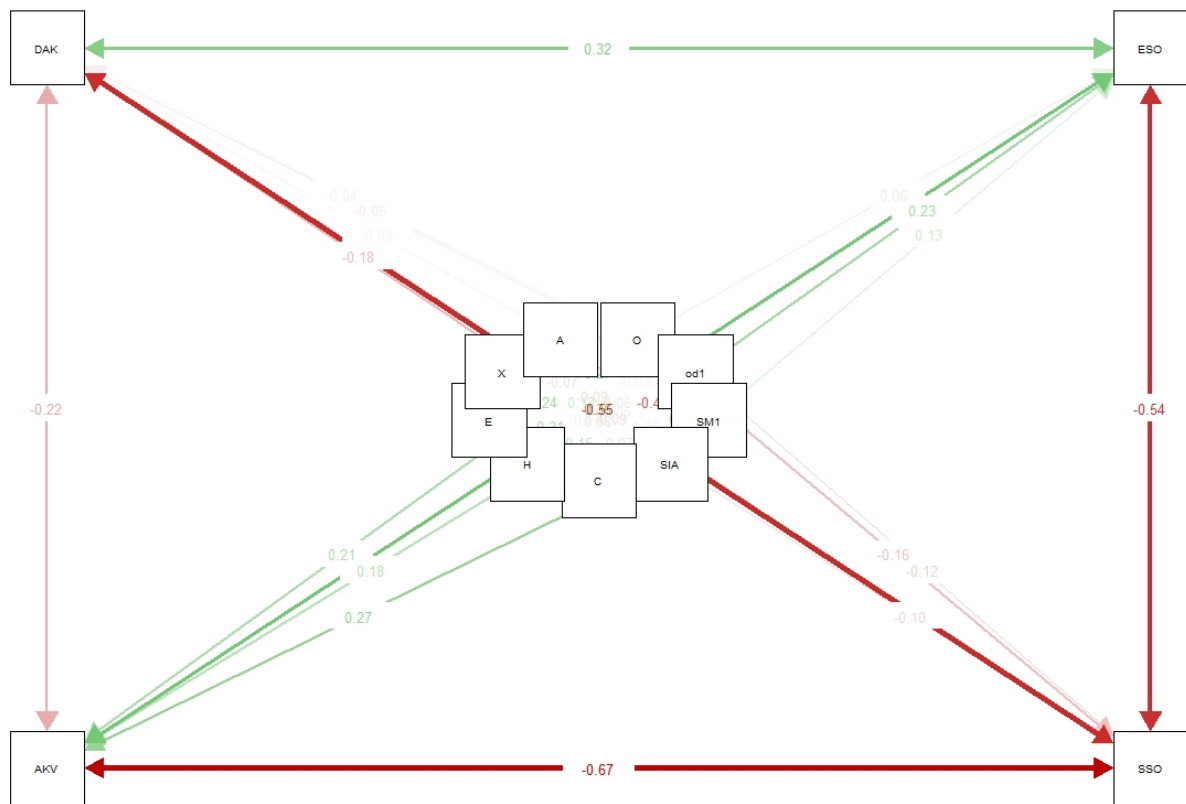

Slika 9

Model odnosa osobina ličnosti iz HEXACO modela, epistemoloških crta i stilova odgovaranja.

Legenda : H – Iskrenost, E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savestnost, O – Otvorenost, SIA – netolerancija na dvosmislenost, odl – Odlučnost, SM – Simplicističko mišljenje, BID – socijalno poželjno odgovaranje, ESO – ekstremni stil odgovaranja, AKV – akviesencija, DAK – disakviesencija, SSO – stil odgovaranja srednje kategorije

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

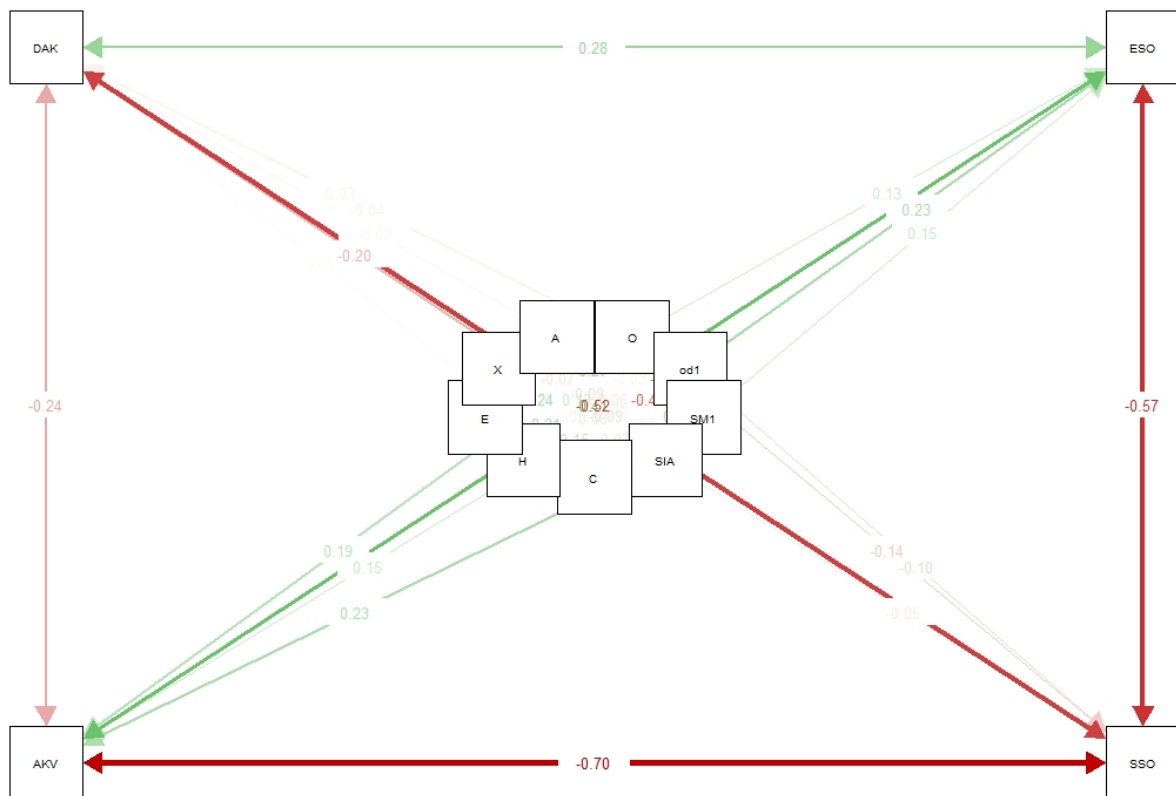
Slika 10

Strukturalni model odnosa bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti sa stilovima odgovaranja u situaciji niskog uloga

Legenda : H – Iskrenost , E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savesnost, O – Otvorenost, SIA – netolerancija na dvosmislenost, odl – Odlučnost, SM1– Simplicističko mišljenje, ESO – ekstremni stil odgovaranja, AKV – akviesencija, DAK – disakviesencija, SSO – stil odgovaranja srednje kategorije

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

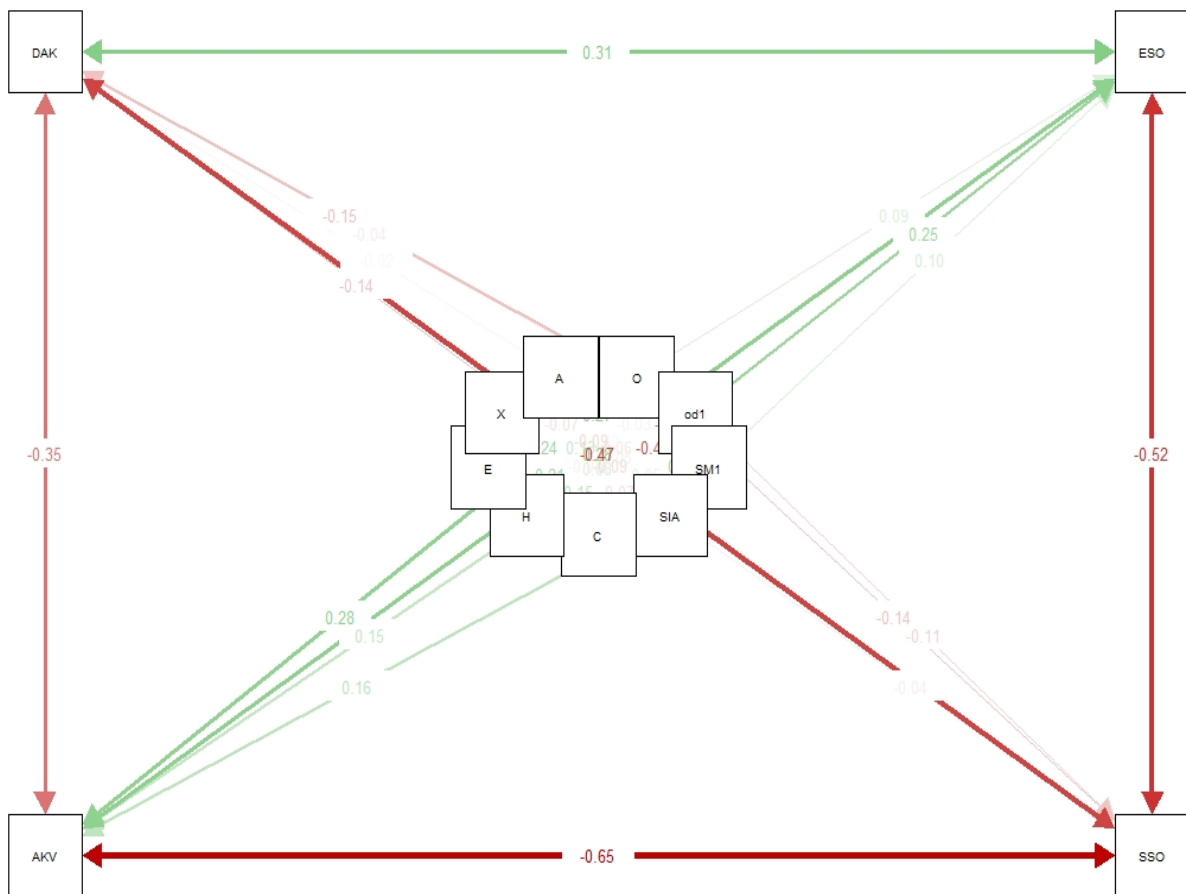

Slika 11

Strukturalni model odnosa bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti sa stilovima odgovaranja u situaciji visokog uloga

Legenda : H – Iskrenost , E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savesnost, O – Otvorenost, SIA – netolerancija na dvosmislenost, odl – Odlučnost, SM1– Simplicističko mišljenje, , ESO – ekstremni stil odgovaranja, AKV – akviesencija, DAK – disakviesencija, SSO – stil odgovaranja srednje kategorije

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

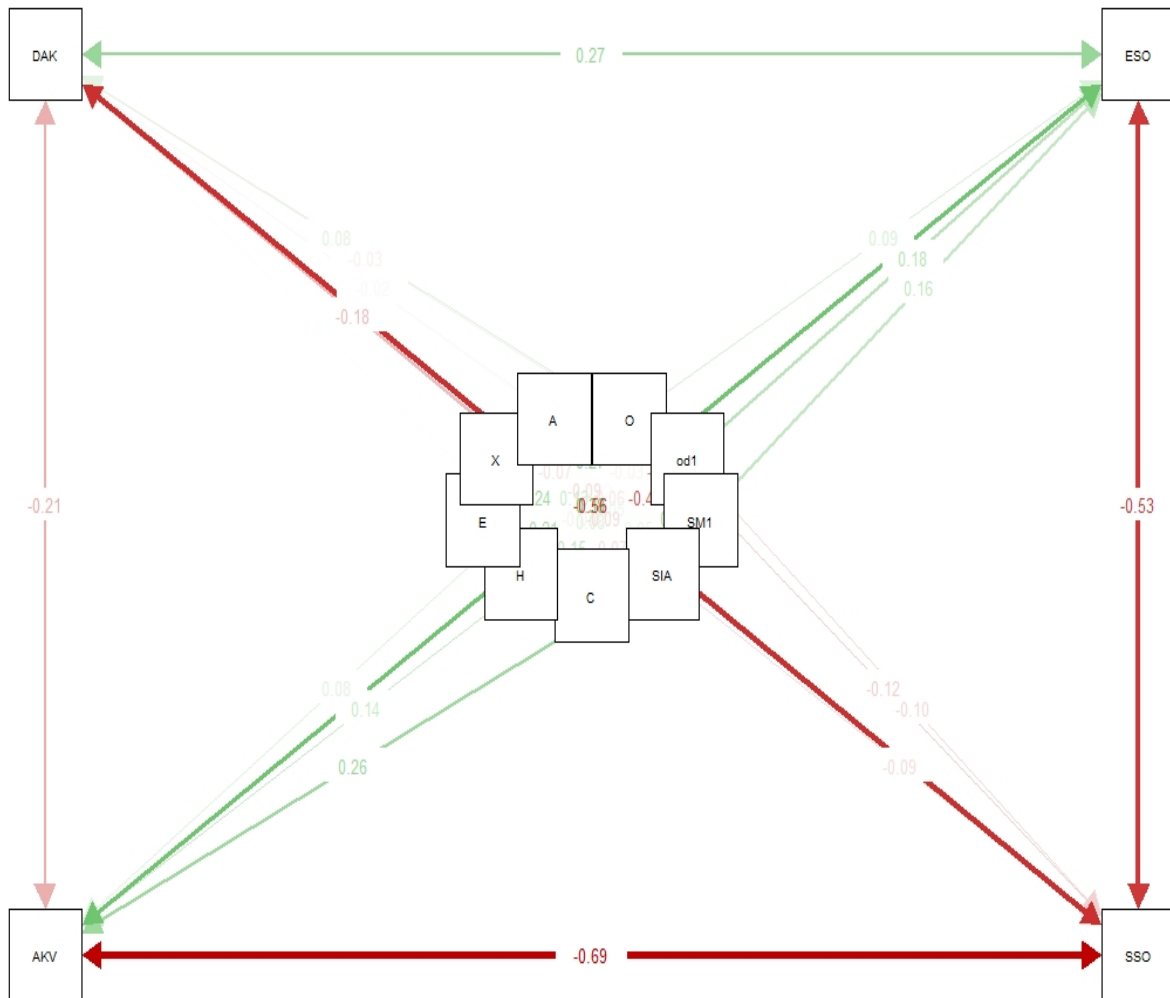

Slika 12

Strukturalni model odnosa bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti sa stilovima odgovaranja računatim na aitemima koji se odnose na ispitanika lično

Legenda : H – Iskrenost , E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savesnost, O – Otvorenost, SIA – netolerancija na dvosmislenost, odl – Odlučnost, SM1– Simplicističko mišljenje, ESO – ekstremni stil odgovaranja, AKV – akviesencija, DAK – disakviesencija, SSO – stil odgovaranja srednje kategorije

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Slika 13

Strukturalni model odnosa bazičnih i epistemoloških osobina ličnosti sa stilovima odgovaranja računatim na ajtemima koji se odnose na druge ljude

Legenda : H – Iskrenost , E – Emocionalnost, X – Ekstraverzija, A – Saradljivost, C – savestnost, O – Otvorenost, SIA – netolerancija na dvosmislenost, odl – Odlučnost, SM1– Simplicističko mišljenje, , ESO – ekstremni stil odgovaranja, AKV – akviesencija, DAK – disakviesencija, SSO – stil odgovaranja srednje kategorije

Prilog 11. Kod za odabir ajtema za skup heterogenih ajtema korišćenih za merenje stilova odgovaranja

```
import pandas
import random
from random import randint

#zbog veličine matrice ostavljeno ja da program moze da radi
beskonačno dugo
#program mora ručno da se zaustavi

#otvaranje i sređivanje excel tabele za analizu u pandas
dk = pandas.read_excel("matrica_korelacija.xlsx", header=None)
nov = dk.loc[0:568, 0:122]

nova2 = nov.drop(1, 1)
i = 2
while i < 356:
    i = i+1
    nova2 = nova2.drop(i, 0)
    i = i+1
    nova2 = nova2.drop(i, 0)
    i = i+1

dk1 = nova2.reset_index(drop=True)
dk1 = dk1.drop(0)
print(dk1.iloc[2, 2])
print(dk1.iloc[0, 2])
#otvaranje liste u koju će se upisivati odabrani elementi matrice
l1 = []
l = []
#odabiranje prvog elemenata za poređenje iz matrice korelacija
l1.append(2)
f = 2
t = True
nums = [x for x in range(2, 119)]
#randomizovanje redosleda ajtema u matrici korelacija
random.shuffle(nums)
x = 0
while x < 117:
    #prvi element u matrici
```

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

```
a = dk1.iloc[l1[0], nums[x]]
#čišćenje od asteriska
if type(a) == str:
    a = a[:-1]
    if a.find("*") > 0:
        a = float(a[:-1])
    else:
        a = float(a)
#odabiranje vrednosti maksimalne dozvoljene korelacije između
ajtema
korelacija = 0.15
if abs(a) < korelacija:
    #poređenje svih elemenata u novoj matrici
    #samo ako ajtem ima korelaciju manju od dozvoljene korelacije
sa svim ajtemima u listi biće dodat u listu
for num in l1:
    a = dk1.iloc[num, nums[x]]

    # čišćenje od asteriska
    if type(a) == str:
        a = a[:-1]
        if a.find("*") > 0:
            a = float(a[:-1])
        else:
            a = float(a)

    if abs(a) < korelacija:
        t = True
    else:
        t = False
        break
if t:
    #konvertovanje imena elemenata u npr: 1 -> p67
    l.append(nova2.iloc[1, nums[x]])
    l1.append(nums[x])

x = x+1
#posle svakog prolaza kroz sve elemente matrice korelacija
randomizuje se redosled ajtema u sledećem prolazu
if f == 118:
    random.shuffle(nums)
    f = 2
if x == 117 and f < 118:
    #štampanje svih lista određene dužine
    #liste duže od 19 elemenata se dobijaju odabirom len(l) > 18.
```

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

```
if len(l) > 18:

    l.append(l1[0])
    print(l, " prvi")
    print(len(l))
    print(l1)
    l1.sort()
    length = len(l1)
    n = 0
    total = 0
    brojac = 0
    while n < length:
        nextone = n+1
        while nextone < length:
            brojac += 1
            promenljiva = nova2.iloc[l1[n], l1[nextone]]
            if type(promenljiva) == str:
                promenljiva = promenljiva[:-1]
                if promenljiva.find("*") > 0:
                    promenljiva = float(promenljiva[:-1])
            else:
                promenljiva = float(promenljiva)
            total += promenljiva
            nextone += 1
        n += 1
    print('brojac is ', brojac)
    print('total is ', total, " and average is ",
total/brojac)

x = 2
f = f+1
#čiscenje liste za novi prolaz
l1.clear()
    #uzimanje random prvog ajtema za poređenje
    l1.append(randint(1, 110))
    l.clear()
```

Prilog 12. Informisana saglasnost

SAGLASNOST ISPITANIKA ZA UČEŠĆE U ISTRAŽIVANJU

Poštovani,

Molimo Vas da pažljivo pročitate informacije o istraživanju i odlučite da li želite da učestvujete u njemu. Ovo istraživanje se izvodi u cilju izrade doktorske disertacije Ivane Pedović studenta doktorskih studija i asistenta na Departmanu za psihologiju, Univerziteta u Nišu.

Osnovna svrha istraživanja jeste proučavanje procesa odgovaranja na upitnike samoprocene, kao i faktora koji bi mogli imati ulogu u tom procesu.

Vaš zadatak će biti da pažljivo pročitate tvrdnje iz različitih upitnika koji se nalaze pred vama i za svaku od njih ocenite vaš stepen slaganja. **Molimo vas da pažljivo pročitate uputstva za popunjavanje svakog od upitnika jer se mogu razlikovati.**

- Učešće u ovom istraživanju je anonimno i dobrovoljno a podaci će biti korišćeni isključivo u naučnoistraživačke svrhe
- Uvid u podatke će imati istraživač i ostala lica uključena u proces izrade izveštaja istraživanja i doktorske disertacije
- U bilo kom trenutku možete odustati od popunjavanja
- Vašim učešćem značajno doprinosite realizaciji istraživanja i pomažete u izradi ove doktorske disertacije.

Molimo vas da na pitanja odgovarate što je iskrenije moguće. Ne postoje tačni i pogrešni odgovori. Može se desiti da se neka pitanja ponavljaju ili da su vrlo slična, molimo vas da i na njih odgovorite što iskrenije.

Relacije osobina ličnosti, situacionih varijabli i stilova odgovaranja na upitnike samoprocene

Daljim popunjavanjem ovog upitnika vi potvrđujete da ste saglasni sa učešćem u ovom istraživanju

Za sve dodatne informacije možete kontaktirati na ivana.pedovic@filfak.ni.ac.rs

BIOGRAFIJA

Ivana Pedović je rođena 1987. godine u Užicu, gde je završila osnovnu školu i gimnaziju. Osnovne akademske studije psihologije na Filozofskom fakultetu u Nišu je završila 2011. godine prosečnom ocenom 9,16. Master akademske studije psihologije upisala je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu 2011. godine i položila sve ispite predviđene programom studija sa prosečnom ocenom 9,60. Master rad na temu Konvergentna validnost dva metoda procene krosmodalne interakcije u okviru evaluativnog modela je odbranila 2012. godine sa ocenom 10.

Od 2010. je bila angažovana kao demonstrator na kursovima Osnove psihološke statistike, Multivarijantna statistika, Psihometrija i Principi psihološkog testiranja. Od 2011. je zaposlena na Filozofskom fakultetu, prvo u zvanju saradnik u nastavi, a od 2013. u zvanju asistenta. Angažovana je, pored već pomenutih kurseva, i na kursovima Kroskulturalna adaptacija psiholoških mernih instrumenata i Socijalna trauma.

Od 2014-2017. je učestvovala u radu međunarodne istraživačke mreže i istoimenog projekta Trauma, Trust & Memory (TTM), Social Trauma and Reconciliation in Psychoanalysis, Psychotherapy and Cultural Memory koje je finansirala Kancelarija za međunarodnu razmenu Vlade Savezne Republike Nemačke (DAAD). Od 2014. je bila član tima naučno-istraživačkog projekta Indikatori i modeli usklađivanja porodičnih i poslovnih uloga, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Autor je, koautor i recenzent više naučnih radova objavljenih u međunarodnim i domaćim naučnim časopisima, a bila je i učesnik velikog broja domaćih i međunarodnih konferencija.

U 2020. je član Društva psihologa Srbije i APS-a (Association for Psychological Science).

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом

Релације особина личности, ситуационих варијабли и стилова одговарања на упитнике самопроцене

која је одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

у Нишу, 21.08.2020.

Потпис аутора дисертације:

Ивана Н. Пековић
(Име, средње слово и презиме)

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ЕЛЕКТРОНСКОГ И ШТАМПАНОГ ОБЛИКА
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Наслов дисертације: ***Релације особина личности, ситуационих
варијабли и стилова одговарања на упитнике самопроцене***

Изјављујем да је електронски облик моје докторске дисертације, коју сам
предао/ла за уношење у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу**,
истоветан штампаном облику.

у Нишу, 21.08.2020.

Потпис аутора дисертације:

Ивана Н. Теодовић
(Име, средње слово и презиме)

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу унесе моју докторску дисертацију, под насловом:

Релације особина личности, ситуационих варијабли и стилова одговарања на упитнике самопроцене

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство **(CC BY)**
2. Ауторство – некомерцијално **(CC BY-NC)**
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде **(CC BY-NC-ND)**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима **(CC BY-NC-SA)**
5. Ауторство – без прераде **(CC BY-ND)**
6. Ауторство – делити под истим условима **(CC BY-SA)**

У Нишу, 21.08.2020

Потпис аутора дисертације:

Улаша Н. Пеговић
(Име, средње слово и презиме)